

Klude, klæder og kilder

-en kritisk analyse af arkæologisk og historisk kildemateriale

Trine Borake
Magisterkonferens speciale
Forhistorisk Arkæologi
Københavns Universitet 2008

Abstrakt

Nærværende undersøgelse omhandler arkæologiske tekstiler fra 1700-tallets København. Tekstilerne stammer fra et udsnidslag på Churchillparken i det nordlige København. Da denne genstandsgruppe fra nyere tid hidtil kun er sparsomt behandlet, er der foretaget et metodeudviklende registreringsarbejde med henblik på en analyse af de arkæologiske tekstiler. Det var således hensigten at afklare om de kunne bidrage med ny og anderledes information til klædedragten i 1700-tallet. Resultaterne viser, at arkæologiske tekstiler kan registreres og analyseres rimeligt og anvendeligt, samt at de indeholder nye og anderledes informationer om klædedragten. For at undersøge om disse informationer findes tilsvarende i det historiske kildemateriale, er historiske kilder til klædedragten i 1700-tallet blevet undersøgt og analyseret. Resultaterne herfra er sammenholdt med resultaterne fra det arkæologiske kildemateriale. Der viser sig store variationer i materialesammensætning, forarbejdningsteknik og udtryk. Repræsentativiteten og de kulturhistoriske fortællinger i de to kildematerialer er ligeledes væsensforskellige. De arkæologiske tekstiler fra 1700-tallet nuancerer således billedet af klædedragter fra denne periode. Desuden udviser det arkæologiske kildemateriale en række egenskaber, der adskiller det fra det historiske materiale. På baggrund af resultaterne anbefales et større tværfagligt samarbejde og en større anerkendelse af det arkæologisk kildematerials udsagnsværdi i nyere tid.

Tøjet er grænsen mellem selvet og verden

Elizabeth Wilson

Indholdsfortegnelse

1. Baggrund	5
2. Struktur	5
3. Formål.....	6
4. Metode og teori.....	6
4.1 Definition af historisk og arkæologisk kildemateriale	8
4.2 Forskningshistorie.	8
4.2.1 Nyere tids arkæologi.....	9
4.2.2 Tekstil	10
4.3 Byen, tiden og tendensen.....	13
4.4 Hvorfor tekstiler?.....	14
5. Det arkæologiske kildemateriale	15
5.1 Præsentation af materialet	15
5.1.1 Udgravningsdata.....	16
5.1.2 Genstande	16
5.1.3 Datering	17
5.1.4 Lagdelinger.....	17
5.2 Materialets fremdragelse.	18
5.3 Materialets kontekst.....	18
5.4 Diskussion	19
5.5 Sammenfatning.....	21
6. Registrering af arkæologiske tekstiler	22
6.1 Argumentation	22
6.2 Konstruktion	23
6.3 Kriterier og muligheder	24
6.4 Analysemetode	25
6.5 Materialeafgrænsning	25
6.6 Definitioner.....	26
6.7 Diskussion	28
6.8 Sammenfatning.....	36
7. Analyse	36
7.1 Størrelser.....	37
7.2 Konservering	37
7.3 Materiale	37
7.4 Kvalitet	38
7.5 Primær forarbejdningsteknik	39
7.6 Sekundære forarbejdningsteknikker	39
7.7 Garn	40
7.8 Farve	40
7.9 Betegnelse.....	42
7.10 Genstandsbetegnelse.....	43
7.11 Strik	45
7.12 Funktionelle elementer	46
7.13 Diskussion	49
7.14 Sammenfatning.....	57
8. Det historiske kildemateriale	60

8.1 Præsentation af materialet	60
8.2 Materialets fremdragelse	61
8.3 Materialets kontekst.....	61
9. Analyse	62
9.1 Dragter	62
9.2 Ikonografiske kilder.....	65
9.3 Senere skriftlige fremstillinger	69
9.4 Tekstilprøver.....	71
9.5 Diskussion	73
9.6 Sammenfatning.....	80
10. Det arkæologiske og historiske kildemateriale.....	80
10.1 Arkæologiske resultater	80
10.2 Historiske resultater	81
10.3 Forskelligt materiale, forskellige fremstillinger	81
10.4 Særlige egenskaber	84
10.4.1 Materialets fremdragelse	84
10.4.2 Materialets kontekst.....	84
10.4.3 Materiel kultur	85
10.4.4 Formidling	86
10.4.5 Lange linjer.....	87
11. Konklusion	88
12. Perspektivering	89
Resumé	91
English summary	94
Litteratur	96
Upubliceret litteratur.....	102
Henvisninger.....	103
Bilagsliste	105

1. Baggrund

I vinteren 2006 deltog jeg i et arkæologisk tilsyn ved et større anlægsarbejde på Churchillparken i det nordlige København som Københavns Bymuseum forestod.

Få år for inden havde Københavns Bymuseum udgravet et udsmidslag fra 1700-tallet på Esplanaden. Det skete forud for opførelsen af Mærsk's hovedsæde blot nogle få hundrede meter syd for Churchillparken. Der var begrundet formodning om, at man på Churchillparken ville påtræffe det samme udsmidslag, hvilket viste sig at være korrekt.

Under anlægsarbejdet var to til tre arkæologer beskæftigede i felten i omkring en måned. Fundmængden i bygravninger er ofte meget stor og denne udgravning var ingen undtagelse. Alle hjemtagne genstande blev i første omgang vasket og registreret. Herefter blev genstandsmaterialet nummereret, pakket og siden kørt på magasin. Endelig blev en beretning udfærdiget og sat på hylden.

Der ligger således et omfattende og omkostningsfuldt arbejde i at fremdrage og efterbehandle nærværende undersøgelses genstandsmateriale, der fokuserer på de arkæologiske tekstiler fra Churchillparken. Materialet består af omkring 400 tekstile genstande, hvor langt størsteparten er meget fragmenteret. Der er i de fleste tilfælde tale om små, brune klude og deres anvendelse og egenskaber lader sig ikke umiddelbart erkende.

Da der hidtil ikke er foretaget større samlede undersøgelser af arkæologiske tekstiler fra denne periode, er der ingen forudgående erfaring for, at dette materiale i praksis kan bidrage med ny eller interessant viden (Varburg 1986; Wieth-Knudsen 1974).

Umiddelbart virker det oplagt, at dette materiale er unikt og rummer mange svar og spørgsmål om 1700-tallets kulturhistorie, men er vi i stand til at uddrage dem på en rimelig og relevant måde? Hvad kan vi udlede af det tekstile genstandsmateriale, der retfærdiggøre den store arbejdsindsats og høje ressourceforbrug deres fremdragelse og efterbehandling medfører? Ikke mindst; kan de fortælle noget andet end de historiske kilder fra samme periode kan? Det er disse spørgsmål som det arkæologiske tilsyn ved Churchillparken og det derfra hjemtagede og registrerede genstandsmateriale rejste i processen. Det er ønsket om at afklare disse spørgsmål, der ligger til grund for nærværende undersøgelse.

2. Struktur.

I det følgende vil jeg beskrive formålet med undersøgelsen mere detaljeret og den metode og teori, der ligger til grund. Herunder vil det arkæologiske og det historiske kildemateriale blive defineret og der vil blive redegjort for forskningshistorien. Den ramme byen og tiden og udgør vil desuden blive beskrevet og der vil blive redegjort for, hvorfor tekstilerne er et interessant forskningsemne.

Dernæst følger en redegørelse af det arkæologiske kildemateriale som undersøgelsen bygger på. Her vil omstændighederne fra udgravningen på Churchillparken, hvorfra genstandsmaterialet stammer, blive beskrevet og diskuteret. Forhold vedrørende det metodeudviklende arbejde omkring registrering af arkæologisk tekstiler vil efterfølgende blive behandlet og diskuteret. Der vil blive redegjort for resultaterne af analysen af det arkæologiske materiale og disse resultater vil blive diskuteret. For at skabe et sammenligningsgrundlag vil forskelligt historisk kildemateriale blive behandlet og diskuteret og resultaterne herfra opregnet. Endelig vil en sammenligning af disse to kildegrupper blive foretaget og forskellene mellem arkæologiske og historiske kilder blive diskuteret og sammenfattet.

3. Formål

Formålet er at undersøge, hvordan et arkæologisk kildemateriale i, hvad, der traditionelt set betegnes som en historisk periode, kan bidrage med ny og anderledes viden til vores kulturhistorie og kulturopfattelse. Bag et arkæologisk kildemateriale ligger en begrundet forventning om, at det fremdragne kan bidrage med ny viden til vores kulturhistorie og kulturopfattelse. De begrundede forventninger er argumentet, der berettiger den arkæologiske undersøgelse.

Når man arbejder med arkæologisk materiale fra nyere tid (se nedenfor) bliver man ofte mødt med spørgsmålet om tilsvarende information ikke allerede findes i de historiske kilder. Præmisserne og dermed kildernes muligheder for at udvide eller nuancere vores viden, er dog efter min overbevisning væsensforskellige. Det er min holdning, at de arkæologiske og historiske kilder indeholder forskellig information, der supplerer og korrigerer hinanden.

Derfor er det hensigten at undersøge hvilke tekstile kvaliteter, betegnelser og farver man finder i det arkæologiske kildemateriale i forhold til det historiske kildemateriale. Jeg vil undersøge, hvad man kan udlede om brug og genbrug i det ene materiale i forhold til det andet. Desuden vil et overordnet billede af tekstiler og deres udsagn i kulturhistoriske sammenhænge blive sammenholdt de to kildematerialer i mellem.

Det er ligeledes hensigten at undersøge, hvori det arkæologiske kildemateriales egenskaber adskiller sig fra det historiske kildemateriale. Ved at eksplicitere disse særlige egenskaber ønsker jeg at vise, at den arkæologiske videnskab skal opfattes som en kulturhistorisk videnskab baseret på den arkæologiske metode frem for et periodebestemt genstandsstudie som der tidligere har været tradition for. Dermed bliver konklusionerne ikke kun anvendelige indenfor nyere tids arkæologi, men kan overføres på kulturperioder i forhistorisk såvel som historisk tid.

Det er min holdning, at al materiel kultur kan bidrage med ny viden, men at tolkninger af materialet er afhængig af de spørgsmål, der stilles til det og de metodiske redskaber, der benyttes. Det er imidlertid ikke al genstandsmateriale, der er blevet bearbejdet ud fra et metodisk udgangspunkt baseret på materialets egenskaber. Det gælder således for arkæologiske tekstiler fra nyere tids kontekst, at der er foretaget meget lidt metodeudviklende arbejde. For at opfylde undersøgelsens overordnede hensigt og blive i stand til at udtrække informationer af materialet og sammenligne dette med historisk materiale, var det derfor nødvendigt at udvikle en database, hvor det tekstile materiale kan registreres. Da jeg anser det for vigtigt at gøre det metodeudviklende arbejde med denne undersøgelse tilgængeligt og brugbart for andre var det hensigten at lave en database, hvis indhold kunne benyttes til tekstilregistrering i andre sammenhænge og anden kontekst. Formålet med det metodiske arbejde blev derfor at udvikle en fleksibel og gennemsigtig database til brug for både fagfolk og museumsfolk uden fagspecifikke forudsætninger, som kunne medvirke til at udvikle det metodiske arbejde inden for tekstilregistrering.

4. Metode og teori

Undersøgelsen er bygget op på en registrering af det tekstile materiale fra KBM 3298, Churchillparken (Jensen 2006).

En række tekniske samt funktionelle egenskaber vil blive undersøgt detaljeret. Kvaliteten af ulden, tekstilets forarbejdning og garnets egenskaber vil undergå en detaljeret undersøgelse.

Tekstilmaterialets anvendelse, dets farve, brug, slid og genbrug vil blive undersøgt og registreret. Summen af disse undersøgelser vil resultere i en endelig vurdering af tekstilets betegnelse og egenskaber. Det er min hypotese, at det ud fra resultaterne er muligt, gennem en kritisk analyse, at slutte sig til tendenser vedrørende tekstiler og deres kulturhistoriske implikationer i 1700-tallet.

Der vil her være tale om en induktiv metodik, hvor man fra en systematisk registrering kan slutte sig til generelle tendenser. Denne metode har baggrund i en positivistisk teori, hvor systematisering ofte får lov at stå alene og en kritisk analyse mangler. For at få en fornemmelse af, hvilke informationer materialet indeholder og for at muliggøre vidensdeling på en gennemskelig måde, er en systematisk og kvantitativ gennemgang en oplagt mulighed. Der er ikke tidligere lavet detaljerede registreringer af arkæologiske tekstilmateriale fra nyere tid. For at skabe en basisviden og et forskningsgrundlag, er denne metode derfor den mest velegnede til dette formål.

Derudover vil enkelte genstande blive fremhævet og beskrevet i detaljer. Der er her tale om genstande, hvor særlige egenskaber gør sig gældende og som ikke kan registreres til fulde i en kvantitativ undersøgelse.

Efterfølgende vil disse resultater blive sat ind i en større sammenhæng. Her vil hypotesen om, at det arkæologiske kildemateriale indeholder andre informationer end det historiske kildemateriale gør, være genstand for en kritisk analyse. Gennem en deduktiv undersøgelse vil jeg med udgangspunkt i det tekstile materiale fra Churchillparken undersøge forholdet mellem de to discipliner.

En undersøgelse af en række forskellige historiske kilders udsagn om klædedragten og dens kulturhistoriske implikationer i 1700-tallet vil danne grundlag for en sammenligning. Da udgangspunktet er det arkæologiske materiale, vil jeg i det historiske genstandsmateriale undersøge de samme elementer som analysen af det arkæologiske tekstilmateriale tillod.

Det er ikke min hensigt at komme med endegyldige resultater. Jeg forventer ikke i sidste ende at kunne opstille en klædedragts historie for 1700-tallets København og analysen af det arkæologiske tekstilmateriale skal ikke ses som en søgen efter brikker til puslespillet. Det forudsætter en forestilling om, at alle brikker en dag vil være på plads og et færdigt billede fremstå. ”Historikeren finder ikke fortiden, men rekonstruerer den, ikke som den var, men som den er for historikeren” (Olden-Jørgensen 2007: 13). Det er et grundvilkår for kulturhistorikeren, det være sig arkæologen eller historikeren, at de kulturhistoriske sammenhænge vi søger at afdække, er ikke-eksisterende, idet fortiden ikke er mere. Ud fra historiske eller arkæologiske genstande skal vi genskabe den ikke-eksisterende systemiske kontekst. Det er derfor en rekonstruktion skabt i dialektikken mellem det overleverede genstandsmateriale og kulturhistorikerens evne, erfaringer og bevidsthed. Da det, efter min overbevisning, er et grundvilkår, skal vi ikke henfalde til total relativisme og undlade at komme med væsentlige og vigtige bud på en kulturhistorisk konstruktion. Denne konstruktion vil altid kunne efterprøves og argumenterne vurderes. Det er i den proces, vi vil udvide og nuancere vores bevidsthed, ikke kun i forhold kulturhistoriske elementer, men også i forhold til os selv og vores samtid. Det er således en hermeneutisk epistemologi, der ligger til grund for nærværende undersøgelse.

Jeg forventer på den baggrund at kunne nuancere billedet af 1700-tallets klædedragt og dets kulturhistoriske implikationer og sætte spørgsmål ved det, vi allerede synes at vide. I denne proces, hvor vi stiller nye spørgsmål til materialet, sker udviklingen. At sætte spørgsmålstejn ved det givne er den humanistiske forsknings fornemmeste opgave og overordnede formål.

Kilder, hvad enten det er materielle eller skriftlige overleveringer, og uanset om de stammer fra arkæologisk eller historisk kontekst, betragtes som både beretnings- og levnsudsagn. Disse to begreber knytter sig til historieforskningen og blev formuleret af Christian Erslev i slutningen af 1800-tallet (Erslev 1911). En beretning er de positive eller umiddelbare oplysninger, man kan udlede af en kilde, mens levnsudsagnet er de afledte informationer. For en jordfunden strømpe med lappet fod vil størrelse, strikketeknik og stopningens stingtype være beretningslevn. Udledte udsagn om behovet for stopninger og de kvalifikationer udførelsen af disse udtrykker, vil være levnsudsagn. For en dragts vedkommende kan beretningsudsagnet være længden på et skørt eller en høj tilknappet hals. Det er således den primære beskrivelse. Levnsudsagnet vil, på den anden side, være afledte udsagn, der fortæller om samfundets moralske dyder, hvor korte skørter og dybe udskæringer ikke var velsete. For ikonografisk materiale vil det umiddelbare motiv være beretningsudsagnet, hvor konkrete personer eller situationer fremstilles. Det bagvedliggende motiv til fremstillingen eller bestemte udtryk, der ønskes formidlet i fremstillingen vil således være levnsberetningen (Olden-Jørgensen 2007:67ff).

4.1 Definition af historisk og arkæologisk kildemateriale

Det arkæologiske kildemateriale, der behandles i nærværende undersøgelse består af fragmenteret tekstilt materiale. Det arkæologiske materiale er defineret ved, at det er jordfundet. Det er fremdraget via en arkæologiske undersøgelse og det stammer således fra en arkæologisk kontekst.

Det historiske kildemateriale består af historiske dragter og samtidige ikonografiske fremstillinger. Desuden er nutidige dragthistoriske eller kulturhistoriske oversigtsværker, der behandler klædedragten i 1700-tallet blevet gennemgået. Endelig er samtidige tekstilprøver fra arkiverne gennemgået. Det historiske kildemateriale er defineret ved, at det har været hengemt og efterfølgende har fundet vej til museernes samlinger via donationer, indsamlinger eller opkøb. Dette kildemateriale stammer fra en historisk kontekst. Det er således fremdragelsen og overleveringen til nutiden, der gør det arkæologiske og historiske kildemateriale væsensforskelligt. De bagvedliggende kulturhistoriske processer er afgørende forskellige, idet det arkæologiske materiale er blevet kasseret, mens det historiske er gemt.

Selvom både historiske tekstiler og arkæologiske tekstiler er udtryk for materiel kultur, er det altså deres fremdragelse og definitionen af deres kontekst, der er afgørende her.

Samtidige skriftlige kilder er udeladt af denne undersøgelse. Skifte- og lavsprotokoller, forordninger og lovpåbud samt beretninger og fortællinger fra perioden indeholder informationer om klædedragten i 1700-tallet. Dette materiale er imidlertid meget tids- og pladskrævende og er derfor fraprioriteret. Det anses desuden som rimeligt, at en undersøgelse af klædedragten i 1700-tallet bygger på de her anvendte kilder, da disse er uundgåelige og tungtvejende i en sådan undersøgelse. Desuden inddrager nutidige dragthistoriske eller kulturhistoriske værker tillige det skriftlige materiale så det ad den vej optræder i undersøgelsen.

4.2 Forskningshistorie.

Det arkæologiske kildemateriale, der er genstand for nærværende undersøgelse ligger ikke inden for rammerne af en traditionel undersøgelse. Både den undersøgte tidsperiode som betegnes som nyere tids arkæologi (se nedenfor) og genstandstypen, som er tekstilfragmenter, har hver især ikke været genstand for mange undersøgelser. Det skyldes dels, at arkæologiske

studier i nyere tid er en forholdsvis ny disciplin og at der ikke har været meget fokus på genstandstypen. Tekstilforskning har rødder i både arkæologiske og historiske forskningstraditioner. Det har betydning for den teoretiske fortolkningsramme og det metodeudviklende arbejde. Det er derfor nødvendigt at undersøge både forskningshistorien inde for nyere tids arkæologi og den arkæologiske og historiske tekstile forskningstradition.

4.2.1 Nyere tids arkæologi.

Nyere tids arkæologi er ikke en ny disciplin. Thomas Jefferson undersøgte i 1781, som den første, en af de mange gravhøje, der lå spredt i det østlige USA. Man ønskede at bekræfte formodningen om, at højene var begravelser for landets oprindelige befolkning, indianerne, der stadig boede blandt ”nybyggerne”. Det var således levende traditioner i en umiddelbar fortid, der var genstand for Jeffersons udgravning.

I 1855 undersøgte jesuitter præsten Felix Martin en missionærstation i Canada, hvis arbejde med omvendelse af indianerne brat blev afbrudt i midten af 1600-tallet på grund af sygdom og fjendtlige angreb. Stationen blev nedbrændt og forladt og ville være forsvundet i glemsel, hvis det ikke havde været for Felix Martins udgravninger og kortlægning (Orser 2004:2 og 23).

Der har således tidligt i menneskets historiske bevidsthed været en forståelse for, at også nyere materiale har haft en betydning for den historiske opfattelse.

Disciplinen *nyere tids arkæologi* er dog først for alvor blevet etableret siden 1950'erne. (Beaudry 2006:1) Der er dog langt fra konsensus om terminologien, indholdet og indgangsvinklen. Termer som *industrial-*, *kolonial-* og *kapitalistisk arkæologi* anvendes og dækker over en tematisk indgangsvinkel. For andre er det bestemte perioder eller distanceringen til bestemte perioder, der er udgangspunktet for forskningsfeltets afgrænsning som i *middelalderarkæologi*, *post-columbian-* og *post-medieval archaeology*. Den sidste terminologi dækker perioden fra middelalderens slutning frem til 1750, hvor den industrielle revolution begynder og industriel arkæologi derfor tager over (Hall 2006:1, Beaudry 2006:4).

Med etableringen af the Society of Historical Archaeology i slutningen af 1960'erne og især med James Deetz banebrydende arbejde i 1970'erne bliver termen *historisk arkæologi* benyttet. Deetz skriver: ”the literacy of the people it studies is what sets historical archaeology apart from prehistory” (Hall 2006:1; Orser 2004:7). Selvom denne udvikling formuleres i den amerikanske tradition bliver termen efterhånden anvendt internationalt (Baudry 2006:4; Andersen 1997:6). Denne definition er som udgangspunkt dialektisk, hvor historisk forstås som studiet af mennesker med skriftsprog og forhistorisk som studiet af mennesker uden skriftsprog. Ægyptologi, nærorientalsk- og klassisk arkæologi er regionalt afgrænsede forskningsfelter, der traditionelt har benyttet sig af den forhistoriske arkæologiske metodik. De opererer i en forhistorisk kontekst, men i kulturer med skriftsprog. De ville således stå overfor et problem, da langt størsteparten af de mennesker som her studeres vil være uden skriftsprog. Det gælder i realiteten for alle perioder, hvor det arkæologiske materiale eksisterer side om side med skriftligt materiale. Denne definition fokuserer på historisk materiale som skrevet tekst og negliger andre kulturelle udtryksformer som billedkunst, der også karakteriserer historisk kultur.

Andre anskuer historisk arkæologi ud fra et metodisk perspektiv. Her inddrages en diversitet af kilder, både arkæologisk såvel som ikke arkæologisk materiale, for at skabe et mere holistisk forskningsfelt (Orser 2004:8; André 1997:3; Hall 2006:1). Ved at anskue de forskellige forskningsfelter som sammenhørende og supplerende, undgår man skarpe og ofte kunstige afgrænsninger af regioner, kronologier eller temaer.

De mange betegnelser, der knytter sig til disciplinen vidner på den ene side om en ikke særligt velkonstitueret eller velfunderet videnskabelig retning, mens det på den anden side peger på den diversitet som denne disciplin fordrer. Grundlæggende handler det om studiet af materiel kultur til alle tider undersøgt gennem den arkæologiske metode.

Jeg vil selv benytte termen nyere tids arkæologi. Andre terminologier leder fokus hen på meget specifikke elementer – post-medieval på overgangen fra en periode til en anden og industriel arkæologi på et isoleret felt. Ved at benytte termen nyere tids arkæologi imødekommer man problematikken om hvorvidt det dækker over kulturer med eller uden skriftsprog. Det er ikke oplagt at medregne klassiske kulturer som den romerske eller græske til nyere tids arkæologi blot fordi de havde et skriftsprog. Havde betegnelsen historisk arkæologi været anvendt ville også disse arkaiske kulturer være inkluderet. Begrebet er fremtidssikret i den forstand, at om hundrede år vil nyere tid stadig være den periode, der ligger tættest på nutiden. At definitionen mangler en egentlig afgrænsning kan ses som en fordel idet det tillader, at man definerer sit materiale ud fra materialets præmisser frem for rigide periodebaserede inddelinger. Det kan dog også være en ulempe, da det vanskeliggøre et egentligt teoribaseret forskningsgrundlag.

Mens der i udlandet igennem lang tid har været tradition for at beskæftige sig med nyere tids materiale, er der først i den senere tid kommet fokus på denne disciplin i Danmark. Det kom til udtryk i 2006 på museernes faglige orienteringsmøde på Fuglsø. Her var en af Englands fremmeste forskere inden for nyere tids arkæologi, Davids Cranstone, inviteret til at holde oplæg i sessionen ”Nyere tid”. Denne session er normalt forbeholdt museernes nyere tids-afdelinger, forstået i traditionel forstand som etnografisk og historisk afdeling. På Københavns Universitet var der i efteråret 2007 et kursus om nyere tids arkæologi, hvor en anden anerkendt engelsk forsker, Hugh Willmott forestod det indledende oplæg (henv. 1).

Arbejdet med nyere tids materiale er imidlertid minimalt i dansk sammenhæng. Det kommer blandt andet til udtryk gennem de afleverede specialer fra Københavns Universitet. Siden 2001 er områder inden for nyere tids arkæologi behandlet ved tre lejligheder (Andersen 2007; Hansen 2005; Andersen 2004; henv. 2). I arkæologiske undersøgelser nedprioriteres gravningen af nyere tids materiale ofte eller det bortgraves for at nå ned til det forhistoriske materiale.

4.2.2 Tekstil

Fremdragelsen af moselig og egekister med bevarede tekstiler har siden 1800-tallet lagt grund til arkæologisk tekstilforskning. De bevarede fund har høstet stor opmærksomhed og anerkendelse for deres unikke udsagn, sjældenhed og ikke mindst det personlige og individuelle udtryk. Især fund fra bronzealderen og jernalderen har været spektakulære og deres bevaringsgrad unik. En høj dokumentationsgrad af anerkendte forskere som Margrethe Hald, Lise Bender Jørgensen og Elisabeth Munksgaard har desuden været en medvirkende årsag til udviklingen af forskningstraditionen indenfor arkæologiske tekstiler (Bender Jørgensen 1986 og 1992; Hald 1955 og 1980; Munksgaard 1974).

Arkæologiske tekstiler fra nyere tid har dog ikke undgået opmærksomhed. De stammer imidlertid hovedsageligt fra gravkontekst, der adskiller sig fra anden kontekst. Således er Christian d. IV's børn's dragter nøje undersøgt, da man åbnede krypten i Roskilde Domkirke. Desuden fandt man, under arbejdet i Sct. Olai kirke i Helsingør, en skjorte, huer og svøb til et spædbarn. Barnet var lagt i graven med sin mor Sille Marie, der døde i barselssengen i 1743. Disse genstande er nu blevet udnævnt til genstande af Enestående National Betydning og er udtryk for en anerkendelse af udsagnsværdien af tekstiler fra nyere tid. Fund af arkæologiske

tekstiler er dog forholdsvis sjældne. Det er kun ved meget særlig lejligheder, at man undersøger gravlæggelser og tekstiler kræver desuden meget særlige bevaringsforhold. Ved enkelte arkæologiske gravninger i større byer som Viborg og Århus finder man imidlertid også tekstiler fra kulturlag. Her er det dog primært tekstiler fra vikingetid og middelalder (Andersen, Crabb og Madsen 1971:229ff; Hjerminde, Iversen og Kristensen 1998:249ff). I København er der desuden fundet tekstiler fra nyere tid, men disse er sparsomt behandlet og primært de hele genstande. (Wieth-Knudsen 1974; Warburg 1986, Bergsøe 1974:18). Der er flere udenlandske eksempler på veldokumenterede udgravninger af nyere tids tekstiler med gode resultater. Således er der flere eksempler fra Tyskland, Irland og New York (Jordan-Farbach & Tidow 2003; Heckett 1999 og McGowan & Laroche 2001).

De arkæologiske tekstiler udgør således én retning inden for tekstilforskning med hovedvægt på de forhistoriske tekstiler og ligesom fundene har også forskningen været ensidig.

Da "North European Symposium for Archaeological Textiles" (NESAT) blev stiftet i 1981 lå fokus på tekniske analyser og feltet har siden været under stor indflydelse fra tekstilhåndværkere og konservatorer (Bender Jørgensen og Tidow 1982). Der har været en tendens til at præsentere vanskelige fagspecifikke analyser som forudsatte et forhåndskendskab til tekstilhåndværk. Kredsen af tekstilforskere har desuden været meget lukket om sig selv, idet det krævede en invitation for at kunne deltage med et oplæg i NESAT. Dette har medvirket til at fastholde den arkæologiske tekstilforskning omkring tekniske analyser. Den har været forankret i et videnskabssyn, hvor forestillingen om objektive og neutrale analyser udgjorde det epistemologiske grundlag og meget lidt teoretisk debat satte tekstilforskning ind i større samfundsmæssige eller sociale sammenhænge. Den postprocessuelle bølge i 1980'erne og 1990'erne kan svagt spores i den arkæologiske tekstilforskning. Man blev mere opmærksom på forskerens rolle og de forskningsmæssige præmissers indflydelse på tolkningerne (Bender Jørgensen og Rinaldo 1998; Maik 2004).

Historiske tekstiler udgør et andet forskningsfelt indenfor tekstilforskning med et helt andet udspring. Arbejdet med historiske tekstiler er koncentreret omkring dragtforskning. Dette forskningsområde er delt mellem studier af folkedragt og modedragt. Disse anskues traditionelt i modsætning til hinanden. Folkedragtsforskning spirede for alvor i starten af sidste århundrede og knyttede sig til en tysk historieretning, hvor begreber som *Volkskunde* vandt frem. Ud af denne bevægelse som repræsenterede et nyt historie syn udsprang de etnologiske studier (Cock-Clausen 1987:13). Herhjemme var det kapaciteter som Elna Mygdal, der indsamlede dragter til Dansk Folkemuseum og undersøgte "Amagerdragterne" og Erna Lorenzen, der behandlede "Folkets tøj i og omkring Århus". Også Møllers undersøgelse af "Røsnæsdragten" har bidraget til at forankre denne forskningsretning (Lorenzen 1975; Mygdal 1932; Møller 1926). Modedragter derimod knytter sig til en historisk tradition, hvor fokus ligger på de fine og præstige fyldte genstande. Her er Ellen Andersens værk om "Danske Dragter, Moden i 1700-årene" hovedværket (Andersen 1977). Ellen Andersen efterfulgte Elna Mygdal på Dansk Folkemuseum og rettede mere fokus mod modedragter (Kildegaard 1995:37). Til denne tradition knytter sig også de enestående kongelige dragter, dragt-og tekstil samlingen på Kunstindustrimuseet og Nationalmuseets dragtsamling. Udstillinger herfra fokuserer på dragter med et modemæssigt indhold (Kildegaard 1993, 1995; henv. 3). Mens arkæologisk tekstilforskning primært har koncentreret sig om forhistoriske tekstiler frem til middelalderen, har fokus inden for etnologisk og historisk tekstilforskning beskæftiget sig med dragter fra starten af 1800-tallet og frem. Det betyder at der er et forskningsmæssigt tomrum omkring 1700-tallet.

Selvom der traditionelt set er store forskelle i udgangspunktet og tilgangen til tekstilforskning som en arkæologisk eller historisk forskningsgren, har der også over årene været tiltag til et større samarbejde. En tværfaglig projektgruppe blev nedsatte i slutningen af 1970'erne, hvis formål var at registrere stofprøvesamlinger til glæde for en bred vifte af tekstilforskere. Et større og bredere samarbejde var også hensigten med etableringen af NESAT i 1981. Til trods for navnets specifikke reference til arkæologiske tekstiler og den udtalte fokus på tekniske detaljer, er det et forum for historikere, konservatorer og håndværkere såvel som arkæologer (henv. 4). Man havde altså som udgangspunkt et tværfagligt sigte. Ved det seneste NESAT symposium i 2008 blev proceduren omkring deltagelse ændret og invitationen til oplæg blev åben. Den organisatoriske ledelse udvalgte efterfølgende de indlæg der fik plads ved symposiet.

"Dragtpuljen" er et netværk af museer med dragtsamlinger som dog også er åbent for kulturinstitutioner og private. Dragtpuljens formål er at styrke samarbejdet omkring historiske dragter (henv. 5).

I 2005 blev grundforskningscentret "Center for Textile Research" (CTR) dannet som ramme for tekstilforskning på tværs af discipliner, tid og rum (henv. 6). Kredsen af forskere med tilknytning hertil har baggrund i forskellige discipliner. Det har haft en afsmittende effekt som blandt andet kan ses i en kursusrække om tekstilforskning på Københavns Universitets i efteråret 2006. Desuden er en lang række symposier og workshops udsprunget herfra (henv. 7). Selvom der er kommet mere fokus på et bredere samarbejde mellem tekstilforskere i de senere år og dermed en bredere indgangsvinkel, fornægter den positivistisk forankrede forskningstradition sig ikke (henv. 8).

Den traditionelle opdeling af tekstile forskningsdiscipliner og det tilhørende analyseapparat afspejles også stadig i tilgangen til registreringsmetodik.

Registrering af tekstile genstande bygger på to forskellige traditioner, hvor den ene tager udgangspunkt i genstandes materiale og udseende, mens den anden tager udgangspunkt i funktionelle og anvendelsesmæssige elementer.

Helge Søgaard, peger i 1935 som direktør for Den Gamle By, på behovet for udviklingen af et standardregister for kulturhistoriske museer. Et udvalgsarbejde munder ud i to forskellige registreringsforslag. Det ene kommer fra Helge Søgaard selv og tager udgangspunkt i Nationalmuseets 2. afdeling. Det er afdelingen for Middelalder og renæssance og fokus ligger her på udseende og materiale.

Det andet forslag fremstillede Svend Jespersen. Han er samtidig direktør for Dansk Folkemuseum, Nationalmuseets 3. afd., den nuværende Nyere Tids afdeling. Her lå fokus på indsamling og bevaring af folkekultur og registreringen tog derfor udgangspunkt i funktionelle og brugsmæssige egenskaber. Da man ikke kunne nå til enighed benyttede man i Den Gamle By og på få andre museer "Søgaards Registrant", mens den "Saglige Registrant" eller "Den Grønne Registrant" som Jespersens blev kaldt, efterhånden vandt indpas på de fleste kulturhistoriske museer (Rasmussen 1979). Logikken bag de to forskellige vinkler er, at arkæologiske genstande ikke altid lader sig funktionsbestemme og derfor registreres efter materiale og udseende, mens etnografiske genstande netop registreres ud fra ønsket om at funktionsbestemme genstanden for eftertiden.

For yderligere at komplicere situationen udviklede Nationalmuseet i slutningen af 1980'erne og starten af 90'erne "Genreg" – en database, der er unik for Nationalmuseet og som udsprang af behovet for at sammenkøre alle museets afdelinger (henv. 9). Det er kendetegnende for disse registreringsmetoder, at tekniske detaljer ikke indgår.

Kulturarvsstyrelsen stiller i dag nye krav til en standardiseret registrering, hvor vidensdeling er et vigtigt element. Derfor er der udviklet en standarddokumentation - ”Regin”, der langt hen ad vejen tager udgangspunkt i Den grønne registrant (henv. 10).

Det er hensigten, at de kulturhistoriske museer alle skal følge denne standart og mange museer er allerede i færd med at omlægge. Der kan dog gå mange år før en sådan standardisering er gennemført og brugbar i praksis. På mange museer koncentrerer man sig i første omgang om genstande i nyere tids afdelinger, mens man, med hensyn til arkæologiske genstande, forholder sig afventende.

Disse forskellige indgangsvinkler til den tekstile forskning har splittet forskningsmiljøet. Med et ben i forskellige traditioner og med et genstands materiale, der optræder meget forskelligt i historisk og arkæologisk kontekst, er der således aldrig været enighed om et metodeudviklende arbejde bygget op omkring et teoretisk grundlag.

4.3 Byen, tiden og tendensen.

Det politiske klima, krig og fred og den økonomiske situation spiller ind på folks levevilkår, præmisser og handlinger og afspejles således også i klædedragten.

I 1700-tallets begyndelse er landet kommet over den økonomiske krise, der prægede slutningen af 1600-tallet i kølvandet på den skånske krig. Der er økonomisk fremgang affødt af de krige, der udspandt sig i det øvrige Europa. Den situation vender imidlertid i 1709, da danskerne erklærer svenskerne krig og dermed starter Store Nordiske Krig. Først i 1720 genetableres freden, hvor franskmændene og englænderne sætter fredsbetingelserne. Det betød, at ingen af parterne gik ud af krigen som sejrsherre. Krigen betød skatteudskrivninger og tilbagegang for handlen og selvom det er fredstid resten af århundredet er økonomien trængt. Kunst og kultur blomstrer alligevel primært i hovedstanden, noget især borgerstanden nyder godt af, godt hjulpet af Holbergs satiriske skuespil.

Det skønnes at København i 1690 har ca. 60.000 indbyggere. Det er en fordobling siden 1661 og det medførte nye udfordringer for byen i starten af 1700-tallet og nye sociale klasser opstod.

I 1711 rammes landet af en pestepidemi og mere en 20.000 af hovedstadens indbyggere dør, hvilket svarer til ca. 1/3. Befolkningstallet blev dog hurtigt genoprettet ikke mindst på grund af tilvandring. Ca. ¼ af tilvandringen stammer henholdsvis fra udlandet og fra landdistrikterne, og den tilgang har medført påvirkninger fra forskellige områder (Strømstad 1982: 96).

En anden stor katastrofe rammer hovedstanden i 1728, da 1/5 af hovedstadens huse brænder og efterlader mange hjemløse og uden midler.

København huser hoffet, administrationen og handlen og er rigets midtpunkt, hvilket har en afsmittende virkning på den københavnske befolkning. Befolkningen er opdelt i stænder med hver deres privilegier; gejstlige, adelige og borgere. Resten af befolkningen bestod af håndværkere, småhandlende, tjenestefolk, tiggere og fattiglemmer (Scocozza og Jensen 2007: 154ff).

Denne gruppe udgjorde i antal den største del af befolkningen (Lorenzen 1987:57).

Der er tale om en meget sammensat gruppe med store indbyrdes sociale forskelle.

Vi ved relativt lidt om denne periode i danmarkshistorien. Det er en periode der har været meget overset og som ikke har været genstand for mange undersøgelser. Det skyldes antageligt den tendens, at historieskrivningen ofte fokuserer på berømmelige og heltedige gerninger og bedrifter og på synlige genstande eller monumenter. Perioden op til 1700-tallet var domineret af Christian d. 4., hvis internationale bedrifter er berømmede og hans

monumentale byggeri kan stadig ses i hovedstaden. I slutningen af 1700-tallet står Frederiksstaden færdig og enevældet bliver opløst. Oplysningstiden slår igennem herhjemme og glider over i romantikken hvorfra de mange berømmede guldaldermalerier stammer. I den mellemliggende periode indføres og konsolideres enevældet. Perioden er præget af krigsnederlag, brænd og pest. Hoveri og stavnsbånd blev en realitet tillige med en stadig stærkere enevældig statsmagt (Feldbæk 1982:46ff). Disse lidet flatterende forhold har antageligt medvirket til, at undersøgelsesperioden ikke har haft særlig interesse for historikere.

4.4 Hvorfor tekstiler?

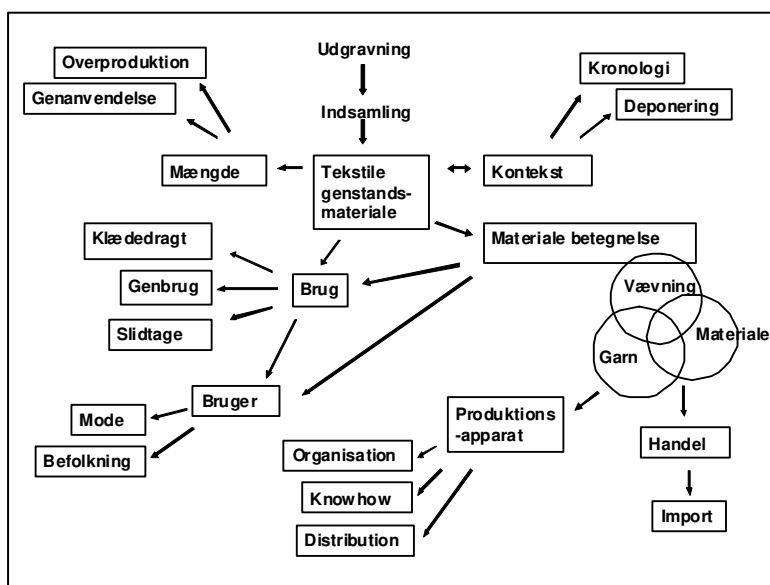
Fra forhistoriske perioder er bevaringsgraden ofte af sådan en karakter, at tekstilt materiale er en sjældenhed. Det betyder, at fokus har ligget på genstande af svært nedbrydeligt materiale som keramik og sten. Der har således traditionelt set været fokus på disse genstandsgrupper og den tradition er blevet overført til nyere tids materiale. Tekstiler hjemtages sjældent, trods den ofte bedre bevaringsgrad i forbindelse med nyere tids gravninger. I bedste fald er det de hele eller større stykker. De registreres sjældent detaljeret og indgår derfor ikke i kontekstuelle analyser.

Det er min forestilling, at der ligger et uudnyttet potentiale i det tekstile genstandsmateriale, der kan bidrage til at nuancere vores historiebevidsthed. Alene fordi materialet er overset, er det væsentligt at fokusere på denne genstandsgruppe og definere dets potentiale. Det er arkæologers ansvar til stadighed at udforske nye muligheder for at nuancere det etablerede historiesyn.

Tekstiler fylder meget i vores liv og hverdag, uanset om der er tale om boligtekstiler eller klædedragter. De benyttes i mange sammenhænge og i store mængder. Ofte var klæderne de meste værdifulde ejendele (Lorenzen 1987:57). De indeholder informationer om en række aspekter, der er særlige for denne genstandsgruppe. Disse omhandler produktionsapparatet, handel og distribution og deraf afledte forhold omkring toldbestemmelser, organisering, regler og love og arbejdsforhold for blot at nævne nogle. Tekstiler indeholder således informationer om samfundsrelevante forhold og kan bidrage med en nuancering til den etablerede forestilling. Med en større erfaring i at udlede og afdække forhold som uldens proveniens eller forskellige former for tilvirkning, vil vi blive i stand til at forstå handelsrelationer og produktionsforhold bedre.

Brug, genbrug og slitage siger noget om samfundsmæssige forhold, funktioner og forestillinger, men klædedragten er ikke mindst knyttet til en meget personlig og individuel sfære.

Klædedragtens udformning og anvendelse fortæller om individuelle behov som beskyttelse mod sol, kulde eller nedbør eller

Figur 1. En grafisk fremstilling tydeliggør de mange forskningsområder studier af klædedragten indeholder.

mod forskellige arbejdssituationer. Den fortæller om sociale tilhørsforhold eller ønsket om et sådan gennem modemæssige udtryk. Klædedragten kan ses som et sprog, hvor nye- eller gammeldags ord, genkendelige ord, fremmede ord, kendte ord eller frække ord alle er med til at karakterisere det, der bliver sagt (Lurie 2000). Den betydning, der udtrykkes via klædedragten, er således med til at karakterisere det enkelte menneskes behov, ønsker eller muligheder. Ingen anden genstandsgruppe er så intimt knyttet både til individuelle- og samfundsmæssige aspekter som klædedragten og derfor er det et genstandsmateriale med et stort potentiale, der fortjener opmærksomhed (se figur 1).

Jeg har en håndværksmæssig baggrund som teaterkostumier med speciale i historiske kostumer. Her har jeg arbejdet med originale snitmønstre og dragthistoriske udtryk fra renæssancen og frem. Derudover er jeg bachelor i Historie fra Københavns Universitet, hvilket giver mig indsigt i historieforskningens teorier og analysemetoder. Med den baggrund var det således oplagt, at jeg undersøgte det tekstile materiale nærmere.

5. Det arkæologiske kildemateriale

I det følgende vil materialet blive præsenteret. Her vil udgravningsdata, genstandssammensætning, datering samt lagdelinger blive beskrevet. Dernæst vil der blive redegjort for den metodik, der ligger bag fremdragelsen. Endelig vil materialets kontekst, der består af et affaldslag, blive behandlet nærmere og sat ind i et større perspektiv.

5.1 Præsentation af materialet

Det arkæologiske tekstilmateriale, der ligger til grund for nærværende undersøgelse stammer fra Churchillparken umiddelbart syd for Gefion springvandet i det nordlige København. Her foretog Københavns Energi et ledningsarbejde i vinteren 2006 og Københavns Bymuseum førte tilsyn med anlægsarbejdet. Den arkæologiske argumentation for nødvendigheden af tilsynet tog udgangspunkt i de genstande af betydelig arkæologisk interesse, der blev fundet i forbindelse med etableringen af Mærsk's hovedsæde på Esplanaden umiddelbart syd for Churchillparken. Med øje for resultaterne derfra blev det vurderet af væsentlig interesse at få større viden om udbredelse, sammensætning og datering af den fundrige affaldsplads, man her havde påtruffet år forinden. Kystlinjen, som den fremstår i dag, er et resultat af opfyldninger gennem 1600- 1700 årene, men der er meget usikkerhed omkring processen, materiale-sammensætning samt oprindelse. Desuden ville 100 meters-fredningszonen af Kastellet blive berørt af anlægsarbejdet og derfor var et arkæologisk tilsyn påkrævet. Også anlæggelsen af kastellet og den forudgående opfyldning, der her er foregået, vides der meget lidt om. Kastellet blev opført i 1664 af Christian d. IV, men de nærmere omstændigheder har mange ubekendte

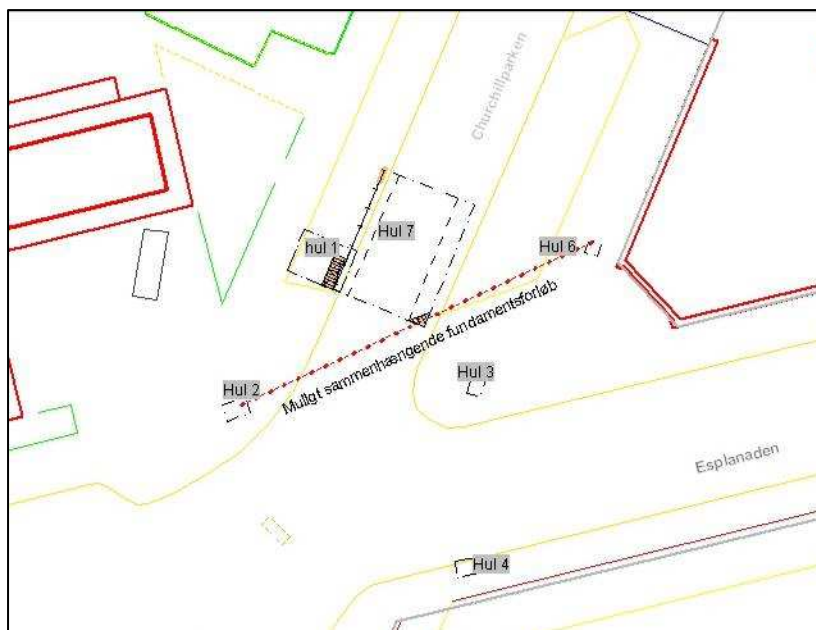
Figur 2. Kort over det aktuelle område. Stjernen markerer udgravningsområdet. Øverst ses en af Kastellets bastioner.

(Jensen 2006, se figur 2).

5.1.1 Udgravningsdata

Københavns Bymuseum førte tilsyn med anlægsarbejdet i de to første uger af februar 2006 under ledelse af Cand. Mag. Jane Jark Jensen. Undertegnede fungerede som udgravningsassistent i hele perioden. Desuden var stud. mag. Jesper Bork med som udgravningsassistent i den sidste uge. Gravearbejdet blev påbegyndt i de tidlige morgentimer, hvilket betød, at det var mørkt i de første par timer pga. den sene solopgang på denne årstid. Dertil kom, at vejret var meget dårligt og sne ofte nedsatte forlighed og sigtbarhed betragteligt.

Anlægsarbejdet bestod af en række mindre huller. Hul 1 var på 4,1 x 4,30 m og så dybt, at det ikke kunne undersøges nærmere. Hul 2 - 6, var mindre huller på omkring 1 - 2 m og ca. 1,70 m dybe. Hul 7 målet 8 x 10 m og var 2-3 m dybt (se figur 3). De mindre huller var enten meget forstyrrede, ikke tilstrækkelig dybe til at nå opfyldslaget eller sikkerhedsmæssigt uforsvarlige, hvilket resulterede i, at den primære genstandsindsamling stammer fra hul 7. Således stammer al tekstil fra hul 7.

Figur 3. Oversigtsplan.

5.1.2 Genstande

Det indsamlede genstandsmateriale består af 994 genstande. Heraf udgør tekstilerne 377 x-numre, sko eller skodele 198 x-numre og de resterende genstande de sidste 419 x-numre. De øvrige genstande består hovedsageligt af lertøj, fajance og kridtpiber, men der er også fund af porcelæn, stentøj og glas. Det blev kun fundet få genstande af metal og træ. Dyreknogler hjemtages generelt ikke, selvom de var til stede i fyldet i store mængder.

Der er ingen hele dragter eller dragtdele i det tekstile materiale. Det består udelukkende af fragmenterede enkeltdele. Et par over- og underærmer samt et tørklæde er dog næsten intakte. Tekstilerne blev umiddelbart efter udgravningen registreret af mig i databasen på Københavns Bymuseum efter samme princip som det øvrige genstandsmateriale. Det var nærliggende, at jeg foretog registreringen, da jeg på visse punkter har et forudgående kendskab til historiske tekstiler. I kraft af tidligere uddannelse og arbejde inden for teaterverdenen med speciale inden for historiske dragter, har jeg et kendskab til historiske klædedragter. Mit kendskab er primært koncentreret om udformning og mønstre og ikke i så høj grad om kvaliteter og forarbejdning af originale tekstiler.

5.1.3 Datering

Tekstiler er vanskelige at benytte som daterende materiale. I visse tilfælde kan en stilistisk datering benyttes, men mange tekstiler beholder deres form og funktion over mange århundreder. Det gælder eksempelvis for skørter, særke og trøjer. Desuden var det normalt at tekstiler blev nedarvet gennem flere generationer og det tidlige billede forvrænges dermed. Det tekstile materiale fra Churchillparken består derudover primært af stumper, hvis form og funktion ikke er mulig at erkende. Det er muligt at foretage pollenanalyser for at datere en given kontekst og kulstof 14-datering kan anvendes direkte på tekstilt materiale af organisk karakter. I begge tilfælde gælder dog, at visse særegne fundforhold skal være til stede (Margareta & Possnert 2002). Det er således ikke muligt at datere nærværende tekstile materiale på anden måde end kontekstuel.

Det øvrige materiale har dog heldigvis gode daterende egenskaber; dels er der en rimelig mængde, dels er der et solidt kendskab til dateringen af fajance og lertøj. Enkelte genstande har desuden stempler eller navne der muliggør en ante quem eller post quem datering. Det gælder for KBM3298 x805, hvor signaturen "JP" ses på et blådekoreret fajanceskår, hvilket daterer stykket til perioden 1723-1749. (Jensen 2006, bilag 6:1ff)

Fajancen stammer primært fra den lokale fabrik i St. Kongensgade, der var i brug fra 1723-1772. Et mindre antal skår består af nederlandsk fajance, som skal dateres til slutningen af 1600-tallet. Da den nederlandske fajance er en importvare, er der grund til at tro, at den har været mere eftertragtet og kostbar og derfor har haft en længere levetid og er blevet nedarvet. Dette kan forklare den tidlige datering.

Et enkelt fragment af en ovnkakkel kan ligeledes dateres til 1600-tallet, men det er ikke usandsynligt, at den har siddet i et hus, der revet ned hundrede år efter det er opført.

Lertøj og stentøj har alle en lang udbredelsesperiode fra 900-1800. Det er ofte vanskeligt at tidsfæste dem mere præcist. Hvor det har været muligt, falder de alle inden for starten af 1700-tallet.

Kridtpiber samt porcelæn kan dateres til 1700-tallet.

Læder kan dateres til første halvdel af 1700-tallet (Jensen 2006, bilag 8:2).

Genstandene fra affaldslaget kan generelt dateres fra midten af 1600-tallet til 1760/70 med hovedvægt i starten af 1700-tallet. Det kan på baggrund af det øvrige genstandsmateriale således med rimelighed fastslås, at tekstilerne stammer fra starten af 1700-tallet til omkring midten af 1700-tallet. Det er i det følgende den periode, jeg vil koncentrere mig om.

5.1.4 Lagdelinger

Der kunne ikke udskilles specifikke lagdelinger eller på anden måde afgrænsede deponeringer.

Det må formodes at opfyldningen er sket løbende i en vertikal, frem for horisontal, proces. Man har fra stabil grund fyldt affald fra vognlæs ned i våde eller sumpede områder. Herfra har man efterfølgende kunne læsse det næste affaldslæs af. Deponeringerne er omrodede i sin primære kontekst, men mere eller mindre intakte i sin sekundære kontekst, kun forstyrret af enkelte afgrænsede grøfter. Grundsubstansen bestod af et mørkt delvist omsat organisk materiale (se figur 4). Uomsatte gødningsrester kunne erkendes blandet med mere omsat husholdningsaffald. Genstandene peger på en kombination af husholdnings- og produktionsaffald. Dertil kommer en del tekstiler af uniformslignede karakter, hvilket antyder, at opfyldning også er sket med affald fra kastellet. Området har antageligt været vanddruknet, hvilket forklarer den store mængde og gode bevaringsgrad af tekstilerne.

5.2 Materialets fremdragelse.

Udgravningen blev primært foretaget med gravemaskine. Da den arkæologiske opgave bestod i et tilsyn, var det ikke muligt indenfor de fastsatte økonomiske rammer at forsinke anlægsarbejdet væsentligt, hvorfor kun enkelte strukturer blev frilagt i hånden. Området var desuden utroligt vandførende, og profilerne derfor usikre, hvilket yderligere begrænsede adgangen til hullet. Da det ikke var forsvarligt at tegne profilerne, var det heller ikke muligt at henføre genstandene til specifikke indmålte lag. Heller ikke signifikante strukturer kunne relateres til bestemte lag og indsamlingsstrategien må derfor betegnes som ad hoc.

Figur 4. På billedet ses de organiske affaldslag og metoden, hvormed de blev fremdraget.

Hullet var gennemskåret N/S af en muret 1800-tals kloak, hvilket betød, at opfyldt var området visse steder. Der var dog tydelige intakte lag både øst og vest for kloakken såvel som under den, da den blev fjernet. Affaldslaget aftegnede sig især tydeligt i sydprofilen og en udtynding mod nord kunne iagttages.

De indsamlede genstande stammer således fra den opgravede flade, men hvis muligt, er de henført til området, hvorfra de er opsamlet. På den måde er der opsamlet genstande fra *under kloak*. Dermed er det muligt at sammenholde genstande fra de forskellige områder og undersøge om der er særlige sammenfald i kronologi eller sammensætninger fra mere eller mindre afgrænsede områder.

En del genstande må dog også betragtes som løsfund. Blandt andet var det muligt pga. trafikale ventetider at indsamle genstande fra den lastede lastbils lad. Disse genstande må dog betragtes som sammenblandede og uden signifikans i forhold til kontekst. Alle genstande blev indsamlet uden skelen til kvalitet, størrelse, materialetype eller mængde.

5.3 Materialets kontekst

Da konteksten er væsensforskellig mellem det arkæologiske og historiske kildemateriale er det hensigtsmæssigt at perspektivere dette element.

Man kan hævde, at den arkæologiske forskning startede med affaldsarkæologi. Steenstrup og Worsaae blev i midten af 1850'erne opmærksomme på genstandsmaterialet i skaldyngerne i det nordlige Jylland. Gennem undersøgelser af disse enorme affaldsdynger, definerede de Ertebøllekulturen og lagde grunden til den arkæologiske videnskab. Også de mange gruber der knytter sig til bronzealderboplads og jernalderbebyggelse tolkes ofte som affaldsgruber. Det er således ofte affald, arkæologer bygger deres tolkninger på.

Dermed bliver det væsentligt at undersøge, hvorfor og hvordan disse genstande er endt som affald samt at definere, hvad der egentlig er affald. Dannelsen af den arkæologiske kontekst er væsentlig for at sætte tolkninger ind i velbeskrevne rammer.

Den arkæologiske kontekst er dannet gennem to forskellige formations processer. Den ene er kulturelt bestemt, mens den anden er naturbestemt og begge processer påvirker det

arkæologiske materiale. Den kulturbestemte formationsproces afgør, hvilket materiale, der kasseres, hvornår og hvordan. Naturbestemte processer spiller efterfølgende ind på nedbrydningsgraden og -hastigheden. Her er deponeringsforholdene en afgørende faktor.

Overvejelser om formationsprocesser er ikke nye, men det var først i 1970'erne, man begyndte at overveje, at også andre elementer som arkæologens intervenser og naturmæssige forandringer ligeledes påvirkede materialet (Schiffer 1987:8). I 1968 formulerede Ascher en teori om formationsprocessen, der bygger på et tidsligt koncept. Han mente, at jo længere en genstand lå i jorden des dårligere bevaret ville den være. Det betød i praksis, at jo ældre en kontekst eller lokalitet des mindre information ville den indeholde (Ascher 1968).

Denne teori har dannet grundlag for mange tolkninger, men man har efterhånden erkendt, at den indeholder generaliseringer, der ikke er belæg for. Dekompositioner er ikke i samme grad afhængig af tid som af materiale og deponeringsforhold. Forsøg fra Lejre Forsøgscenter antyder desuden, at genstande nedbrydes på 25 år og at nedbrydningsgraden herefter stort set forbliver uændret (Boye 1996:64).

Cowgill har formuleret tre præmisser for dannelsen af det arkæologiske materiale: 1) sociale begivenheder 2) fremstillingen og deponeringen af genstande i den sociale kontekst og 3) genstande der består og bliver fundne (Schiffer 1987: 9). Collins bringer debatten videre ved at fokusere på indsamlingsprocessen som endnu et element, der er afgørende for det arkæologiske materiale. Han gør desuden opmærksom på elementer omkring transformation, og hævder, at materialet bliver transformeret og forstyrret i deponeringen. Det kan ske formelt, rumligt, kvantitativt og relationelt. Disse forhold i kombination med udgravningsmetodik, indsamlingsstrategi og bevaringsforholdene er afgørende for det materiale vi har til rådighed i dag. Samtidig beskriver de, de forhold vi skal tage forbehold for ved tolkninger. Disse forhold kan skabe mønstre, der ikke relaterer sig til de begivenheder, der førte til genstandenes deponering og det kan udvise statistiske mønstre, der kan fortolkes som lovmæssigheder (Schiffer 1987:11). Fortolkninger skal derfor afstemmes med den specifikke udgravningssituation og særlige deponeringsforhold.

Et tværfagligt seminar om affaldets kulturhistorie i efterår 2006 afholdt på Københavns Universitet satte fokus på væsentlige aspekter vedrørende affaldsdeponering og viste, at der er bred interesse for emnet. Senest er emnet behandlet i et speciale på Københavns Universitet af Kjartan Langsted (Langsted 2008).

5.4 Diskussion

Ved gennemgangen af materialet fra Churchillparken er det i øjenfaldende, at en forholdsvis stor andel af det samlede materiale består af tekstiler, sko- og skodele frem for øvrigt materiale.

Prøvegravningen, KBM 2307, forud for den egentlige udgravning på Esplanaden, kan give et rimeligt sammenligningsgrundlag eftersom det formodes, at materialet fra de to lokaliteter stammer fra det samme opfyldslag. Beretningen fra selve udgravningen på Esplanaden foreligger endnu ikke. Mandetimer, udgravningsmetodik og arbejdsforhold fra prøvegravningen kan med rimelighed sammenlignes.

I alt 1178 genstande blev hjemtaget fra prøvegravningen på Esplanaden. 94 genstande var af tekstil, 78 af læder, mens de resterende 1006 genstande bestod af andet materiale (Høst-Madsen 2003:5ff.). Fordelingen af tekstil og læder i forhold til øvrigt materiale er således markant anderledes på Esplanaden end på Churchillparken.

Det kan skyldes forskelle i deponeringsforholdene og dermed i bevaringsgraden.

Tekstiler er et meget sårbart og let nedbrydeligt materiale og bevares bedst i vanddruknet kontekst. Det er dog ikke med sikkerhed muligt at fastslå om bevaringsforholdene for tekstil var bedre på Churchillparken. En anden mulighed er, at koncentrationen af tekstil på Churchillparken reelt er større og at dette materiale således stammer fra den samme primære affaldskilde som skrædderboder eller tekstilfabrikanter. Det kunne i så fald forklare en høj koncentration af tekstilaffald. Specifikke genstandskoncentrationer blev observeret på Esplanaden. Trods stor lighed i fyldet indeholdt grøft 3 således langt mere tekstil end grøft 1 (Høst-Madsen 2003:5). Der blev ikke på Churchillparken observeret decideret koncentrationer, men en spredt fordeling af de mange tekstile genstande. Hul 7 på Churchillparken, hvor det tekstile materiale stammer fra, er tillige af sådan en størrelse, at opfyldet her må formodes at være deponeret over tid og fra forskellige lokaliteter. Det taler imod, at affaldet stammer fra den samme affaldskilde.

Det viste sig at kræve en stor ekspertise for at genkende dette ofte meget nedbrudte materiale in situ. På den baggrund er det rimeligt at antage, at eftersom jeg deltog i udgravningen og havde et forhåndskendskab til og en interesse for tekstiler, var der på Churchillparken et øget fokus på indsamling af tekstiler. Det synspunkt underbygges af udgravningen på Esplanaden. Her blev det bemærket, at indsamlingsgraden og fokus på indsamling af forskellige genstande varierede fra deltager til deltager (Høst-Madsen 2005:312).

Da fundmængde og genstandsfordelingen er afhængig af forhold som deponering, indsamlingsstrategi samt ekspertise, er det vanskeligt at vurdere materialet repræsentativitet i henseende til befolknings- og materialesammensætning. I lighed med udgravningen på Esplanaden vurderes det, at kun ca. 10 % af genstandsmaterialet er indsamlet.

Observationer vedrørende deponeringsforhold fra Esplanaden samt materialesammensætning på begge lokaliteter, sandsynliggør imidlertid, at materialet stammer fra den daglige renovation i København. Materialet er fragmenteret, slidt og hullet og det er generelt ikke overraskende, at det er kasseret. Kun få genstanden er intakte og kan antyde andre forhold en kassation. Det gælder eksempelvis x465, der er et næsten intakt silketørklæde i fin kvalitet. De få ødelæggelser tørklædet fremviser kan være sket i deponeringen og det er vanskeligt umiddelbart at forklare, hvorfor en sådan genstand befinder sig mellem fragmenteret og udslidt materiale. En oplagt forklaring kan være, at tørklædet er blevet tabt og derfor havnet i affaldet. Der kan dog også være forklaringer af mere symbolsk karakter. Tørklædet kan være blevet kasseret, idet man symbolsk har ønsket at udlette personlige relationer eller handlinger, der knytter sig til denne genstand. De øvrige intakte genstande er et par ekstremt lappede ærmer samt nogle få hullede og stoppede strømper. Der er således intet i materialet, der taler imod, at det stammer fra den daglige renovation.

Bykernen var lille og alle sociale lag boede tæt sammen inden for et meget afgrænset område. Bedre bemidlede boede ud til gaden, mens fattigfolk boede i baggårde og kældre i den samme ejendom (Schou-Christensen 1966:8; Petersen 2003:114, Rasmussen 2001:92). Ud fra denne viden og da intet i genstandsmaterialets sammensætning umiddelbart taler imod, er det rimeligt at antage, at affaldet fra den daglige renovation stammer fra forskellige steder i København, at affaldskilderne varierer og at det afspejler forskellige sociale lag.

5.5 Sammenfatning

Formålet med nærværende undersøgelse er at sammenligne arkæologiske og historiske udsagn om tekstiler i 1700-tallet og derigennem undersøge de arkæologiske kilders særlige egenskaber. Der er blevet redegjort for, hvordan de historiske og arkæologiske kilder er defineret i forhold til deres kontekst og at det således er deres fremdragelse og de bagvedliggende kulturhistoriske processer, der er afgørende for definitionen.

Forskningshistorikken inden for nyere tids arkæologi peger på et felt, der i dansk sammenhæng er meget uudforsket, men som i udlandet nyder stor anerkendelse. Nyere tids materiale indeholder et stort potentiale til at nuancere den etablerede historiske opfattelse, som de mange undersøgelser i udlandet viser. Hvis vi skal opretholde et forskningsniveau, der kan leve op til internationale standarder og vores fordums førende position inden for arkæologisk forskning, er det afgørende, at vi bliver bedre til at behandle nyere tids materiale. Det er påkrævet at skabe erfaringer og udvikle registreringsmetoder for at kunne behandle det tekstile materiale fra nyere tids kontekst på en rimelig og hensigtsmæssig måde. Uden et veletableret og gennearbejdet metodisk registreringsgrundlag, der kan deles og udbygges, er det vanskeligt at bedrive videnskabelig forskning. Forskningshistorien viser, at tekstilforskning er splittet mellem forskellige registreringstraditioner, hvilket har bevirket en manglende konsensus inden for tekstilregistrering. Der er derfor behov for at metodeudvikle tekstilregistreringen således, at det bliver muligt for alle faggrupper, på tværs af afgrænsede discipliner, at samarbejde. Desuden viser forskningshistorien, at der er et betydeligt tomrum i tekstilforskningen omkring 1700-tallet. Fordi vores viden om netop denne periode generelt er beskeden, er det yderst relevant at udvide den på dette felt.

Tekstiler indeholder information, der kan relateres til forskellige forskningsområder og er derfor velegnet til at nuancere den historiske opfattelse. Dertil kommer, at tekstiler er et meget personligt og individuelt genstandsmateriale og man kan gennem tekstilforskning komme tæt på de mennesker, der levede og befolkede København.

Man skal dog være varsom med direkte konklusioner og holde sig for øje, at den københavnske befolkning ikke var en homogen gruppe. Byen var opdelt i stænder med definerede arbejdsområder og privilegier samtidig med at disse sociale grupperinger indeholdte mange lag. Den laveste sociale gruppe udgjorde langt den største andel, men de mange forskellige lag i denne gruppe er meget dårligt beskrevet. Det gælder imidlertid, at en dygtig håndværker kunne have en levestandard på lige fod med en dårlig købmand. Det er også tænkeligt, at en dygtig spinderske kunne være velhavende. Sociale og personlige forhold som ambition, evne og præmisser samt alder, civilstand og job spiller således ind på klædedragten (Lorenzen 1987:56). Derfor skal man være varsom med at konkludere omkring social og individuelle forhold direkte fra det tekstile inventar.

Med disse forbehold i baghovedet har forskning og metodeudvikling af tekstilt materiale fra nyere tids kontekst imidlertid en stor berettigelse.

Det arkæologiske kildemateriale, der ligger til grund for nærværende undersøgelse, stammer fra et 1700-tals udsnidslag i København. I det ovenstående er der redegjort for udgravningens baggrund og materialets fremdragelse samt kontekst. Det kan konkluderes, at genstandsmaterialet er tilvejebragt således, at det med rimelighed kan danne baggrund for en videnskabelig undersøgelse.

På baggrund af materialets sammensætning og karakter er det rimeligt at antage, at der primært er tale om kasseret og udsmidt materiale. De naturbestemte processer har bevirket, at det udelukkende er silke og uld der er bevaret på Churchillparken. Tekstiler af vegetabilsk materiale som hør, bomuld og hamp er ikke til stede i materialet og man kan ikke fra nærværende udsmidsmateriale konkludere på det totale tekstile inventar. Da hul 7, hvor tekstilerne stammer fra, udviste meget ensartede deponeringsforhold og da genstandsmaterialet er indsamlet over hele feltet i alle niveauer, er det derimod rimeligt at antage, at det er et repræsentativt billede på den fuldstændige mængde af uld og silke. Fordi materialet er omrodet i sin primære kontekst og der ikke blev observeret specifikke koncentrationer, kan man ikke på baggrund af deponeringen slutte omkring deponeringssituationen eller affaldskilden. Disse tolkninger må bero på erfaringer fra lignede steder, i dette tilfælde observationer fra Esplanaden, fra historiske kilder og fra materialets blandede sammensætning.

6. Registrering af arkæologiske tekstiler

Et af undersøgelsens formål var at metodeudvikle en database til registrering af tekstil fra arkæologisk kontekst fra nyere tid. Kriterierne for dette arbejde var en database, der var tilgængelig og brugbar for andre. Den skulle kunne bruges af fageksperter som museumsfolk uden fagspecifikke forudsætninger og kunne benyttes til tekstilregistrering i andre sammenhænge og anden kontekst. Opbygningen skulle være fleksibel, og dermed mulig at videreudvikle og tilpasse til et givent behov. Desuden skulle den være gennemsigtig, så de forudsætninger og præmisser, der lå til grund for tolkninger umiddelbart kunne efterprøves.

I det følgende vil registreringen af det arkæologiske genstandsmateriale blive behandlet. Her vil den argumentation, der ligger til grund for den fysiske etablering som en del af Københavns Bymuseums genstandsdatabase blive beskrevet. Selve konstruktionen samt de kriterier og muligheder, der ligger til grund vil blive gennemgået og der vil blive redegjort for den valgte analysemetode. For at opfylde hensigten om gennemsigtighed har det været nødvendigt at definere en række elementer, der indgår i registreringen. Disse definitioner vil blive beskrevet efterfulgt af en diskussion om det rimelige og relevante i registreringsmetoden.

6.1 Argumentation

Keramik udgør langt den største del af fundene i København og Bymuseets database er, for de arkæologiske genstande, primært målrettet mod denne fundgruppe. Det betyder, at tekstiler primært registreres i et fritekstfelt, der gør detaljeringsgraden og specifikationen utrolig vanskelig at gennemskue. Dertil kommer, at fritekstfeltet er uegnet til søgninger og at krydssøgninger helt er udelukket. Det er således ikke en optimal løsning til registrering af tekstiler. Da tekstilerne indgår i den samlede fundkontekst var det vigtigt, at registreringen kunne foretages i Københavns Bymuseum's allerede eksisterende database og ikke i en separat, hvor krydssøgning med de øvrige data ikke ville være mulig.

Jeg har således argumenteret overfor Bymuseet for vigtigheden af at udvide museets database til også at rumme tekstilregistrering. Følgende er en sammenfatning af denne argumentation.

Der har i de sidste år været fokus på denne genstandstype, hvilket oprettelsen af Center for tekstilforskning (CTR) i 2005 afspejler. Det millionbeløb, der blev bevilget hertil skal ses som en erkendelse af, at dette område kan bidrage med væsentlig ny information til vores historie-

og kulturopfattelse samt at der er fokus på området. CTR er en grundforskningsinstitution under Saxo-instituttet, finansieret af Danmarks grundforskningsfond. Traditionelt set er der desværre ikke tradition for et tæt samarbejde mellem de forskellige forskningsinstitutioner. Det gælder også for forholdet mellem CTR og Københavns Bymuseum. Maj Ringgård, konservator og ph.d.-studerende under CTR, har arbejdet med tekstiler fra Bymuseet, men derudover spores effekten på nuværende tidspunkt mere indirekte. Det har medført et større fokus på indsamling af tekstiler i felten – dels pga. øget interesse, men også i form af større ekspertise til at genkende denne ofte svært nedbrudte genstandsgruppe in situ. Bymuseet har dels pligt til, dels glæde af at udforske denne genstandsgruppe nærmere i forskningsøjemed. Derudover satser Københavns Bymuseum på en fremtrædende position inden for nyere tids arkæologi. Derfor vil museet nyde godt af at inddrage så mange genstandstyper som muligt fra denne periode. Det er et væsentligt argument, at tekstilforskning er et vigtigt nyt forskningsområde især i forbindelse med nyere tids arkæologi, da bevaringsforholdene for denne periode ofte er gode. Der er tradition for at hjemtage særlige genstandstyper som f.eks. keramik og fajance. Det skyldes dels, at de er velbevarede og let genkendelige og dels, at der efterhånden er opbygget en grundlæggende viden om disse genstandstyper. Registreringen er derfor forholdsvis simpel og de kan let placeres i en større sammenhæng og dermed medvirke til at datere og definere en kontekst. Ved at udvide antallet og sammensætningen af genstandstyper skaber man imidlertid mulighed for at korrigere etablerede opfattelser og dermed grobund for et mere nuanceret billede af København i en given periode. Argumentet er således, at ved at tage teten og bidrage med metodeudviklede arbejde inden for tekstilforskning vil Københavns Bymuseum styrke sin position inden for nyere tids arkæologi. Endeligt skal det nævnes, at eksperimenter med nærvende genstandsmateriale har vist, at jordfundne tekstiler ikke nødvendigvis behøver en omkostningsfuld konservering. Store konserveringsmæssige omkostninger har antageligt medvirket som årsag til den manglende fokus på denne genstandsgruppe. Det betyder en lettere håndtering med både økonomiske og praktiske fordele, hvilket ikke er et uvæsentligt argument i forhold til en satsning på tekstilregistrering.

På baggrund af denne argumentation blev det besluttet at udvikle en specifik formular specielt med henblik på registrering af tekstiler i museets allerede etablerede database. Grundstammen er opbygget som *access*-database og et nyt faneblad, *tekstil*, blev oprettet (se bilag 1).

6.2 Konstruktion

Der findes ikke en overordnet landsdækkende fælles database specifikt til tekstilregistrering. Heller ikke fælles parametre, retningslinjer, vejledninger eller anbefalinger for indholdet af en database til tekstilregistrering er særligt udviklet og tilgængeligt. En rundspørge viser, at de forskellige institutioner, der beskæftiger sig med tekstilregistrering hver især har udviklet supplementer til eksisterende registreringssystemer. Ofte er de utilfredsstillende og mangelfulde. "Dragtpuljen" er et landsdækkende netværk af tekstilforskere. Herunder er der nedsat en arbejdsgruppe, som arbejder med at udvikle et landsdækkende og autoriseret registreringssystem. Deres arbejde bekræfter, at en sådan registrering mangler på landsplan og dokumenterer samtidigt, at behovet for et landsdækkende registreringssystem er til stede. Arbejdet er imidlertid ikke så fremskredet, at det har kunnet anvendes i mit arbejde.

Udformning og indhold af den her anvendte database er derfor skabt fra bunden og parametre og definitioner er opstået i synergien mellem forskellige elementer. Gennem mit tidligere arbejde som kostumier med speciale i historiske kostumer, har jeg et grundlæggende kendskab til forskellige elementer af materialer, sytekniske detaljer samt mønsterkonstruktion som har været elementært i den primære forståelse af materialet. Sådant kendskab og

forståelse er en forudsætning for at beskrive de elementer, der er relevante at medtage i en registrering. For at registreringen skal afspejle de præmisser, der gælder for arkæologiske tekstiler, blev tekstilerne nøje undersøgt og registreringsmulighederne diskuteret med tekstilkonservator Maj Ringgård. Desuden har et samarbejde med Konservatorskolen været nyttigt. Her har genstandsmaterialet fra Churchillparken været benyttet til undervisningsbrug på kulturhistorisk linje. Resultaterne herfra har givet indsigt og inspiration til forskellige registreringsmuligheder og parametre, ligesom diskussioner af disse muligheder med konservator Annemette Scharff fra Konservatorskolen har været til stor hjælp.

Undersøgelsen af samtidige stofprøver fra rigs- og stadsarkivet har givet mig en yderligere forståelse af tekstiler fra 1700-tallet. Desuden har det givet mig en indsigt i hvilke elementer, der er relevante at registrere for arkæologiske tekstiler, som ikke ville være relevante for historiske tekstiler. Desuden har jeg konsulteret en velpubliceret samtidig vareprøvesamling fra Stockholms Museum (Stavenov-Hidemark 1990). Endeligt har jeg benyttet faglitterære værker for at opstille kategorier, definitioner og parametre for tekstilregistrering (Hald 1980; Bender-Jørgensen 1992; Eastwood og Walton 1988; Sterm 1961; Gordon 1982; Emery 1966). Desuden har jeg benyttet betegnelsen af tekstiler fra to næsten samtidige varelexica. Juul udfærdigede sit varelexicon i 1807-12, mens Rawert i forordet til sit lexicon fra 1831 skrev, at det skulle ses som et supplement til Juuls (Juul 1807-1812 og Rawert 1831-34). Disse var til brug for købmænd og handlende og beskriver meget udførligt varer, der var i handlen med henblik at opretholde visse standarder og dæmme op for fuskeri. Varelexica'ne ligger uden for undersøgelsens periode og man kan argumentere for, at der netop i denne periode sker meget inden for manufaktur fremstilling og handel, hvorfor de ikke er brugbare som reference. Når jeg alligevel vælger at benytte dem skyldes det, at mange beskrivelser henviser til om materialet fortsat er i brug og om det eventuelt har ændret funktion. Således skriver Juul i 1807, at *Froc* "blev før brugt meget til overkjoler, men er nu fortrængt af det tyndere kalmuk" (Juul 1807:358).

For at undersøge om de samtidige betegnelser har relevans i dag har jeg benyttet en fagspecifik tekstilhåndbog med beskrivelser af kvaliteter og betegnelser (Sterm 1961). Ved gennemgang af andre fagrelevante undersøgelser har jeg desuden fundet de samme betegnelser anvendt (Lorenzen, Erna 1975, Geijer 1993, Bech og Andersen 1979, Andersen 1997). På den baggrund finder jeg det rimeligt at benytte de anvendte betegnelser og parametre som grundlag for registreringer.

Den tekniske udførelse blev foretaget i efteråret 2007 af Jan Møllerup – registrator på Københavns Bymuseum. At det tekniske arbejde blev foretaget af en person med høj faglig ekspertise er en stor fordel og sikrer, at databasen er optimal funktionel indenfor de tilstedeværende rammer. Desuden har råd og vejledning til den mest brugbare og hensigtsmæssige udformning været meget gavnlig.

Det registreringsmæssige indhold - kategorier og underkategorier - har undertegnede alene ansvaret for. Ligeledes er det mit valg, hvordan de forskellige elementer relaterer sig til hinanden.

6.3 Kriterier og muligheder

Som nævnt ovenfor var det ikke hensigten at konstruere en database, der knyttede sig alene til nærværende tekstiler. Det konkrete materiale stammer fra en periode og kontekst, hvor bestemte forhold gør sig gældende. Andet materiale stammer fra andre perioder og anden kontekst. Fra andre perioder og anden kontekst er materialet et andet. Det vil imidlertid være

en umulig opgave at indføre alle tænkelige muligheder og det var ikke hensigten fra starten at konstruere en fuldt udbygget database til tekstilregistrering.

Databasen består af kategorier, der knytter sig til generelle og overordnede elementer inden for tekstilregistrering; materiale, forarbejdningsteknik, farve, trådtæthed og elementer vedrørende garnet (se nedenfor). På nuværende tidspunkt indeholder kategorierne primært elementer, der knytter sig til materialet fra Churchillparken. Da der f.eks. intet bomuld er i materialet er denne betegnelse ikke indført under kategorien *Tekstilmateriale*, men lader sig nemt gøre. Dekorative elementer som broderi, perlebesætning m.m. optræder heller ikke i mit materiale og derfor er denne kategori meget uudviklet, men oprettet og klar til yderligere udvikling.

Mange forhold bliver først tydelige, når materialet gennemgås. Det viste sig således, at det til kategorien *Forarbejdningsteknik* ikke var tilstrækkeligt med ét felt som først antaget, men hele fire.

Af sammen grund skal arbejdet med opbygningen af en database specifikt til tekstilregistrering ses som et metodeudviklende arbejde, der skal skabe erfaringer inden for tekstilregistrering. I løbet af registreringen blev mange kategorier ændret eller indrettet mere hensigtsmæssigt. Selvom den mest hensigtsmæssige udformning er fundet til det pågældende materiale og kontekst er det sandsynlig, at et andet materiale og anden kontekst vil fremkalde fejl og mangler i opbygningen. Det er dog min overbevisning, at disse vil være mindre og mulige at tilpasse, da basis for en overordnet gennemsigtig og bredtfavnende tekstilregistrering er på plads.

6.4 Analysemetode

Registreringen er foretaget ved hjælp af et *Wild M3B* mikroskop med fiberlys. Der er primært benyttet en 6.4 x opløsning, men også 16 og 40 x opløsning er taget i brug når nødvendigt. Med en 40 x opløsning kan skæl på uldfibre erkendes og dermed adskilles fra silkefilamenter. Ved tvivlstilfælde er denne metode benyttet.

Tekstilregistrering kan også foretages ved hjælp af digital fotografering. Billedet kan efterfølgende forstørres i computeren og registreringen kan foretages direkte fra billedet på skærmen i et almindeligt billede redigeringsprogram. Derudover findes et mere specialiseret program, *Scion Image*, som er meget velegnet til tekstilregistrering fra digitaliserede billeder. Det kan meget præcist måle relevante elementer til forståelse af tekstilets konstruktion, men er primært relevant i forbindelse med tekstilkonservering og specialiserede analyser. (henv. 11). De for nærværende undersøgelse relevante elementer kan dog på tilfredsstillende vis måles ved hjælp af ovennævnte mikroskop. En digital fotoregistrering vil optage meget plads i computeren og da Bymuseet i forvejen døjer med digital pladsmangel blev det besluttet ikke at foretage en digital fotoregistrering. Det tekstile materiale vil være at finde på magasin og eftersom tilstanden generelt er god er en fotoregistrering ikke direkte nødvendig.

6.5 Materialeafgrænsning

For nærværende undersøgelses vedkommende er materialet afgrænset i tid og rum og der er udelukkende fokuseret på tekstiler. De er defineret som vævede, strikkede eller på anden måde tilvirkede materialer af uld, silke eller vegetabilsk materiale, der er forarbejdet således, at de kan benyttes til beklædnings- bolig- eller emballagetekstiler.

Fokus ligger ydermere på beklædningsstekstiler, hvor imod bolig- og emballagetekstiler ikke er inddraget i undersøgelsen. I de tilfælde, hvor der er usikkerhed om anvendelse vil der blive

gjort opmærksom på dette. Genstandstyper af tekstilkarakter som slået uldent reb og filt er heller ikke medtaget. Det første med henvisning til, at det ikke falder ind under beklædningstekstiler, mens filt derimod anvendes til beklædning i form af såler og hatte. Filtproduktion er dog særegen i forhold til andre beklædningsmaterialer og kræver derfor et selvstændigt studium, der ikke er plads til i denne undersøgelse.

Alt læder er desuden frasorteret. Det vil være relevant på sigt at kigge på beklædningsdele af læder i dragthistorisk øjemed. Læderforarbejdning adskiller sig imidlertid væsentlig fra tekstilproduktion og forhold så som fremskaffelse af råstoffer, mulighed for genbrug og bevaringsforhold gør de to materialegrupper væsentligt forskellige. Derfor er denne materialetype ikke inddraget i undersøgelsen. Desuden stammer langt størstedelen af lædergenstande fra sko. Disse er for nylig behandlet af Vivi Lena Andersen (Andersen 2007).

6.6 Definitioner

En række forskellige elementer har betydning for forståelsen af det tekstile materiale. Kombinationen af disse elementer fører i sidste ende til den karakteristiske af tekstilet, der skal danne baggrund for tolkninger og konklusioner vedrørende forarbejdning, brug og genbrug foruden en lang række emner afledt heraf.

Disse elementer vil blive behandlet i det følgende. Det er væsentligt at beskrive dem indgående og skarpt definere dem. Denne gennemsigtighed, afgrænsning og definition af databasens elementer samt forståelse af dens opbygning, er en forudsætning for, at også andre kan benytte databasen og at den på sigt kan blive udviklet og tilpasset.

For at forstå de følgende definitioner er det nødvendigt med et minimum af materialeforsståelse. Grundæggende faglige termer er beskrevet i bilag 2.

Dernæst vil der blive redegjort for hvordan de forskellige elementer beskrives og kategoriseres i forbindelse med registreringen. Desuden vil der blive redegjort for, hvordan de forskellige måleresultater er opnået.

Elementerne vil blive behandlet under de faneblade hvorunder de optræder (se bilag 1).

Faneblad forside

Genstandsbetegnelse: Her beskrives genstandes funktion eller art som lommeclap, livstykke eller ærme. Er det ikke muligt at erkende funktionen beskrives det som fragment.

Helhed: Denne betegner om tekstilet tolkes som en del af en klædedragt. Kan det ikke erkendes med sikkerhed beskrives helheden som tekstil.

Faneblad Konservering

Karakteristik af bevaringstilstand: Her betegnes et helt stykke, hvor alle kanter er bevarede som *intakt*. Det kan være en lommeclap eller et livstykke med spor efter søm på alle kanter. De er derimod ikke *komplette*, da de er taget ud af deres helhed. *Ukomplet* beskriver en lommeclap eller andet, hvor et stykke mangler. Andet der ikke kan nærmere beskrives, karakteriseres som *fragment*.

Bevaringstilstand: Denne beskrives for at give et indtryk af materialets tilstand både i forhold til nedbrydningsgraden og som det fremstår uden reel konservering.

Det er også muligt at beskrive analyser som genstanden har været igennem lige som også et fritekstfelt er tilgængeligt for yderligere information. Der findes her en reference til de genstande der har været undersøgt på Konservatorskolen.

Faneblad Tekstil

Ægkant: Ægkanten afslører i nogle tilfælde forarbejdningspor i forbindelse med strækning og anden efterbehandling, der kan give væsentlig information om tekstilets endelige betegnelse, forarbejdning og funktion. Kan ægkanten erkendes er det desuden muligt at bestemme trend og islæt med sikkerhed.

Komponenter og del af: Er der flere komponenter i tekstilet registreres det her. Det kan være foer*, sytråd eller kantebånd. Forekommer disse tre elementer på ét stykke tekstil vil der stå 4 komponenter ud af 1 del, da også selve tekstilet udgør en komponent. De enkelte komponenter vil optræde som a, b, c osv. af det pågældende x-nummer.

Forarbejdningsteknik: De forskellige elementer i forarbejdningen vil være listet startende med den primære teknik; strikket eller vævet. Grundbindinger inden for vævning; lærreds-, kiper- og satinvævet, anses som en primær teknik. Efterfølgende beskrives den sekundære udarbejdelse; glatstrik eller 2/2 kiper. I de resterende forarbejdningsfelter vil det være muligt at beskrive andre forarbejdningsteknikker så som filtet eller ruet (Gordon 1982:1-21). Nogle af disse forarbejdningsteknikker vil have tilføjet et beskrivende tillægsord; *filtet*, *let* og *filtet*, *kraftigt*. *Filtet* uden tillægsord betegner forholdet midt i mellem. Det vil være sådan med alle grader, at en beskrivelse uden grader betegner situationen midt i mellem. Der er anvendt så få tillægsord som muligt for at opnå størst mulig ensartethed og sammenlignelighed. Derfor er det kun *let* og *kraftigt* som benyttes. De forskellige grader vil være listet under hinanden således, at mulighederne er umiddelbart iøjefaldende.

Kvalitet: Denne beskrives med *ujævnt*, *jævnt* og *jævnt*, *meget*. Her er princippet det sammen som ovenfor, men da *jævnt*, *let* og *jævnt*, *kraftigt* ikke er korrekt dansk var det nødvendigt med en sproglig omformulering.

Betegnelse: Da det er de ovenstående elementer i forarbejdningsteknik og kvalitet, der udgør kriterierne for hvilke betegnelser, der knytter sig til tekstilet er disse elementer grundlæggende for at kunne navngive tekstilet korrekt. For klæde gælder det, at det skal være filtet, ruet og skåret for at kunne kaldes klæde. Vadmel derimod kan være både lærredsvævet og kipervævet, men det karakteristiske er, at det næsten ingen forarbejdning har fået udover en filtning i nogle tilfælde.

Oprindelig farve: Her er der mulighed for at indføre resultater af farveanalyser, der dog ligger uden for mit ekspertiseområde. I nogle tilfælde er det muligt med det blotte øje at bestemme, hvilken farve et stykke tekstil oprindeligt havde, hvis en kant har været beskyttet af andet påsyet eller sammensyet materiale og dermed har bevaret farven i kanten. Også ved beskyttende ombuk eller i folder er det muligt at se en farveforskel og dermed bestemme den oprindelige farve. I langt de fleste tilfælde vil kun en analyse med sikkerhed kunne fastslå den oprindelige farve, da farven i beskyttede kanter og folder godt kan være forandret selvom den umiddelbart adskiller sig fra ikke-beskyttede områder.

Nuværende farve: Det betegner den farve materialet har nu. Alle farvebeskrivelser bygger på en subjektiv opfattelse.

Dekoration: Denne kategori indeholder tre underkategorier: *Farve* betegner dekorations farve; *materiale* det materiale den er udført i og *teknik* kan være broderi, applikation eller mønsterstrik.

Tekstilmateriale: Her beskrives det materiale tekstilet er udført i. Der kan være flere underkategorier, hvor den primære er uld og den sekundære beskriver typen af ulden, hvis denne kan udskilles. Det samme gælder for silke. Endelig kan man også her beskrive de sammensatte dele hvergarn består af. Her vil den ene trådretning være uld og den anden hør,

---

* Stavemåden er bevidst valgt for at undgå misforståelser med for, som i forside, forstykke og lignende.

bomuld eller andet organiske materiale. I det tilfælde er der ikke tale om primære eller sekundære kategorier, men sideordnede.

Funktionelle elementer: Her gør en lang række valgmuligheder det muligt at beskrive funktionelle elementer. Det kan være en kant med tydeligt ombuk, sømhuller, syninger eller knaphuller. Det beskriver også konstruktionen af en sok; om den har lige hæl eller kilehæl; om der er lapninger og hvor slidt stoffet er. Det er væsentligt at registrere om materialet er lige luvslidt på begge sider, da det kan antyde, at stoffet har været vendt og dermed genbrugt. Alle beskrivelserne er medvirkende til i sidste ende at forstå den funktion stoffet har haft og den brug det har gennemlevet.

Garn: Her findes en række underkategorier, som beskriver elementer, der knytter sig til garnets dimensioner, tæthed og tykkelse. Det er normalt kun muligt at erkende trend og islæt, hvis et stykke af ægkanten er bevaret. Da det ikke er tilfældet for langt de fleste tekstiler er den største trådtæthed indskrevet under trend på en kvalificeret formodning om at det forholder sig sådan. Der er mindre arbejde i at sætte væven op med et højt antal tråde i trenden end at væve sig til den samme tæthed i islæt, idet det vil kræve mere fysisk arbejde.

Trådtæthed samt tråddykkelse: Disse er målt på flere steder for at sikre, at der er konsensus. Der er ikke taget et gennemsnit, men målt til der er overvægt af en given tendens/mål. Da materialet varierer meget i slid kan man i målinger ramme meget slidte steder. Det var derfor nødvendigt at måle mange steder på stoffet før de steder med mindst eller mest ensartet slid kunne udpeges.

Målt på cm: Der er kun målt på 1 cm, hvilket ikke er optimalt, da især materiale med meget lav trådtæthed kan have stor variation på så lille en måleafstand. Meget af materialet er imidlertid fragmenteret, foldet i deponeringen eller fremstår med luv, hvor målinger kun er mulig i meget små områder. For at opnå ensartethed blev det derfor besluttet at måle over den sammen enhed. Nogle steder er der dog afvejet fra dette, hvor det er skønnet nødvendigt og muligt. Det er primært materiale, der er meget løst vævet. Muligheden for markant skred i tråden på et løst vævet materiale er stor på en afstand på blot 1 cm.

Spindingsgrad: Denne vurderes således at *løst* er op til ca. 10 grader, *medium* ca. 10-25 grader og *stramt* ca. 25-45 grader. *Næsten uspundet* ligger omkring 0 grader og *overspundet* over 45 grader (Emery 1966:12).

Faneblad Henvisning:

Dette felt består af et fritekstfelt, hvor enkelte punkter kan uddybes nærmere. Her er fire kategorier opstillede for alle x-numre: *Beskrivelse*, *forarbejdning*, *funktionelle elementer* og *anvendelse*.

Beskrivelse skal tjene til at danne et billede af det enkelte stykkes udformning for dermed bedre at kunne forstå placeringen af funktionelle elementer. *Forarbejdning* og *funktionelle elementer* kan bruges til at uddybe og forklare de tekniske data. Det kan her beskrives, hvordan et slid er placeret og om et tekstil er lige slidt på begge sider. Endelig kan der under *anvendelse* gives en tolkning.

6.7 Diskussion

For at være i stand til systematisk at uddrage information om undersøgelsens tekstile genstandsmateriale på en hensigtsmæssig og anvendelig måde, var det som nævnt nødvendigt at konstruere en database specifik til tekstilregistrering. Da der ikke er konsensus om standardiserede parametre (se ovenfor) skal arbejdet med databasen anses som et metodeudviklende projekt. Et sådan projekt indeholder en del problemer; nogle, der vil blive

tilpasset og løst på sigt og andre der på grund af materialets egenskab kræver veldefinerede og velargumenterede afgrænsninger.

I første omgang er de spørgsmål man stiller, og dermed den endelige udformning, afhængig af det man ønsker at undersøge. For mig var det afgørende at udforske de muligheder materialet indeholder for at bidrage med ny viden. Derudover ønskede jeg at undersøge forholdet mellem historiske- og arkæologiske tekstiler. Fokus ligger på disse for at muliggøre en undersøgelse og sammenligning af, for dette formål relevante elementer.

Refleksivitet

En registrering af et givent genstandsmateriale kan således aldrig være fyldestgørende og objektiv. Det man fokuserer på og vælger at registrere bygger på en subjektiv udvælgelse. De kategorier man medtager, er opstået i synergien mellem det konkrete materiale, registratorens forudsætninger, de analyser man ønsker at foretage og de konklusioner man forventer at opnå. Dertil kommer begrænsninger eller muligheder forårsaget af ressourcer, tekniske egenskaber og tekniske muligheder. På baggrund af de vilkår må man vurdere, om det er rimeligt at foretage en sådan registrering.

Det er væsentligt at redegøre og argumentere nøje for de præmisser udvælgelsen bygger på og at være refleksiv i forhold til specifikke forudsætninger i en given situation. Denne redegørelse og argumentation kan ikke udrydde det subjektive element, hvilket heller ikke er ønskværdigt eller hensigtsmæssigt. Ved at tydeliggøre argumentation for de udvalgte elementer kan denne argumentation modbevise, udbygges og skabe grobund for andre argumenter og dermed sætte en erfaringsgenererende udvikling i gang. Det er vigtigt, at dokumentationsgraden er høj, når behovet eller muligheden for videreudvikling af databasen opstår. Alt for sjældent bliver argumenter og baggrunde nedskrevet. Dermed går meget information tabt, når kapaciteter inden for fagspecifikke områder forsvinder af den ene eller anden årsag. Desuden bliver det vanskeligt at formidle ideer, tanker og erfaringer, som kunne danne basis for en diskussion. Ved en høj dokumentationsgrad og eksplicite beskrivelser af valg, forudsætninger og præmisser har man skabt et udgangspunkt for debat og udvikling. Hvis disse krav opfyldes må det vurderes som rimeligt at foretage en registrering under de aktuelle vilkår.

Objektivitet

I forbindelse med opbygningen af en database til tekstilregistrering melder der sig en række specifikke problemstillinger, der knytter sig til materiales egenskaber. Materialets særegne karakter stiller særlige krav til en registrering. Det er et fleksibelt og elastisk materiale og desuden letpåvirkeligt i forhold til luftfugtighed og lys. Det kan derfor være vanskeligt at foretage ensartede iagttagelser. Beskrivelser og målinger bliver derfor subjektive og relative og man må vurdere om det under de præmisser overhovedet er rimeligt at foretage målinger på tekstiler og derved opnå anvendelige resultater.

En registrering indeholder typisk nogle metriske målinger foruden en række beskrivelser. En metrisk måling kan nok være lettere at udføre på et plastisk materiale som keramik, men de giver os udelukkede dimensioner. Elementer som farve eller hårdbrændthed i keramik er alt sammen subjektive og relative beskrivelser ligesom karakteren af en glasering heller ikke kan beskrives ud fra objektive parametre. Analyser af keramik eller andre mere traditionelle arkæologiske genstandsgrupper ligger således under for den samme problematik og bygger ligeledes i høj grad på en subjektiv eller relativ registrering. Der er inden for traditionelle genstandsgrupper en udbredt accept af disse præmisser som et metodisk grundvilkår. Dermed

mener jeg ikke, at man skal acceptere disse vilkår, men konstant problematisere og forsøge at udvikle dem.

Der kan på længere sigt findes mange løsninger på problemerne i forhold til tekstilregistrerings specifikke problemer. Et vigtigt element er en større fortrolighed og erfaring med dette genstandsmateriale og en beskrivelse af det potentiale det indeholder. Det er afgørende for at kunne analysere materialet og stille de spørgsmål, der er mulige og relevante i forhold til materialets særegne karakter. Det er vigtigt, at udvide det komparative grundlag for bedre at forstå materialets egenskaber. Det kræver, at vi bliver bedre til at genkende denne ofte stærkt nedbrudte genstandsgruppe i felten. Større tværfaglighed mellem arkæologer, registratorer og konservatorer kan på længere sigt udvikle metoder så registreringen og håndteringen af tekstil kan foretages nemmere og uden de store omkostninger. Ofte er det konservatorer, der har håndteret tekstiler. Omkostningerne til konservering er ofte en betydelig post på budgettet, hvilket betyder at man i mange tilfælde udlader at hjemtage denne genstandsgruppe.

Forsøg med nærværende genstandsmateriale har vist at tekstilet på nuværende tidspunkt klarer sig udmærket uden en egentlig konservering. Der kan dog ikke redegøres for konsekvenserne på længere sigt.

Ikke mindst tekniske redskaber som arbejdsgruppen under Dragtpuljen arbejder med, vil på længere sigt kunne dæmme op for nogle af de problemer der knytter sig specifikt til registreringen af tekstiler. Mere avancerede, men let anvendelige digitaliseringsprogrammer ville kunne udrydde mange usikkerhedsmomenter i forhold til de metriske målinger. For mit vedkommende var digitale pladsproblemer en væsentlig årsag til, at der ikke blev foretaget en fotoregistrering og dermed en digitaliseret registrering – en situation man ligeledes på længere sigt kan forestille sig vil blive elimineret med større og bedre hardware. For nærværende undersøgelse var det uden betydning, da de for denne undersøgelse relevante målinger kunne foretages i mikroskop, men muligheden for på en let og omkostningslav måde at vende tilbage til materialet i dets digitaliseret form med nye spørgsmål foreligger ikke med denne metode. Tekstilforskning er traditionelt set et kvindefag og med fare for fordomsfulde slutninger er det nærliggende at forestille sig, at fokus har ligget på andre elementer end udvikling af tekniske hjælpemidler og registreringsmetoder.

Selvom vi ved hjælp af ovenstående tiltag kan blive bedre til at foretage en ensartet registrering af tekstilt materiale kan man imidlertid ikke eliminere det subjektive element i alle tilfælde.

For at gøre registreringen rimelig og relevant er det derfor afgørende at redegøre indgående for forudsætninger, præmisser og metoder. Subjektive og relative resultater er et grundvilkår for langt de fleste arkæologiske genstandsgrupper. Resultaterne er hverken urimeligt eller uanvendeligt, men kræver eksplicite definitioner så vejen til de dragne konklusioner og tolkninger fremstår tydelig.

Gennemsigtighed

Det bliver da rimeligt at vurdere om disse forudsætninger, præmisser og definitioner kommer til udtryk i nærværende registreringsmetode.

Helt overordnet indeholder databasen en forside, hvor information vedrørende udgravningens data er opregnet. Her kan informationer om karakteren af undersøgelsen, varighed samt den ansvarlige person findes. Dermed kan man danne sig et indtryk af præmisserne for fremdragelsen. Man kan også her beskrive, hvem der er ansvarlig for registreringen af de forskellige genstandsgrupper og vedkommendes forudsætninger. Det er desværre en udpræget

tendens til, at disse informationer ikke udfyldes fyldestgørende. Efter min mening bundet det dels i tidspres og dels i en manglende erkendelse af vigtigheden af disse informationer.

Beskrivelser af bevaringsgraden er medvirkende til at vurdere rimeligheden i tolkningerne. Disse informationer fremgår umiddelbart. Der er ligeledes under denne kategori mulighed for at indføre resultaterne af forskellige tekniske undersøgelser eller konserverende behandlinger, der kan have indflydelse på, hvordan tekstilet fremstår.

Som nævnt ovenfor er databasen opbygget omkring, elementer der er relevante for tekstilregistrering. Disse er opstillet i en række fastlåste kategorier under fanebladet *tekstil* og er forbundet relationelt. Det er således muligt umiddelbart at danne sig et overblik over et givent tekstils karakteristika og på den baggrund selv at vurdere om de tolkninger, der knytter sig til et givent tekstil er rimelige. Beskrives et tekstil som klæde er det afgørende, at det er filtet, ruet og skåret. Er det ikke beskrevet som sådan, er det rimeligt at drage tolkningen i tvivl. Resultaterne fra denne umiddelbare registrering kan anvendes således, at kvantitative resultater kan udledes direkte.

Det er eksempelvis muligt via en søgning at sammenfatte antallet af lærredsvævede tekstiler eller lommeclapper i kipervævning med en trådtæthed på under 5x5 tråde pr. 1 cm². Denne registreringsmetode har dog sine begrænsninger og det kan anføres at fastlåste definitioner ikke er tilstrækkeligt i alle tilfælde. Et fritekstfelt blev derfor taget i anvendelse. Det er således muligt at beskrive detaljer eller udtrykke tolkningsforslag af mere kulturhistorisk karakter i dette fritekstfelt. Det er således muligt i de fastlåste kategorier at fastslå om et stykke tekstil er meget slidt eller næsten ikke brugt. Vil man derimod vide, hvor sliddet sidder, om det har en særlig karakter eller om det er slidt på begge sider og dermed indikere, at materialet har været vendt, må man gå til fritekstfeltet. Ved at registrere et slid i de fastlåste kategorier, gør man samtidig opmærksom på, at der her er et element, der kan indeholde mere information og det vil da være hensigtsmæssigt at gå til fritekstfeltet. Længde og bredde kan være afgørende for anvendelsen af det tekstile materiale, men kan være vanskelig at måle på et polygont fragment. Her er det, det længste og bredeste sted, der er angivet. Dimensionen er imidlertid ikke i alle tilfælde nok til at forstå materialets anvendelse. Derfor er formen på de tekstiler, hvor denne er afgørende for en forståelse af anvendelse, udførligt beskrevet i fritekstfeltet. Det er muligt i fritekstfeltet at søge efter enkelte ord selvom søgefunktionen ikke er optimal. Denne metode, med en overskuelig og umiddelbar søgbar registrering opfylder kravene om gennemsigtighed og anvendelighed også for folk uden fagspecifik baggrund. En dybere forståelse af materialet må søges i fritekstfeltet, men elementer under den kvantitative registrering vil umiddelbart lede hertil og da søgninger kan foretages i dette felt lever metoden også her op til hensigten.

Relevans

Gennemskuelige og anvendelige definitioner er imidlertid ikke tilstrækkelige, hvis de ikke samtidigt er rimelige og relevante for genstandsmaterialet og undersøgelsens formål. Det er derfor nødvendigt at diskutere om de afgrænsende definitioner også er rimelige og relevante.

I forbindelse med *forarbejdningsteknik* melder der sig en række problemer. Den primære forarbejdning er i de fleste tilfælde simpel. Her er det umiddelbart muligt at vurdere om materialet er lærredsvævet, kipervævet eller strikket. Den sekundære vurdering som 2/1- eller 2/2 kiper eller glat- eller ribstrik kan også ofte foretages uden problemer. Den efterfølgende behandling er imidlertid mere problematisk. Det kan være om materialet er filtet og ruet, dvs. om luven er opkradset eller om luven efterfølgende er blevet overskåret dvs. skåret af så en ensartet luv opnås. Det kan også være vasket, udspændt og presset og der udover være tilført kemikalier som vandglas eller gummivand for at opnå en bestemt overflade.

Vurderingen af en eventuel forarbejdning bygger på et subjektivt skøn, hvor det ikke er muligt at måle sig frem til graden af filtning, ruening og skæring. Heller ikke en kvalitativ beskrivelse af materialets jævnhed og graden af slid kan måles ved brug af faste formler. Her er det erfaringer og relationelle observationer, der ligger til grund for en vurdering. Erfaringen varierer fra registrator til registrator, mens relationelle vurderinger påvirkes af deponeringsforhold og konservering samt det øvrige materiales sammensætning. Derfor er relationelle beskrivelser som *meget* eller *lidt* undladt, da det kræver et udgangspunkt. Relationelle beskrivelser kan dog ikke undgås, hvis man vil beskrive grader af noget. Jeg har derfor holdt det simpelt og benyttet ensartede adjektiver - *let* og *kraftigt* for at beskrive graden af forarbejdningsteknik. De to adjektiver har en kvalitativ betydning frem for *meget* eller *lidt*, der er kvantitative beskrivelser, som kræver et defineret udgangspunkt. Man kan argumentere for, at det ville være mere hensigtsmæssigt at lave et sådant fast udgangspunkt. Man kunne forestille sig en måling, hvor luv mere end 2 mm tyk, blev betegnet som kraftigt osv. Det vil dog ikke være gennemførligt i praksis under de nuværende præmisser. Dels mangler der tekniske redskaber og dels ekspertise før en sådan måling vil være rimelig. Desuden vil slitage påvirke målingen og i praksis gøre den uanvendelig. Man kunne også forestille sig en prøvebog med stofprøver, der er forarbejdet på forskellig vis som vejledning til tekstilregistrering. Forskellige materialer og teknikker i form af fysiske prøver kunne være vist og beskrevet. Parametrene fra en sådan prøvebog kunne vedtages som udgangspunkt. Fremstillingen og udbredelsen af den kræver imidlertid ressourcer som under de nuværende forhold ikke er til stede inden for tekstilforskning. Desuden ville det ikke være muligt at beskrive alle grader og et fast udgangspunkt vil ikke eliminere den subjektive vurdering, der ligger til grund for en sammenligning.

De forarbejdningstekniske elementer i samspil med kvaliteten af garn og vævning er afgørende for den endelige betegnelse af tekstilet.

Under *garn* kan man se dimensionerne på garnet og hvorvidt det er stramt eller løst, tyk eller tyndt og spundet den ene eller anden vej. Man kan også se densiteten i vævningen det vil sige, hvor mange tråde, der er på den ene og anden led og hvorvidt der er balance i denne fordeling. En lærredsvævning kan således have enten et lige eller ulige antal tråde i de to trådretninger, hvilket har indflydelse på kvaliteten. Balance i spindingsgrad og -retning har også indflydelse på kvaliteten. Sammenholdt med arten af det tekstile materiale, der beskriver hvorvidt det er uld eller silke og hvilken slags uld, skaber det et indtryk af stoffets kvalitet. Et materiale, der er vævet med stor trådtæthed, stramt spundne tråde og som er i balance, kan godt fremstå groft og ujævnt og ikke fint og jævnt som en kvantitativ registrering af væveteknik, forarbejdningsteknik og spinding i dette tilfælde ville antyde.

Kvalitet er derfor en meget vanskelig størrelse at registrere, men trods alt relevant for tolkningen af et tekstil.

I tekstilindustrien måles kvalitet i forhold til tykkelse og densitet. Her kan tekstilet vejes eller dets tykkelse kan måles. Det vil ikke være hensigtsmæssigt for nedbrudte og slidte arkæologiske tekstiler. En anden metode at måle densitet på er ved hjælp af den såkaldte *coverfactor*. Den udregnes ved følgende formel: $T + I - (T \times I) = coverfactor$. T står for trend-tråde pr. cm x trend-tykkelse og I for islæt-tråde pr. cm. x islæt-tykkelse. Jo højere en *coverfactor* des tættere en stofkvalitet (Hammerlund 2004:8). Denne udregning kan forsimples så den er mere anvendelig til arkæologiske tekstiler. Ellen Schjølberg benytter således et *coverfactor*-system med formlen: Tråde pr. cm x trådtypekkelse = *coverfactor* (Schjølberg 1998: 211f). Denne metode skaber en *cover factor* for henholdsvis trend og islæt. Efterfølgende kan *coverfactoren* for de to væveretninger forbindes og en *coverfactor*, der gælder for tekstilet som helhed fremkommer.

Senest har Lena Hammerlund arbejdet med *visuel registrering* som en metode til registrering af kvalitet. Hendes baggrund er af håndværksmæssig karakter og i den egenskab har hun bistået blandt andre Lise Bender Jørgensen med faglig ekspertise (Bender Jørgensen 1999). Under arbejdet med romanske tekstiler fra lokaliteten Mons Claudius i Ægypten blev hun opmærksom på, at tekstiler med samme tekniske data fremstod meget forskellige. Lena Hammerlund har efterfølgende arbejdet med visuel registrering som en registreringsmetode, der skal tage højde for denne diskrepans (Hammerlund og Vestergård Petersen 2007; Hammerlund 2007; Hammerlund 2005).

Traditionelt benytter man garnets egenskaber, trådtælling og vævning til at beskrive typen og kvaliteten af et tekstil. Disse tre elementer er imidlertid ikke fyldestgørende og Hammerlund har tilføjet yderligere to; væven eller væveren og efterbehandlingen. Dermed opstiller hun et pentagram, hvor det er forholdet mellem disse fem elementer, der er afgørende for tekstilets kvalitet og art (Hammerlund 2005:15f).

Det er oplagt at efterbehandlingen spiller en afgørende rolle for kvaliteten. Et materiale kan således være filtet i en sådan grad at det er vandtæt. Skønt forhold som slid og nedbrydning spiller ind kan denne kvalitetsmæssige egenskab vurderes umiddelbart. Vanskeligere er det at bestemme typen af væven eller væverens kompetence og erfaringer, hvis man ikke selv har erfaringer med håndværket. Det kan være interessant i nærværende materiale at afgøre hvorvidt et tekstil er hjemmevævet eller manufakturert. Da maskinelt udstyr endnu ikke var opfundet, var alle materialer i 1700-tallets begyndelse og midte, håndvævede og forskellene således vanskelige at udskille. Det er dog muligt at vurdere regelmæssigheden i både spinding og vævning og disse kan beskrives i fritekstfeltet. Trods forsøg på kvantitative beregninger er kvalitet et kvalitativt udtryk. I moderne industrielle sammenhænge benyttes termen "handle" dvs. den fornemmelse tekstilet giver ved berøring (Hammerlund 2005:13). Da vidensdeling og konsensus er overordnede kriterier for databasens udformning, har jeg valgt ikke at benytte Lena Hammerlunds model, idet det kræver stor faglig ekspertise. Desuden er modellen stadig under udvikling. Dele af modellen ligger dog tæt op af elementer i nærværende registrering, idet forarbejdningsteknik indgår i registreringen, det Hammerlund kalder efterbehandling. Ønsker man at afprøve Hammerlunds model inden for denne databases rammer er det dog muligt.

Det ville være forkert at beskrive kvaliteten som god eller dårlig, da det afhænger af tekstilets formål. Et groft og tykt materiale kan være af en god kvalitet, hvis dets formål er høj isoleringsevne og vandtæthed. Kvalitet knytter sig således ikke til finhed eller grovhed. Jævnt er benyttet til at beskrive kvaliteten og graderet i jævnt, meget; jævnt og ujævnt. Er et materiale beskrevet som ujævnt, mens andre komponenter som trådtæthed og materiale antyder et regelmæssigt forarbejdet materiale er det muligt i fritekstfeltet at finde en forklaring. Det kan skyldes, at tråden er meget ujævnt spundet selvom vævningens data er jævne.

Det er således vævningen og forarbejdningsteknikken i kombination med garnets egenskaber og kvaliteten, der afgør tekstilets betegnelse.

Betegnelser ændrer sig over tid og en stoftype kan betegnes på én måde i 1700, mens den i dag har en anden betegnelse. Ligeledes kan et stof i nogle tilfælde betegnes ud fra sine kvalitetsmæssige egenskaber som frakketøj, mens samme kvalitet kan betegnes ud fra sit oprindelsested for eksempel *Kirsey*. Jeg har valgt at benytte de betegnelser, der optræder i de udvalgte værker beskrevet ovenfor.

Det er dermed muligt at opstille parametre for nogle betegnelser ved hjælp af de ovennævnte kilder. For at et tekstil kan kaldes klæde skal det eksempelvis være filtet, ruet og skåret og dertil i balance. For andre tekstilers vedkommende er det derimod mere vanskeligt at opstille

præcise parametre. Nogle er ikke udførligt beskrevet, men kategoriseres blot som lærreds- eller kiper vævede, mens andre som ratin forekommer både valkede og uvalkede. Andre tekstiler har forskellige parametre i forskellige kilder, der vanskeliggør en systematisk kategorisering. I de tilfælde, hvor det ikke har været muligt at betegne et tekstil ud fra kendte parametre, er en betegnelse undladt.

I andre tilfælde har det været muligt at opstille parametre som ikke direkte beskrives i de ovennævnte kilder. Det drejer sig om dragunt, rask og saye. Alle er de kipervævede og af kamgarn. Dragunt og saye beskrives ud fra deres relation til rask. Dragunt beskrives som finere og saye som grovere end rask. De kipervævede kamgarns stoffer falder i kategorier af forskellig finhed og på den baggrund er der opsat parametre for de tre betegnelser.

At betegne tekstilerne korrekt volder de største vanskeligheder. Dragtpuljens arbejdsgruppe, der består af landets førende tekstilforskere har således arbejdet siden 2004 på at udvikle terminologier og måltagningskemaer til brug for tekstil registrering. Deres arbejde er endnu ikke publiceret. Derefter følger udviklingen af en brugbar database, der ikke er nært forestående (henv. 12). For at sætte deres arbejde i relief har ICOM, International Committee for the Museums and Collections of Costume, arbejdet med en oversigt siden 1971 og var først omkring 1983 klar til publicering (henv. 13).

Det er således vanskeligt at benytte de korrekte betegnelser. At udvikle definitioner er tidskrævende og forudsætter en dybdegående ekspertise. Desuden kræver det et netværk, hvor vidensdeling af ikke publiceret materiale er mulig og hvor aktuelle problemstillinger kan diskuteres. Det har således ikke været muligt inden for rammerne af denne undersøgelse at gå i dybden med dette element. Derfor skal de anvendte betegnelser ses som forslag og mulige tolkninger. Klæde dækker således over lærredsvævet uldent tekstil som er valket ruet og skåret. Denne kategorisering kan indeholde andre lignende tekstiler, hvor blot få afvigelser, der ikke længere er mulige at erkende eller ikke er mulige for mig med mine forudsætninger, gør, at et givet stykke reelt skal kategoriseres under en anden betegnelse. Det er dog muligt via den gennemsigtige struktur umiddelbart at afgøre, hvilke kriterier der ligger til grund for vurderingen af genstandsbetegnelsen.

Man kan argumentere for, at deponeringsforhold er afgørende for materialets udseende i dag. Dermed bliver iagttagelser om efterbehandling som en opkradset luv eller slitage uanvendelige. Det gælder også i nogle tilfælde, men mange af tekstilerne bærer spor af at have været syede og det er brugbart for bestemmelse af tekstilets oprindelige udseende. Ofte findes en kant, som er anderledes end resten af materialet. Det skyldes, at det her har været sammensyet med andet materiale og at denne kant dermed har været beskyttet. Om tekstilet er blevet skilt fra sit andet stykke i deponeringen eller før, er ikke muligt at vurdere i alle tilfælde. Uanset om adskillelsen er sket før eller efter deponeringen, viser denne beskyttede kant ofte en anden overflade og farve end resten af materialet. Det betyder, at en opkradset luv ikke forsvinder som resultat af deponeringsforholdene og da alle tekstiler stammer fra den samme kontekst, antages det, at det gælder for samtlige tekstiler. Enkelte tekstiler har tillige så meget luv bevaret, at en trådtælling ikke er mulig.

Under *funktionelle elementer* er det anført om materialet har en filtet kant, hvilket indikerer, at der her er gode muligheder for at vurdere tekstilets oprindelige karakter og dermed et større sikkerhedsmoment angående betegnelse. Optræder der ikke en filtet kant, er materialet meget luvslidt og kan ingen efterbehandling iagttages, er der større usikkerhed angående betegnelse. Beskrivelser af de *funktionelle elementer* tjener således til forståelse af tekstilets anvendelse. Ombuk antyder at der er gode muligheder for at bestemme en for- og bagside, hvilket igen giver næring til tolkninger vedrørende anvendelse. De funktionelle spor antyder desuden i kombination med en vurdering af kvaliteten om tekstilet har været benyttet som del af en

klædedragt. En syning er imidlertid ikke nok til at kvalificere som del af klædedragt, hvis materialet taler imod. Hvorvidt det er tilfældet vil bero på et subjektivt skøn. Det er dog rimeligt at antage, at nogle materialer er så uegnede til beklædning pga. manglende beklædningsmæssige egenskaber såsom isoleringsevne, tykkelse og tæthed, der gør faconmæssige egenskaber umulige og som ej heller har nogen modemæssige kvaliteter. Her er der naturligvis fare for ringslutninger. Man kan forestille sig en klædning, der for tiden var nytænkende og anderledes i sit materialevalg og man derfor ikke forventede at finde den i materialet. På den baggrund ville den afskrives som hørende til en del af en klædning og man ville blot bekræfte etablerede forestillinger. I tvivlstilfælde kategoriseres tekstiler derfor som fragmenter. Modsat funktionelle elementer, der ikke i sig selv kvalificerer som del af en klædedragt, så kan et fragment alene på baggrund af materialet indgå som del af en klædedragt – altså uden funktionelle elementer. Den store gennemsigtighed er medvirkende til at dæmme op for sådanne ringslutninger i samspil med de mange eksplicite elementer konklusionerne bygger på.

Derved er det muligt at følge argumentationen for, hvorfor et givent stykke genstand defineres som det gør.

Vidensdeling

Da hensigten er at skabe grundlag og erfaringer for et metodeudviklende arbejde i forbindelse med tekstilregistrering er vidensdeling en forudsætning.

Det blev anset for væsentligt, at databasen blev oprettet i sammenhæng med Københavns Bymuseums allerede etablerede database. Det muliggjorde et samarbejde på tværs af fagspecifikke barrierer, men det medførte også en række begrænsninger.

Databasen servicere alle Københavns Bymuseums områder. Det betyder, at historisk afdeling samt billedarkivet også benytter samme database. Det er en fordel i forhold til søgninger, idet en periodebestemt søgning vil fremkomme med data fra flere afdelinger. Omvendt betyder det, at databasen indeholder mange tabeller, der ikke relaterer sig direkte til arkæologisk data, hvilket kan virke uoverskueligt. Ligeledes var mulighederne for at udbygge databasen begrænset af flere forhold, da den eksisterende grunddatabase på mange måder ikke er optimal. Den er desuden meget omfangsrig og dermed langsom. Indførelsen af mange nye felter ville forværre denne situation. Tabellerne til tekstilerne skulle derfor komprimeres så flest mulige oplysninger var indeholdt i så få tabeller som muligt. Især tabeller med meget fritext skulle undgås, hvorfor tabeller med faste angivelser var at foretrække. Dermed er det ikke muligt i felter med numeriske angivelser at skrive bogstaver, hvis dette viste sig mest hensigtsmæssig i en given situation.

Disse præmisser har bevirket, at databasen ikke kunne konstrueres på den mest optimale måde, men muligheden for tværfaglige søgninger blev anset for mere væsentlige og derfor prioriteret.

Vidensdeling internt er således en mulighed. Ekstern vidensdeling er imidlertid mere problematisk.

Det er hensigten med dragtpuljens arbejde at udforme en database til tekstilregistrering, som er tilgængelig fra puljens hjemmeside (henv. 14). Derved kan man samle al data der knytter sig til tekstiler i en enkel database. Det vil give utrolige sammenligningsmuligheder og skabe et ensartet og autoriseret metodisk grundlag. Det vil imidlertid ikke give mulighed for at sammenligne på tværs af faggrænser, kontekster og perioder.

Den her konstruerede database er skabt med baggrund i et *Access*-program. Da der som forskningshistorikken afslører imidlertid ikke er konsensus på de forskellige museer om baggrunden for deres registreringssystem lader denne sig ikke overføre direkte. Hvis man

forestillede sig at accessprogrammer blev benyttet som udgangspunkt på samtlige museer ville det være muligt at sammenkæde data. I denne hypotetiske situation ville det være at foretrække, da man derved kunne sætte det tekstile materiale ind i en større kontekst både materialemæssigt og tidsmæssigt. Det er hensigten med Kulturarvsstyrelsens database "Regin". Kulturarvsstyrelsen stiller således databasen til rådighed og det er hensigten at skabe en internetbaseret database med adgang til registraturen på samtlige museer (henv. 15).

Der har dog været startvanskeligheder fordi alle museer ikke er tilkoblet og heller ikke alle afdelinger på de enkelte museer. Københavns Bymuseum har således først i efteråret 2008 tilsluttet sig "Regin" og det kun med data fra historisk og ikke arkæologisk afdeling. Der er ikke i forbindelse med overgangen til "Regin" foretaget metodeudviklende arbejde og formen bygger langt hen af vejen på elementerne i "Den Saglige Registrant". Som nævnt under forskningshistorikken tager "Den Saglige Registrant" udgangspunkt i etnografisk materiale og er altså ikke optimal i forhold til arkæologisk materiale. En videreudvikling af "Regin" så den også omfatter tekstiler, vil være den bedste løsning under de tilstedeværende præmisser, da det er en fordel, at det tekstile materiale ikke tages ud af sin kontekst. "Dragtpuljens" arbejdsgruppe har påbegyndt dette arbejde, men igen med udgangspunkt i historiske tekstiler.

6.8 Sammenfatning

Der er i det ovenstående redegjort for, at den konstruerede registreringsmetode er en anvendelig metode til registrering af arkæologiske tekstiler. Den inddrager elementer fra begge forskningstraditioner inden for tekstil forskning. Derudover lever den op til moderne teoretiske krav om refleksion og inddragelse af subjektive elementer.

Det er hensigten, at denne database skal medvirke til at udvikle tekstilregistrering således, at det på længere sigt bliver muligt for de forskellige institutioner at foretage undersøgelser, der er baseret på et stort og let tilgængeligt og i registreringsøjemed kompatibelt materiale.

Det forudsætter naturligvis, at de, af analysen udledte resultater om det tekstile materiale, kan bidrage med ny og væsentlig viden.

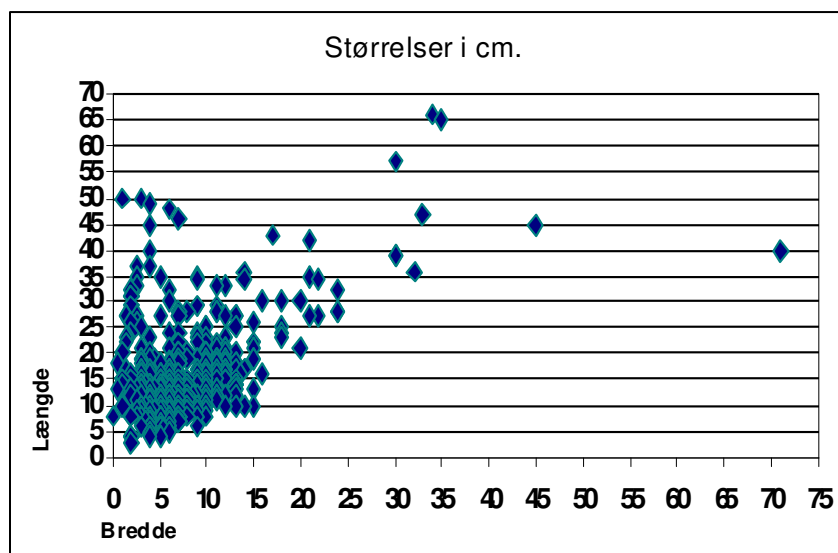
7. Analyse

I det følgende vil det tekstile materiale blive analyseret med udgangspunkt i ovenstående registreringsmetodik. Da der som nævnt kun er arbejdet ganske sporadisk med materialet tidligere, er den primære hensigt at klarlægge om det kan bidrage med ny og væsentlig viden til forståelsen af klædedragten og dens kulturhistoriske implikationer i 1700-tallets København. Dermed er det i første omgang nødvendigt at undersøge, hvilke informationer de arkæologiske tekstiler indeholder og om det på baggrund af disse er muligt at drage brugbare konklusioner. Fokus vil ligge på genstandenes udseende og udtryk samt deres anvendelse og genanvendelse.

Analysen er foretaget på baggrund af 412 tekstile genstande fra i alt 377 x-numre. 35 genstande stammer således fra det primære x-nummer, men har fået en selvstændig beskrivelse kategoriseret med bogstaver fra a til f. Et x-nummer kan således indeholde flere elementer stammende fra det samme stykke. Det vil typisk være foer eller sytråd. I 11 tilfælde er det udtryk for strik i andet garn end det oprindelige.

7.1 Størrelser

I første omgang er det nødvendigt at beskrive størrelsen af materialet. Der er således tale om et meget fragmenteret genstandsmateriale uden hele klædedragter eller dragtdele. Hovedparten, i alt 72 % af tekstilerne, er under 20 cm lange og 16 cm brede. Størsteparten af de lange stykker er tilmed ofte lister eller bånd, der er meget smalle. På figur 5 ses den store koncentration af de mindre stykker, mens kun enkelte større stykker skiller sig ud.

Figur 5. På figuren ses en koncentration på 5-15 cm i længden og 5-10 cm i bredden. Kun enkelte genstande skiller sig ud.

7.2 Konservering

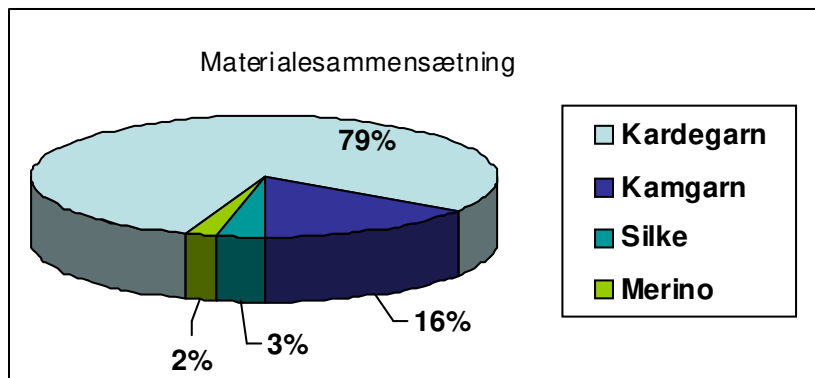
Det er ligeledes nødvendigt at vurdere tekstilets tilstand for overhovedet at kunne afgøre om det egner sig til en analyse. Bevaringstilstanden er generelt god. Således er tilstanden registreret som kritisk for kun 19 genstande (5 %), 206 betegnes som nogenlunde stabile (55 %), mens tilstanden betegnes som god for 152 genstande (40 %). Ingen af genstandene har undergået nogen form for konservering. De genstande, som Konservatorskolen har benyttet i undervisningsøjemed er rensede og monterede, men ikke konserverede.

7.3 Materiale

Som nævnt består materialet udelukkende af silke og uld, da vegetabilsk materiale som hør og bomuld ikke er bevaret. Uld er det mest anvendte materiale bevaret i denne kontekst (se figur 6).

398 genstande er af uld. 325 genstande er af kardegarn og 64 er kamgarn. Kamgarn består af længere hår, der er kæmmet fra de kortere. Disse kortere hår betegnes som kardegarn. Det er ikke nødvendigt at spinde kamgarn så kraftigt, da de lange hår gør garnet sammenhængende. Kardegarn derimod skal spindes så de korte fibre ikke kan trækkes fra hinanden. De korte fibre er en forudsætning for en god filtning og ruening. Derfor er det primært kardegarn der filtes, en tendens, der også gælder for nærværende genstande. Merinould er en uldtype, der kommer fra angorageden. Det er en fin og tynd uldfiber, som minder meget om silke. Kun gennem mikroskop kan uldfibrenes karakteristiske skælstrukturer afsløre om det er merinould. Denne type forekommer i ni tilfælde.

Silke optræder 14 gange i materialet. Derudover findes der tre særegne tekstiler, hvor den ene trådretning er kamgarn, mens de har henholdsvis kardegarn, merino og silke i den anden trådretning.

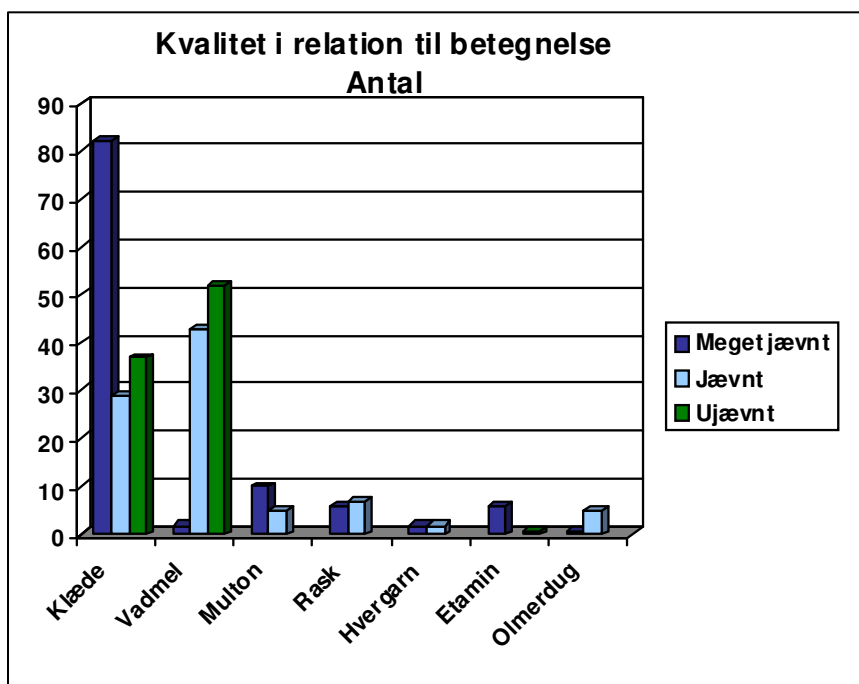

Figur 6. Materialesammensætningen i de bevarede materialer.

7.4 Kvalitet

Som tidligere nævnt er kvaliteten afgørende for den endelige karakteristik og forståelse af materialet. Kvalitet er dog et vanskeligt begreb at beskrive. Jeg har benyttet en simpel beskrivelse med tre gradueringer; *meget jævnt*, *jævnt* og *ujævnt*. Det karakteriserer den subjektive fornemmelse tekstilet giver. Ved at foretage en subjektiv beskrivelse af et tekstil vil man være i stand til at afgøre om dette tekstil afviger fra det forventede i forhold til beskrivelsen af garnets egenskaber, trådtæthed og materiale. Er der diskrepans mellem disse, er det oplagt at foretage en nærmere analyse.

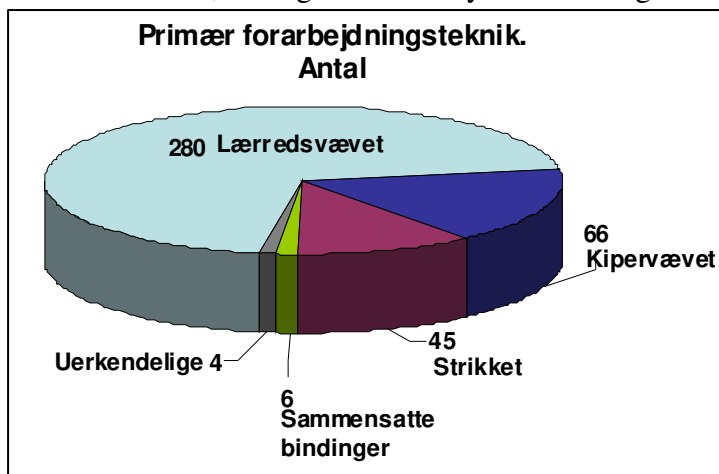
På figur 7 kan man se, at beskrivelsen *ujævnt* hovedsagligt er hæftet til klæde og vadmél. Som forventet er langt de fleste genstande af vadmél *jævnt* eller *ujævnt*, mens kun meget få er beskrevet som *meget jævnt*. I tilfældet "etamin" er der uoverensstemmelser i beskrivelsen af kvalitet. Denne genstandsbetegnelse er beskrevet som *meget jævnt* med undtagelse af en enkel genstand. De materialer, der entydigt beskrives som *meget jævnt* er ikke medtaget i denne figur.

Figur 7. Figuren viser fordelingen af kvalitet i relation til betegnelse. Det er primært klæde og vadmél, der karakteriseres som ujævnt. Etamin optræder dog også under ujævnt, hvilket overrasker.

7.5 Primær forarbejdningsteknik

Som det fremgår af figur 8, over den primære forarbejdningsteknik, er langt hovedparten, i alt 280 genstande, lærredsvævede. Det svarer til 70 %. Andelen af kipervævet og strikket tekstil følger med henholdsvis 66 og 45 stykker svarende til 16,5 % og 11 %. Ti stykker er betegnet som vævede, hvor der i seks tilfælde er usikkerhed omkring den specifikke væveteknik. Denne beskrives derfor som sammensatte bindinger (1,5 %). I de øvrige 4 tilfælde (1 %) er så meget luv bevaret, at vævningen ikke kan erkendes.

Figur 8. Figuren viser de primære forarbejdningsteknikker. Det er tydeligt, at lærredsvævet materiale er dominerende.

7.6 Sekundære forarbejdningsteknikker

Denne kategori beskriver sekundære forarbejdningsteknikker som 2/2 kipervævet eller 2/1 kipervævet. Derudover beskriver den de efterbehandlinger som materialet har gennemgået. For de kipervævede gælder det, at 2/2 kipervævet er mere populært end 2/1 kiper. Således er 51 genstande 2/2 kipervævede (77 %) og 14 genstande 2/1 kipervævede (21,5 %) mens én kipervævning ikke kunne bestemmes nærmere. Af de 2/1 kipervævede har kun tre ikke fået en efterbehandling (21,4 %) mens resten er let filtet til filtet (78,6 %). For de 2/2 kipervævede gælder det, at 20 ud af 51 genstande ingen efterbehandling har (39,2 %), mens 16 er filtet eller let filtet (31,3 %), én er kraftigt filtet (1,9 %) og 13 er presset (25,4%). Ved at presse et tekstil opnås en glansfuld overflade.

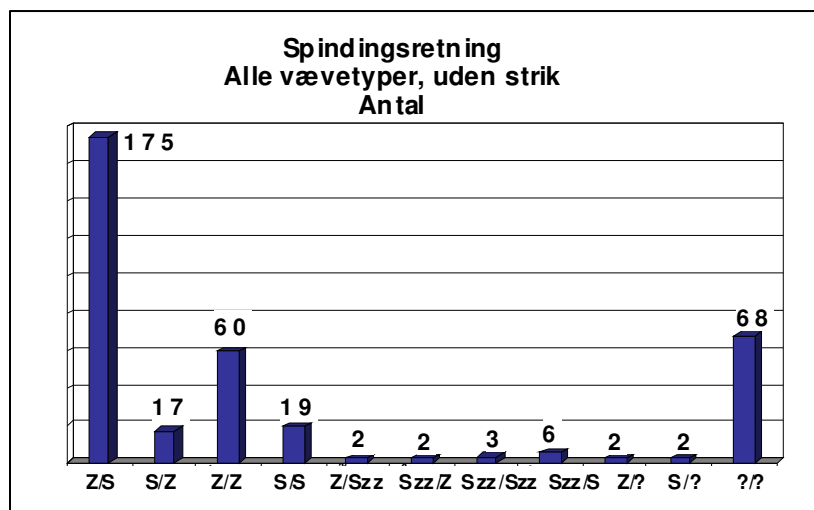
Som nævnt er 70 % lærredsvævede svarende til 280 genstande. Af disse har 34 ingen efterbehandling fået (12,1 %). Det er tekstiler, der betegnes som bay, taft, crepe, damask, hvergarn, kalemanke og etamin. Af de øvrige er 117 kraftigt filtet (41,7 %) og 92 er tillige ruet eller kraftigt ruet og skåret (32,8 %). 85 er filtet (30,3 %) og af disse er 69 desuden let ruet eller ruet og skåret (81,1 %). 40 er let filtet (14,2 %) og af disse er kun seks desuden let ruet og skåret (42,8 %). Tre er ruet uden en forudgående filtning (1 %). Det kommer til udtryk ved en rejst luv, men en løs og usammenhængende vævning. En enkel af de lærredsvævede er desuden presset.

De ti vævede genstande er uden efterbehandling på nær ét stykke. Det betegnes som klæde, men vævningen kan ikke erkendes på grund af en kraftig luv og kan derfor ikke med sikkerhed beskrives som lærredsvævet.

Der er registreret i alt 15 forskellige former eller grader for efterbehandling.

7.7 Garn

På 68 genstande var det ikke muligt at erkende spindingsretningen. I 10 tilfælde skyldes det, at garnet ikke er spundet og det er således registreret som uspundet. Halvdelen af disse er silke. For de resterende 58 har en kraftigt luv umuliggjort en registrering af spindingsretningen i begge væveretninger (se figur 9).

Figur 9. Som det ses af figuren er Z/S spindingsretning i trend og islæt det mest anvendte.

I 54 % af alle vævetyperne undtaget strik, er trend og islæt snoet i hver sin retning. Det giver den mest optimale forudsætning for at filte og rue et materiale. Desuden giver det det flotteste skær, da vinklerne i trådene efter vævning løber i samme retning. (Hald 1980:127 og 136). Som vist i bilag 2, betegner Z og S den retning garnet er snoet og det første bogstav knytter sig til, hvad der tolkes som trenden og det andet som islæt. 49,2 % er snoet Z/S, mens kun 4,8 % er snoet S/Z. Der er således langt mere normalt, at trenden sættes op med et Z-spundet garn og at der væves med et S-spundet garn.

22 % er spundet i samme retning. 16,7% af disse er spundet Z/Z, mens de resterende 5,3 % er spundet S/S. Det forekom også, at materialet er vævet af ét tvundet og ét spundet garn. Z/Szz og Szz/Z forekommer begge i to tilfælde. Her er der tale om fine kamgarnsmaterialer. Szz/S forekommer i seks tilfælde. De fem er bånd i silke eller merino, mens det sidste er silke vævet med sammensatte bindinger. I tre tilfælde er garnet i begge væveretninger tvundet. Her er der tale om materialer, der i to tilfælde er tolket som bånd i henholdsvis silke og merino og om et stykke kalemanke. Fire genstande er hvergarn, hvor den ene væveretning har været vegetabilsk materiale og dermed er dekomposteret, mens den anden er uld. Af det tilbageværende uldgarn er to henholdsvis Z-spundne og S-spundne.

De strikkede stykker er tilvirkede med et enkelt garn, hvor størstedelen er Zss-tvundne således 28 stk. 15 stk. er Szz-tvundne, mens fire er spundet i Z og to i S. To er tvundet af tre tråde henholdvist Zsss og Szzz. Der er ligesom ved de vævede tekstiler en tydelig tendens til fortrukne kombinationer i garnets spindingsretning og på den baggrund er spindingsretningen ikke tilfældig eller vilkårlig, men nøje tilpasset formålet.

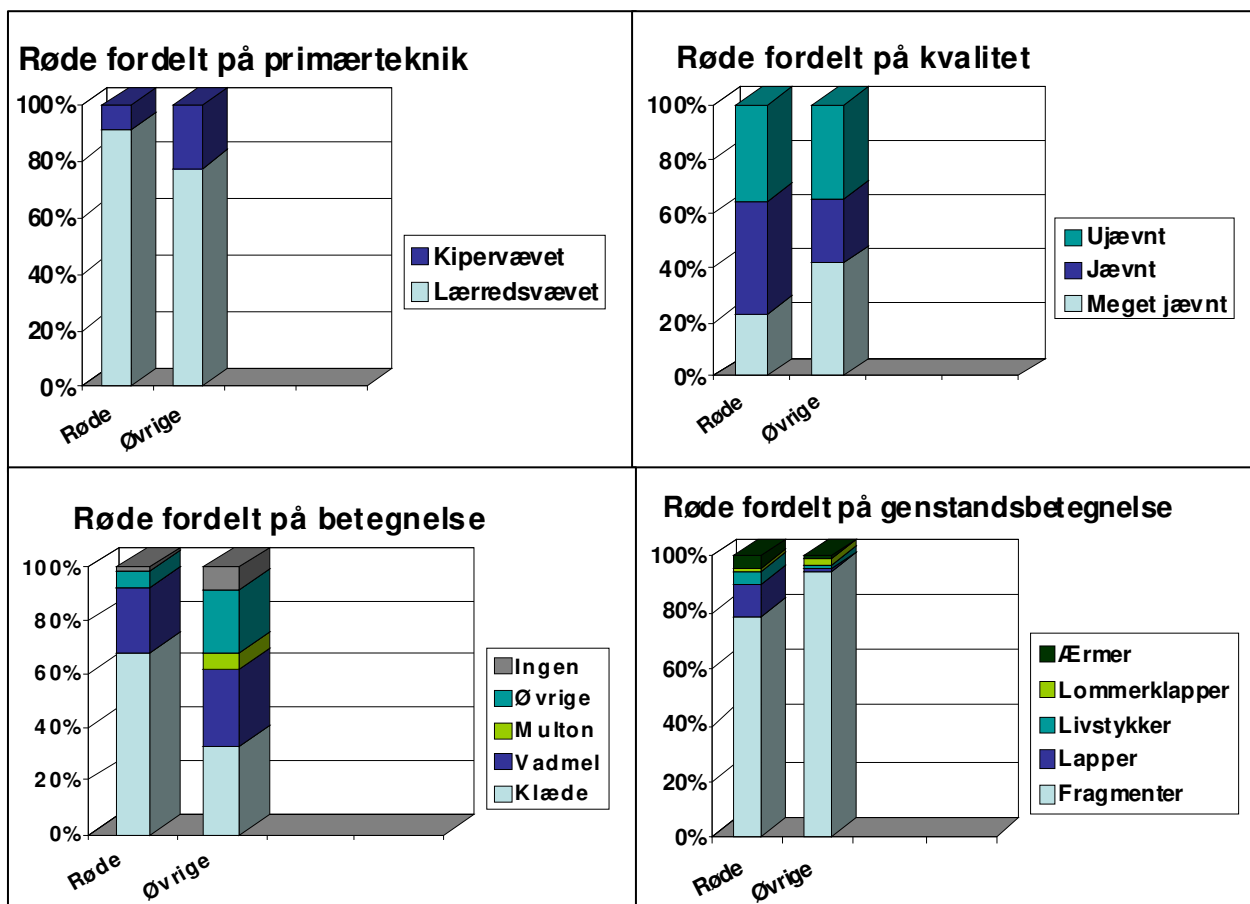
7.8 Farve

Der er en stor farvevariation i materialet. I alt 20 forskellige nuancer er registrerede. Her er 54 % brunlige nuancer og 28 % røde nuancer. Disse udgør således langt hovedparten af

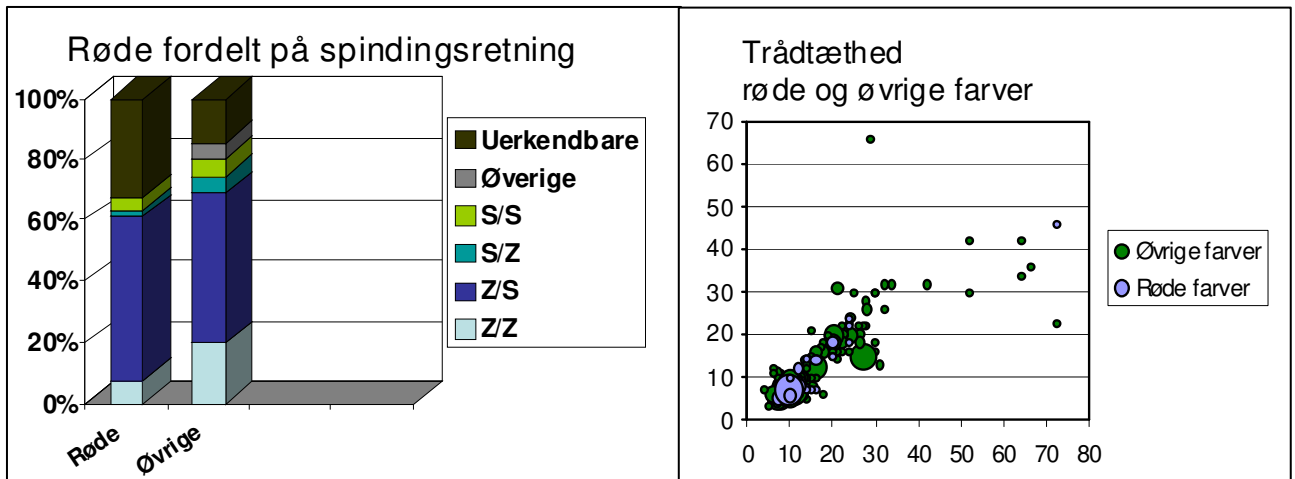
farvesammensætningen. Grønne nuancer findes i 9 % af tilfældene, gullige i 4 % og sort og grå med hver 1 %.

Trods de mange nuancer er kategorien *flere farver* meget sparsomt repræsenteret. I alt 22 genstande (3 %) er karakteriseret som *flere farver*. Heraf fremkommer nuanceforskellene i otte tilfælde ved at trend og islat har forskellige farver. I 11 tilfælde er der vævet striber i materialet og tre tilfælde dækker betegnelsen strik i flere farver. For at vurdere om der her er tale om striber skal genstandenes helhed dog vurderes. En enkel genstand x211 er gulbrunt silkebrokade, hvor der i materialet er indvævet mønster. Denne har antageligt fremstået som blomstret i sin helhed skønt den har været ensfarvet.

Churchillparkens umiddelbare nærhed til kastellet, sammenholdt med de mange rødlige genstande, der optræder i materialet, bidrog til teorien om at affaldet stammede fra Kastellet. De røde genstande skulle således stamme fra uniformsdele, der på pågældende tid primært var røde (Petersen 2005:8). Museumsinspektør på Tøjhusmuseet Karsten Skjold Petersen, har undersøgt x263 og x265 samt tilhørende dele. Disse dele består af et par meget lappede ærmer og ifølge hans overbevisning, stammer disse fra et par uniformsærmer. For at undersøge om de røde genstande adskiller sig væsentligt fra det øvrige materiale er de røde sammenholdt med de øvrige farver i henhold til primær og sekundær forarbejdningsteknik, kvalitet, betegnelse og genstande. Desuden er også relationen mellem spindingsgrad og trådtæthed undersøgt (se figur 10-15). Der er ingen markante afvigelser, men nogle tendenser kan dog

Figur 10, 11, 12 og 13 viser de røde genstandes egenskaber i relation til de øvrige farves.

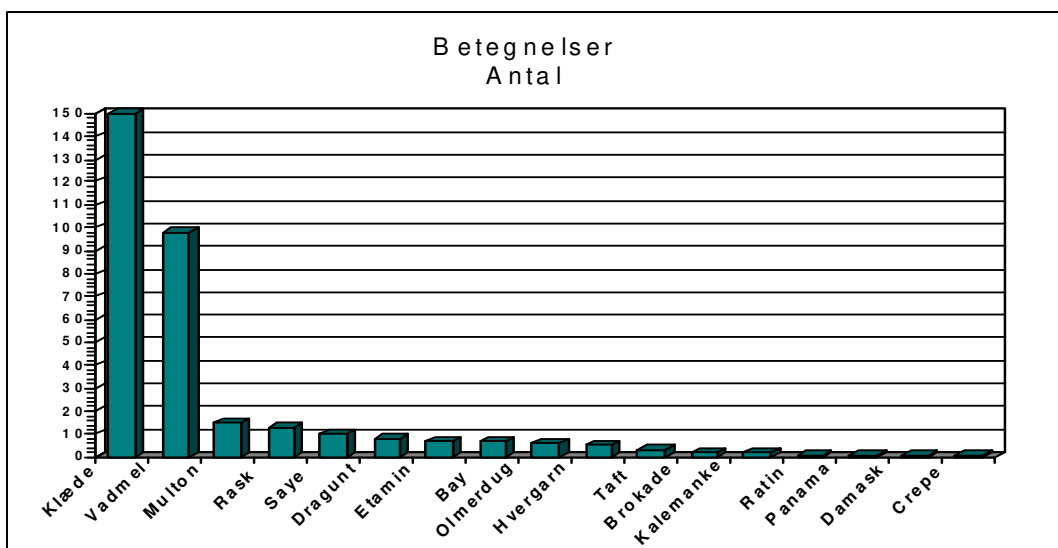
Figur 14 og 15 viser de røde genstands egenskaber i relation til de øvrige genstands egenskaber.

spores. Lidt flere røde end øvrige synes at være lærredsvævede og flere er kraftigt fildede, kraftigt ruede og skårede. Blandt de øvrige farver findes den største mængde kvalitetsmæssigt beskrevet som meget jævnt. Klæde forekommer desuden hyppigst i røde nuancer. Kun en mindre del er Z/Z spunden, mens en større del derimod er S/Z spundne. Ved en større del af de røde genstande end de øvrige har det ikke været muligt at erkende spindingsgraden, hvilket primært skyldes, at mere luv er bevaret på disse. Trådtætheden udviser ingen nævneværdige variationer mellem de to grupper. Det skal dog bemærkes, at trådtætheden for de røde genstande koncentrerer omkring 10 tråde i trend og 7 i islæt og peger på et meget ensartet vævet materiale, mens der er større variation i det øvrige røde materiale. Det underbygger yderligere teorien om uniformsdelen.

7.9 Betegnelse

Der er registreret tekstiler med i alt 17 forskellige betegnelser (se figur 16). I 25 tilfælde er en betegnelse udeladt. Det har her ikke været muligt at komme med en rimelig tolkning af betegnelsen. Det skyldes primært, at tekstilets egenskaber er ukendte eller materialet er af en sådan karakter, at det ikke lader sig gøre at bestemme.

Klæde udgør langt den største andel med 42,2 % efterfulgt af vadmel med 27,6 %, multon med 4,2 %, rask med 3,6 % og saye med 2,8 %. De øvrige 11 betegnelser er alle repræsenteret med under 2,5 % og fire af dem med kun ét enkelt fragment.

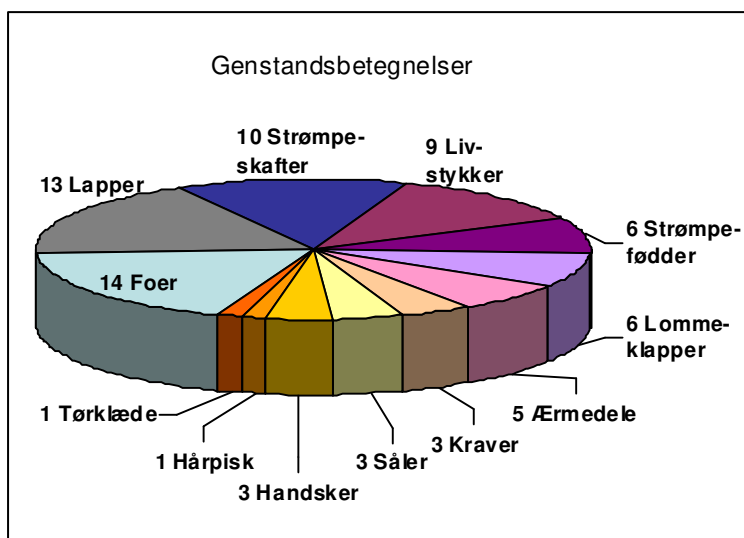
Figur 16 viser fordelingen af betegnelser. Som det fremgår, er klæde dominerende.

7.10 Genstandsbetegnelse

På trods af materialets fragmenterede tilstand er det alligevel muligt at udskille den oprindelige funktion for 61 tekstiler (16 %). Seks kan desuden bestemmes som bånd og 10 tolkes som lister, der er den ofte fortykkede ægkant som afklippes, når materialet skal tilvirkes. Det har ikke været muligt at funktionsbestemme 300 genstande (79,5 %) og de karakteriseres som fragmenter. Af de 300 fragmenter har det i 55 tilfælde (18,3 %) ikke været muligt at vurdere hvorvidt et tekstil oprindeligt har været en del af en klædedragt. Deres karakter i kombination med manglende funktionelle elementer bevirker, at de lige så vel kan kategoriseres som boligtekstiler eller andet. De resterende fragmenter er alle tolket som en del af en klædedragt, enten på baggrund af funktionelle elementer eller tekstilets egenskaber. Antallet af de erkendelige genstande, der knytter sig til klædedragten fremgår af figur 17.

13 genstande er registreret som foer. Disse er alle beskrevet som "a" til et x-nummer. Heraf stammer fem fra lommeclapper, to fra kraver og en fra et ærme. Fem er foer i genstande, der ikke kan bestemmes nærmere og som er registreret som fragmenter. De 13 foer har otte forskellige betegnelser.

Den relativt store andel af lapper, i alt 13, er bemærkelsesværdig. Her er der tale om stykker, der tydeligt er klippet i en given form og som har spor efter syninger på hele eller dele af

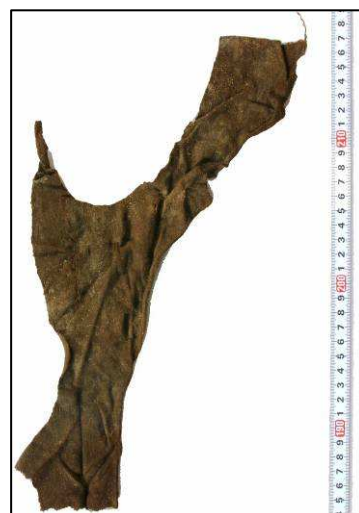

Figur 17. Fordelingen i antal af erkendelige dele.

enten ses som sømhuller, i nogle tilfælde udelukkende gennem mikroskop, mens der i andre tilfælde er aftryk efter tråden. Denne er imidlertid totalt nedbrudt og har dermed fået lappen til at løsne sig fra dets oprindelige plads, hvilket kan forklare de mange løse lapper. Lapperne er fortrinsvist af klæde svarende til otte ud af 12. Tre er af vadmel, mens en er af multon. En lap er desuden strikket. Det korresponderer med den generelle andel af klæde i forhold til øvrige betegnelser. Desuden må det forventes, at det fildede klæde var slidstærkt og derfor velegnet til lapper.

Strømpedele forekommer ligeledes relativt ofte. Her ses ti strømpefødder, mens seks er karakteriseret som strømpe-skafter. Strik vil blive behandlet mere indgående nedenfor.

I ni tilfælde er tekstiler tolket som et livstykke. Det kan enten være til en herrejakk, vest eller et damekjoleliv. Det er ikke muligt at bestemme, hvilken type klædedragt de præcist har indgået i, da de er fragmenterede og deres fuldstændige form ikke lader sig bestemme. I enkelte tilfælde er det dog muligt at få indtryk af klædedragten. Det er tilfældet med x407, hvor formen viser et sidestykke med rundingen til ærmegab.

Figur 18. x407. Taljeret livstykke. Ærmet har været påsyet i rundingen.

Den er kraftigt taljeret og desuden fremstillet af fint klæde (se figur 18). Af de øvrige livstykker er tre af klæde, et af multon og et af silke. To er desuden af kamgarn betegnet som rask og etamin.

Som nævnt indeholder materialet seks stykker, der tolkes som bånd. De kan enten have været påsyede som kantebånd, da tre har sømspor, der indikerer dette, eller været brugt som bindebånd eller lignende.

Derudover findes der seks lommeklapper i materialet. Disse har forskellig udformning og stammer tydeligvis fra forskellige dragttyper. Fire er af klæde, og to af henholdsvis vadmel og multon (se figur 19).

Fem genstande tolkes som ærmedele. Det formodes desuden, at fire af disse fem stammer fra to hele ærmer. Da materiale og mønsterfacon passer er det rimeligt at antage, at de har hørt sammen og således udgjort et helt sæt ærmer. De er udformet således, at de udgør et højre og et venstre ærme. Den resterende ærmedel stammer fra skulderyømmen, hvor rester af et ærme er tilrynket og påsyet således at der dannes antydningen til et pufærme.

Der findes tre genstande, der tolkes som kraver. Én af disse udskiller sig markant. Dels er den næsten intakt, men ikke mindst i udformning er den særegen. Umiddelbart er kravens facon ikke typisk for perioden, men synes heller ikke specifikt at kunne bestemmes til andre perioder. Da andre iagttagelser ikke antyder indblanding af senere materiale må kraven tolkes som værende en del af den oprindelige deponering. Af de to resterende kraver er den ene kipervævet kamgarn, mens den anden består af to sammenhængende lag. Det ene er ligeledes af kipervævet kamgarn, mens det andet er af hvergarn, der er delvist nedbrudt. Her er det vanskelig at bestemme, hvad der er foer og, hvad der er overstof.

Materialet indeholdte tre såler fremstillet af tekstil foruden de fildede der ikke behandles yderligere. Umiddelbart omfatter undersøgelsen ikke fodtøj og dertil hørende elementer. Der er således seks fildede såler i materialet som ikke vil blive behandlet nærmere. De tre såler af tekstil fortjener dog opmærksomhed, da deres oprindelige funktion givetvis har været en anden. Der er således tale om tekstil, der er blevet genanvendt til såler. Én af disse er strikket, mens de øvrige er lærredsvævet.

Ét enkelt næsten intakt silketørklæde forekom i materialet. Det er et tyndt og fint tekstil med en afsluttende bort i kanten. Desuden blev der fundet en afklippet hårpisk. Silketaft er omviklet et materiale der antageligt er uld. Ulden fungerede som fyld i pisken, der også indeholdt gråsprængt menneskehår*.

30 stykker er tilknyttet et primært stykke, men er et selvstændigt stykke tekstil. Disse betegnes som x-nummer plus "a". Ti af dem kan ikke betegnes nærmere og beskrives som

Figur 19. x200, x216, x294, x553 og x610 er alle eksempler på lommeklapper med forskellig udformning.

* Håret er bestemt af konservator Maj Ringgård.

fragment. 14 er tolket som værende foer, fem er tilstrikinger på strømper, mens én hører til en krave, der er sammensyet af flere forskellige materialer. X-nummer plus "b" forekommer i fire tilfælde, hvoraf én er beskrevet som bånd, én som endnu et tilsyet stykke i den før omtalte krave og to er en yderligere tilstriking til strømper. Det betyder, at én strømpe har fået nyt materiale tilstrikket to gange. Den omtalte krave optræder desuden med et x-nummer plus "c", der indikerer, at et tredje materiale er syet til denne. "d" "e" og "f" optræder også under kraven, og beskriver den bevarede sytråd. Desuden er der registreret yderligere 62 tilfælde af bevaret sytråd, registreret enten som a, b, c og /eller d. Der kan således godt forekomme flere forskellige sytråde på det samme stykke. Der er i alt registeret 62 sytråde, 43 af silke og 19 i uld heraf ni i kamgarn.

Derudover indeholdt materialet et håndtag af tekstil. Dette rektangulære stykke er foldet i flere lag så det danner en pølse. Aftryk efter garn viklet på kryds og tværs ses på overfladen. Endelig skal fem af de seks genstande der betegnes som olmerdug nævnes. De indgår ikke som en del af en klædedragt, men alligevel kan deres funktion bestemmes. Den ene side var således dækket af et lag dun og fjer og det må på den baggrund formodes, at de har fungeret som pudevær eller dynebetræk.

Olmerdugens særlige tætte vævning skal forhindre fjerene i at stikke ud af materialet. Trådtætheden i olmerdug er i balance, hvilket vil sige, at der er samme antal tråde i trend og islæt. Det er ikke tilfældet med de øvrige 2/1 kipervævede genstande og altså en særlig egenskab for olmerdug. Under håndteringen af olmerdugen faldt en mængde døde lopper af materialet og mens vævningen har hindret fjer i at stikke ud, har den antageligt ikke hindret lopper i at trænge ind.

7.11 Strik

De strikkede genstande i alt 45 er alle tolket som værende en del af en klædedragt. Heraf er 27 fragmenter (60 %), hvis funktion ikke nærmere kan bestemmes. En genstand skiller sig ud ved at være genbrugt til sål og én er tolket som lap. 16 (35,5 %) er tolket som værende en del af en strømpe. I 10 tilfælde er det primært foden der er bevaret, mens det i seks tilfælde primært er skaftet. Fem (31,2 %) af de 16 strømpefødder eller -skafter har desuden et tilstrikket stykke i andet garn, mens to af de fem har en yderlig tilstriking i andet garn.

Ti (62 %) af de 16 strømpefragmenter har en skåret kant. Det er antageligt et tegn på, at skaftet med overlæg er skilt fra foden. Foden blev hurtigt slidt og måtte kasseres, mens skaftet kunne genbruges og man kunne således strikke

Figur 20. x350 og x516 er begge mønsterstrikket med det karakteristiske ottekantede stjernemønster.

en ny fod på skaftet.

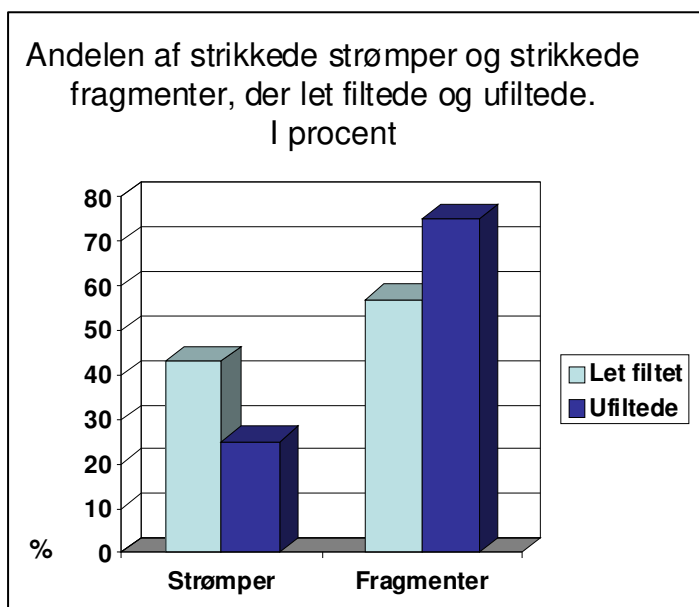
Ti genstande er mønsterstrikket (22 %) og heraf kan fire antageligt knyttes til strømper. De to har dekorative mønstre strikket ved knysten. Det ene er et kronemønster, mens det andet er romber. To andre mønsterstrikkede genstande er afsluttende borter. Det kan være slutningen på strømpekafter, men kan også stamme fra afslutningen på et ærme ved håndleddet. De øvrige seks mønsterstrikkede har alle antydninger af det karakteristiske ottekantede stjernemønster man ser på nattrøjer (se figur 20).

12 strikkede genstande er af kamgarn (26 %). Her af har de fire ottekantede stjernemønster, mens tre stammer fra strømper heriblandt også strømpen med kronemønstret. Derudover er yderligere fem genstande af kamgarn, men deres anvendelse kan ikke nærmere bestemmes. Der er en tendens til, at de strikkede genstande af kamgarn er tættere strikket, da seks af de otte genstande med den højeste masketæthed på mellem 10-14 masker pr. cm., er af kamgarn. Syv genstande har en masketæthed på mellem syv og ni masker pr. cm., 39 på mellem seks og fire og to har en masketæthed på under tre. En genstand skiller sig ud ved at være strikket med meget tykt garn. Det er x512, der er tolket som et ærme eller et strømpekaft. Garnet her har en diameter på ca. 2mm, hvilket er over dobbelt så tykt som gennemsnittet på det øvrige. I den anden ende finder vi to genstande med en tråddykkelse på 0,25mm. Heraf er det ene silkestrikket fra en strømpe, mens det andet er et finere fragment påsyet et andet grovere stykke strik. Det kan tolkes som en lille lomme påsyet en bluse eller strømpe. Det fine stykke er antageligt genanvendt.

De mønsterstrikkede genstande med ottekantede stjernemønster adskiller sig ikke fra gennemsnittet i forhold til tråddykkelse eller strikkefasthed. De eneste tre tre-trådede garner, der findes i materialet stammer dog alle fra denne genstandstype selvom nogle af disse også er fremstillet af to-trådede garner. De øvrige garner benyttet til strik er alle to-trådede eller enkelte garner.

Af de 45 strikkede primære genstande er 20 ikke fildede, 24 let fildede, og én er fildet. På figur 21 kan man se, at en stor andel af de let fildede strikkede genstande stammer fra strømper, mens kun en mindre del af de ufiltrerede strikkede genstande stammer fra strømper. Det viser, at man antageligt bevidst har fildet strømperne for bedre isolationsevne og slidstyrke. I den forbindelse skal også nævnes to genstande med floss. Floss er indvendigt syede eller strikkede løkker der giver en vamsset inderside med god isolationsevne. x447 og x516 er henholdsvis en strømpe og et fragment

fra en nattrøje begge med floss.

Figur 21. Som det fremgår, er det primært strømpepedale, der filtes, mens de øvrige strikkede fragmenter ikke filtes i samme omfang.

7.12 Funktionelle elementer

Elementer, der har betydning for genstandens funktion, er alle registreret under denne kategori. For uddybende information kan det være nødvendigt at konsultere henvisningsfeltet,

hvor der i fritekstfeltet er mulighed for at beskrive de funktionelle elementer mere detaljeret. Det er ikke muligt indenfor rammerne af nærværende undersøgelse at gå i detaljer med alle elementer, og jeg vil derfor fokusere på elementer, der har en umiddelbar betydning for klædedragtens anvendelse og udtryk.

I 72 tilfælde (17,4 %) er der ikke registreret funktionelle elementer. I nogle tilfælde er blot registreret en *skåret kant*. En lige afskåret kant er sandsynligvis et udtryk for, at genstanden har været skåret i mindre stykker inden deponeringen. Genstandens mindre dele er således antageligt blevet benyttet som lap, klude eller andet.

Der er registreret forskellige striketechnikker som udformningen af sviklen, der er indtagningen ved knysten, og hælkonstruktioner. Disse medvirker til en forståelse af tekniske og håndværksmæssige egenskaber. Elementer som sømhuller og forskellige stingtyper er indikationer på forskellige former for tilvirkning. Der er registreret sømhuller på 221 genstande (53 %). Desuden er der registreret 12 genstande med sammensyninger (2,9 %). 57 gange optræder kastesting, ni genstande har forsting og ti har kantsyninger. Registrering af læg som optræder i tre tilfælde, indtagninger, der ses i fem tilfælde og rynkekanter som er registreret 14 gange, kan medvirke til at skabe et billede af dragtkonstruktion og dragtmode.

Der er registreret 14 knaphuller i materialet. Heraf stammer fem fra erkendbare lommeklapper, mens ni findes på fragmenter. Der er en tendens til, at knaphullerne findes på materiale, der i henseende til trådtæthed er lidt finere end det øvrige. 28% findes således på materiale med en trådtæthed i trenden på over 20 tråde, mens det for hele materialet er 13%, der har over 20 tråde i trenden. Funktionelle elementer som ombuk og filtet kant kan ligeledes medvirke til forståelse af udformning og konstruktion, men giver samtidig mulighed for at vurdere de sekundære forarbejdningsteknikker. Dermed vil der for disse genstande være større sikkerhed i vurderingen af sekundære forarbejdningsteknikker eller graden af luvslidthed.

Ni genstande er øgede (2,1 %). Det betyder, at andet materiale er syet sammen med det oprindelige for at forlænge dette stykke. På den måde er det muligt at udnytte et stykke tekstil maksimalt (se figur 22 og 23). Lommeklappen x216 har en øgning på foeret. At dømme ud fra helheden stammer denne lommeklap fra en fin jakke. Øgninger er altså ikke forbeholdt klæder af ringe kvalitet. Det samme gælder for x222, der ud fra formen at dømme stammer fra et forstykke til en jakke. På grund af en velbevaret luv har det ikke været muligt at erkende garnets egenskaber samt vævningens karakteristika. Materialet fremstår dog fint, tyndt og blødt og må anses som værende af en høj kvalitet, hvilket ikke har forhindret en øgning.

Figur 22 og 23. Her ses lommeklappen x216 med en tydelig øgning på foeret. x222 har en øgning lige over hullet.

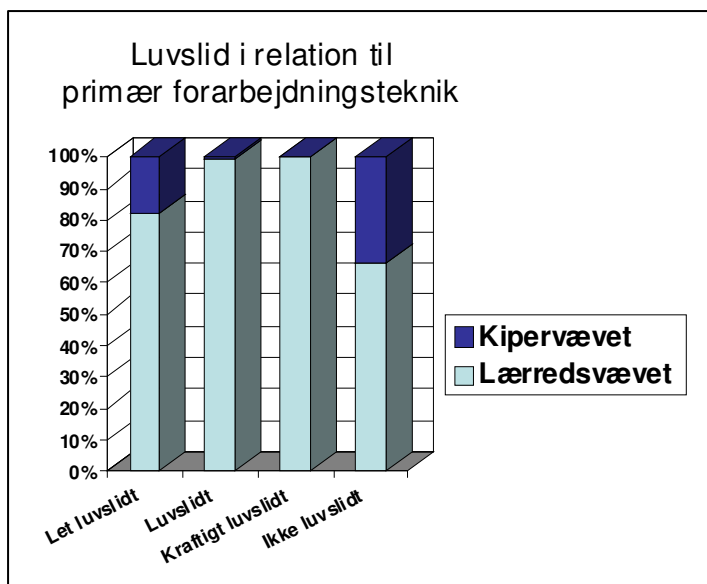
På ti genstande er der registreret lappinger. Her er det primært strømper der er lappede. Således er otte ud af ti strømpefødder lappede. Desuden er to strømpekafter, samt seks strikkede fragmenter lappede. Der ses også lapper på andre materialer. x263 og x265 er begge underærmer til henholdsvis højre og venstre arm. De to underærmer er begge lappede omkring albuen. Lapperne er ligeledes bevaret i materialet og på baggrund af slidmærker, sømspor og farveforskelle har det været muligt at genfinde ikke mindre end tre lapper til det ene ærme og to lapper til det andet (se figur 24).

Figur 24. Underærme x263 med to lapper og x265 med tre lapper oven på hinanden.

Også begge overærmer er bevarede og de anses at udgøre en helhed af to næsten intakte ærmer. Mange genstande er tolket som lapper på baggrund af sømspor rundt i kanten. Desuden fremgår det af registreringen af *funktionelle elementer*, at alle lapper er fastsyet med kastesting, der er synlige fra forsiden.

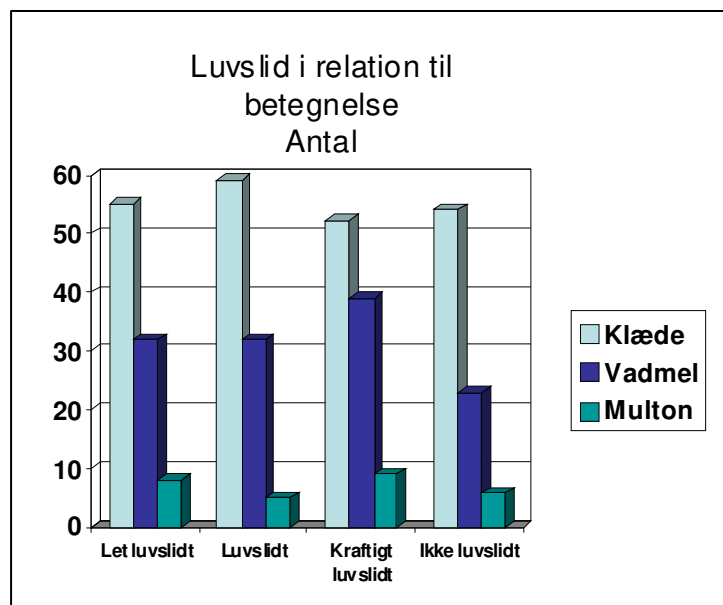
178 genstande (43,2 %) er karakteriseret som luvslidte under funktionelle elementer. Graden af luvslid er vurderet og beskrevet som let eller kraftigt luvslid og hvor luvslid uden tillægsord betegner stadiet midt imellem. 61 er let luvslidte, 23 er kraftigt luvslidte, mens 94 er midt imellem. Af disse er luven i 84 tilfælde vurderet i forhold til en filtet kant eller ombuk. I de øvrige tilfælde er en vurdering af den oprindelige luv og dermed graden af luvsliddet mere usikker. Her kan elementer som rynkekant eller syninger medvirke til en vurdering og genstandene må derfor vurderes i sammenhæng med de øvrige elementer. For at vurdere sliddet mere detaljeret er det nødvendigt at gå til fritekstfeltet. Her vil særlige forhold, der knytter sig til sliddet så som karakteristiske placeringer blive beskrevet. Her er 48 genstande (11,6 %) beskrevet som

Figur 25. Andelen af luvslid i relation til primær forarbejdningsteknik viser, at det primært er de lærredsvævede genstande, der er kraftigt luvslidte.

luvslidte på begge sider. Det indikerer, at materialet har været vendt og anvendt først med den ene side ud af og derefter med den anden siden ud af. 24 af disse (50 %) er vurderet på baggrund af ombuk eller faltet kant.

På figur 25 kan man se, at kraftigt luvslidt udelukkende knytter sig til lærredsvævede genstande, mens de kipervævede oftest optræder som ikke luvslidte. Der er imidlertid ikke en entydig tendens i forhold til betegnelse og luvslid. Vadmæl optræder dog hyppigst som kraftigt luvslidt som det fremgår af figur 26.

Figur 26. Andelen af luvslid i relation til betegnelse viser, at der blandt de kipervævede er en lille overvægt af luvslid.

7.13 Diskussion

Materialet har undergået en statistisk analyse. Her blev en række elementer, der er afgørende for genstandens egenskaber sammenfattet, og tendenser og mønstre blevet undersøgt. Hensigten med analysen var, i første omgang at vurdere, hvorvidt det var muligt at udlede brugbar og relevant information fra genstandsmaterialet. Da undersøgelsen koncentrerer sig om klædedragtens udtryk og anvendelse var det afgørende, at elementer der knytter sig til denne skulle kunne udskilles. I det følgende vil analysens resultater blive diskuteret.

På baggrund af registreringen er det muligt at foretage en lang række analyser. Analyserne kan sammenholdes i en næsten uendelig række af kombinationer, hvorved forskellige resultater opnås. Det er en stor force ved denne registreringsmetode, men samtidig kan de mange undersøgelsesmuligheder forvirre de endelige resultater. Det er derfor afgørende for at opnå brugbare og relevante resultater at vurdere, hvilke analyser, der har betydning for de elementer, man ønsker at belyse. Dermed bliver resultaterne selektive i forhold til formålet, hvilket dog anses som et forskningsmæssigt grundvilkår. Er kravet om eksplicitet og gennemsigtighed opfyldt, anses selektiviteten ikke som en hindring.

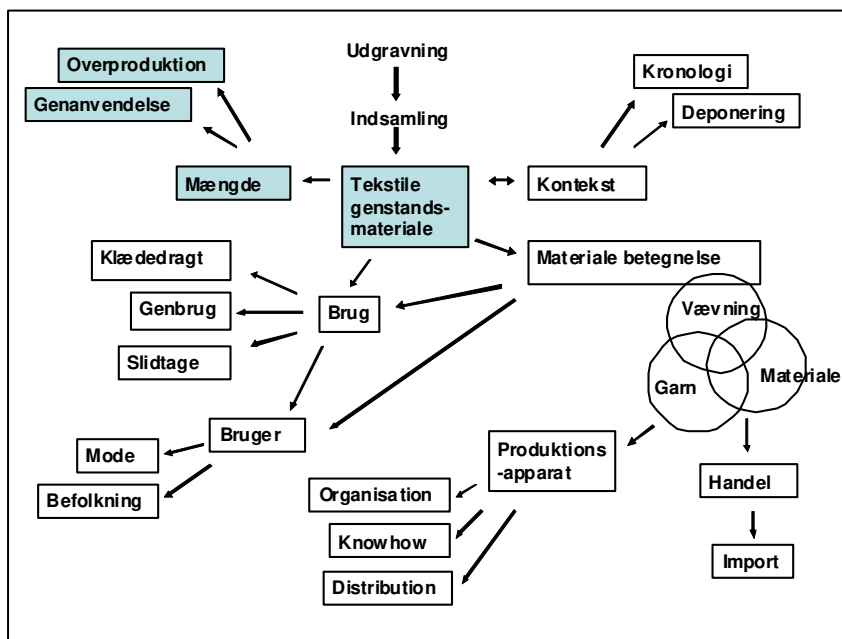
Da tekstilregistrering som al anden registrering kræver en vis erfaring, er det væsentligt for analysens anvendelighed at vurdere præcisionen. Til det formål har jeg venligst fået indsigt i tekstilkonservator ved Nationalmuseet og Phd. Maj Ringgaards materiale. Hun har mange års erfaring og stor ekspertise inden for tekstilregistrering. Pt. arbejder hun på et forskningsprojekt, hvor de strikkede genstande fra Churchillparken indgår. En sammenligning af hendes registreringsresultater med mine egne gør det muligt at vurdere en eventuel variation i resultaterne. Sammenligningen bygger på 28 strikkede genstande. I 25 % af tilfældene var der mere end én maske eller pind til forskel mellem hendes og mine opmålinger. I 17 % af tilfældene var der mere end 0,5 mm forskel i trådtykkelse og i 7 % af tilfælde har jeg bestemt et tre-trådet garn som to-trådet svarende til 2 tilfælde. I ét tilfælde har jeg byttet om på informationerne, men hvor disse var korrekte.

Det skal bemærkes, at materialets karakter kan forårsage de store udslag selvom der forsøges at korrigere for dette ved mange målinger på forskellige steder på materialet. Desuden kan det

spille ind, at Maj Ringgaard har undersøgt materialet gennem lup, mens jeg har undersøgt materialet gennem mikroskop. Disse faktorer kan medvirke til at nedbringe den reelle afvigelse i resultaterne. Umiddelbart kan fejlprocenten synes høj, men det drejer sig om mindre vigtige elementer til forståelse af den tekstile genstand som helhed. I den forbindelse er det mere alvorligt, at jeg i to tilfælde havde overset en tilstriking i andet garn. Der er her tale om tilstrikinger i garn, der ikke adskiller sig væsentligt fra det øvrige garn. Elementer som primær og sekundær forarbejdningsteknik, tekstilmateriale samt tolkninger stemte alle overens.

Det er yderst vanskeligt at foretage en korrekt analyse, da mange faktorer spiller ind og fejlprocenten i denne undersøgelse anses som acceptabel ud fra de nævnte forhold.

På baggrund af den kvantitative analyse er det tydeligt, at der er tale om meget små fragmenter. Analysen viser imidlertid også, at det ikke nødvendigvis er størrelsen, der er afgørende for om materialet indeholder relevante informationer. Ligeledes er det heller ikke afgørende hvorvidt genstanden er intakt eller ej. Der er naturligvis forskel på de informationer, man kan udlede af genkendelige genstande og fragmenterede genstande. Det gælder imidlertid også for andre genstandsgrupper. Hele kar eller flintøkser indeholder anden information end skår og flækker, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at det fragmenterede materiale ikke indeholder informationer. Herfra kan udledes tekniske og brugsmæssige detaljer. Størrelsen og mængden kan desuden være en indikator for visse kulturhistoriske aspekter, som eksempelvis genbrug af tekstil i papirindustrien eller det kan belyse teorier om overflod og overproduktion i samfundet (se figur 27). Det er relevante emner til forståelse af 1700-tallets samfundsstruktur, men falder uden for nærværende undersøgelse.

Figur 27. De med blå markerede felter viser blot en blandt mange forskningsretninger genstandsmaterialet giver mulighed for at undersøge nærmere.

Det fragmenterede materiale viser sig at være i god bevaringsstilstand og kan undersøges og håndteres umiddelbart. På baggrund af analysen er det således muligt at udskille de genstande, hvis tilstand betegnes som kritisk og overveje en anden håndtering af disse. Det vil også være muligt at undersøge særlige karakteristika for denne gruppe. Viser det sig, at bestemte træk går igen vil det være muligt, allerede tidligt i processen, at udvælge de materialer, der har behov for konservering.

Det er naturligvis en begrænsning i det fulde billede, at intet vegetabilsk materiale er bevaret. Analyser kan udelukkende foretages på baggrund af uld og silke og det er således ikke muligt, gennem det arkæologiske materiale alene, at vurdere helheden. I enkelte tilfælde kan tilstedeværelsen af vegetabilsk materiale fornemmes. Eksempelvis hvergarnsstofferne har uld

i den ene trådretning, men har haft hør eller bomuld i den anden. Dette er imidlertid totalt nedbrudt og ses dermed kun som et aftryk i det bevarede uldgarn. Da man må formode, at vævningen hurtigt opløses, når den ene trådretning forsvinder, er det ikke muligt at vurdere om mængden af hvergarnsstoffer er repræsentativ. Materialet er sandsynligvist underrepræsenteret. I andre tilfælde, hvor vegetabilsk materiale ikke har indgået i sammenhæng med andre bevarede garner, er det ikke muligt at spore en tilstedeværelse. Man skal dog ikke foranlediges til på den baggrund at konkludere, at man ikke benyttede sig af tekstiler af vegetabilsk materiale i 1700-tallets København. Det kendes fra andre kilder. Det er således udelukkende muligt at udlede informationer om klædedragter lavet af uld og silke. Kan man i materialet spore, at bestemte genstandstyper er fraværende kan det således danne baggrund for en hypotese om, at denne genstandstype antageligt blev fremstillet i vegetabilsk materiale. Denne hypotese kan efterfølgende efterprøves ved hjælp af andre kilder. På baggrund af bevaringsforholdene anses andelen af uld og silke for at være reel. Det er således muligt at vurdere den relative andel af uld og silke og de forskellige uldkvaliteter som kardegarn, kamgarn og merino.

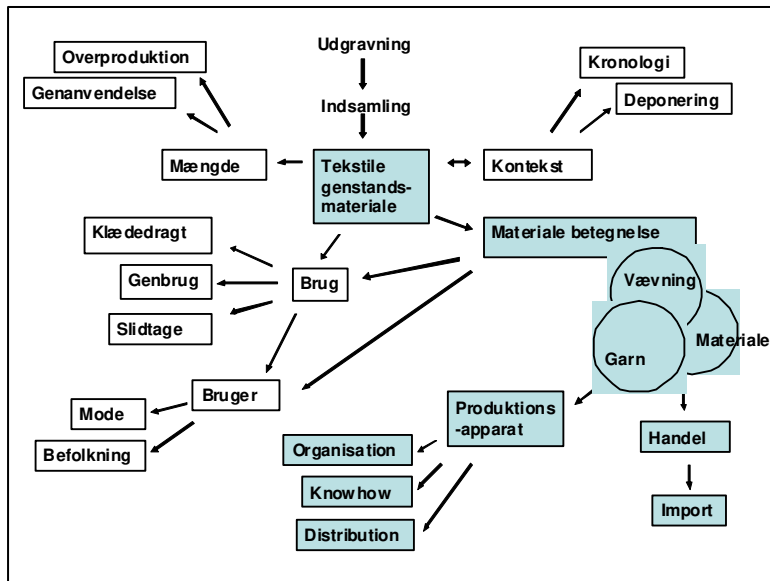
Beskrivelse af kvalitet indgår i analysen. Ved at vurdere materialet samlet ville man have bedre udgangspunkt for en mere ensartet kvalitetsbeskrivelse, hvor genstandene karakteriseres i forhold til hinanden. Lena Hammerlund havde mulighed for dette under sit arbejde med udviklingen af pentagon-modellen som beskrevet ovenfor (Hammerlund 2004:8). Af praktiske årsager er det imidlertid ikke et realistisk scenarie i langt de fleste tilfælde. Ligeledes ville registrering på tværs af tid og rum ikke være mulig. Registreringen af kvalitet bygger derfor på evner og erfaring, i højere grad end på relationelle vurderinger. Registrering af andre genstande som keramik viser, at det er muligt at tilegne sig den nødvendige erfaring gennem arbejdet med materialet.

Registreringen af kvalitet har vist sig velegnet til at opfange uregelmæssigheder. Analysen afslører, at etamin generelt beskrives som *meget jævnt* med undtagelse af ét enkelt tilfælde (se figur 7). Denne genstands øvrige komponenter, som spindingsretning, spindingsgrad og trådtæthed, svarer til andre materialer, der betegnes etamin, men den beskrives som *meget ujævn*. Gennem registrering af kvalitet afslører analysen forhold, der ellers ikke ville fremstå som afvigende. På den baggrund er det muligt at underkaste den pågældende genstand mere dybdegående analyser, hvilket dog ligger uden for rammerne af denne undersøgelse.

Analysen udviser tendenser i forbindelse med spindingsretning og uldkvalitet. Spindingsretningen kan dels være bestemt af formål og funktion, men også af regionale traditioner (Hald 1980:140ff). I dette materiale er alt, hvad der beskrives som presset, Z/Z-spundet. Ligeledes er der overvægt af tekstiler med en Z/S kombination, hvor Z er gældende for trenden, mens S er gældende for islæt. Kombinationen S/Z forekommer også, men i markant færre tilfælde. Det forudsætter naturligvis, at trend og islæt er tolket rigtigt. Den retning med den største trådtæthed tolkes altid som trend med undtagelse af ganske få tilfælde, hvor ægkanten er bevaret. Derfor vil forholdet under alle omstændigheder være udtryk for en tydelig tendens. Det rejser spørgsmålet om denne tendens med hensyn til trådenes spindingsretning er knyttet til regionale områder. Ved undersøgelser af strontium isotoper i uldfibre er det muligt at bestemme proveniensens. Perspektiverne er således, at uldens handelsruter på længere sigt kan kortlægges. Det er dog forholdsvis ny forskning og kræver teknisk ekspertise at udføre (henv. 16). Kan man med yderligere undersøgelser kortlægge om bestemte spindingsretninger knytter sig til bestemte klædninger eller bestemte

områder, vil man dermed have et godt grundlag for at undersøge sammenhænge som skitseret i figur 28.

Farvebeskrivelser bygger ikke alene på en meget individuel opfattelse, men farve er tillige det element, der er mest påvirkeligt af deponeringsforholdene. Farven er således ofte udvasket. Alligevel er det muligt at spore overraskende mange farvenuancer i materialet, hvorfor farveanalyser formodentlig ville give gode resultater. Det er bemærkelsesværdigt, at meget

Figur 28. De med blå markerede felter viser de mange forskningsretninger med udgangspunkt i materiales egenskaber.

få genstande har flere farver eller mønstre. En af årsagerne kan være det manglende indslag af vegetabilsk materiale. Især det såkaldte kattun, som fremstilles af bomuld, var trykt med blomster og mønstre. Man kan således forestille sig, at det var på disse, nu nedbrudte materialer, man primært så flere farver samt blomster og mønstre. Først i 1782 får man imidlertid en hjemlig bomuldsproduktion i den såkaldte "Manchesterfabrik" (Cock-Clausen 1987:26). Lette bomuldstekstiler blev dog importeret, men først i betydelige mængder hen mod slutningen af undersøgelsens periode (Lorenzen 1975:87). Fraværet af flere farvede, blomstrede og mønstrede tekstiler kan altså ikke forklares ved, at det primært kom til udtryk i nu nedbrudt materiale. Der er således en reel mangel på flerfarvede tekstiler og ensfarvede stoffer var det absolut mest almindelige.

Tekstiler i rødlige nuancer udgør en forholdsmæssig stor andel af den samlede farvesammensætning. Som nævnt er der fremsat teorier om, at de mange rødlige dele stammer fra uniformer. Selvom der ikke er markante udsving i forhold til det øvrige materiale viser analysen nogle tendenser i henseende til teknik og anvendelse, der understøtter teorien. På baggrund af de tendenser analysen klarlægger, er det rimeligt at foretage yderligere undersøgelser med henblik på at undersøge denne teori nærmere. Det skal i den sammenhæng nævnes, at Maj Ringgaard pt. arbejder ud fra en teori om, at den røde farve virker konserverende*. Det synes dog umiddelbart uden betydning, da bevaringsgraden generelt er god for både de rødlige og de øvrige genstande.

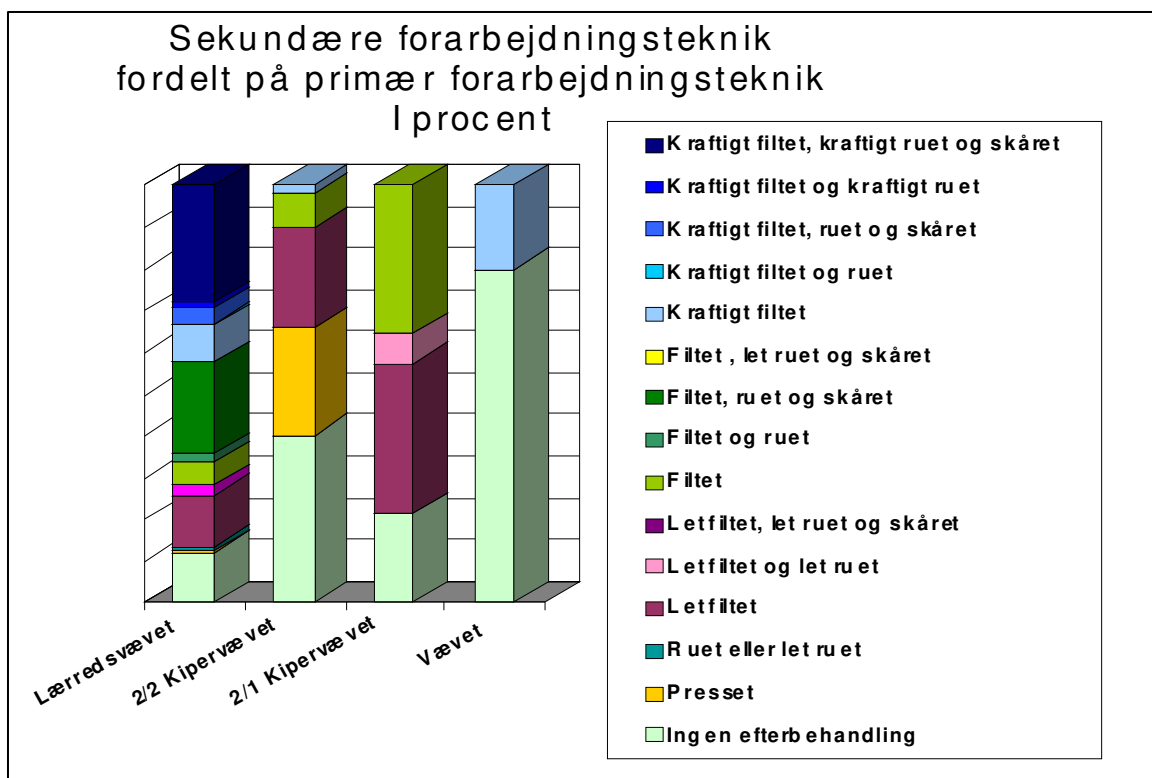
Der findes ikke de store variationer i den primære forarbejdningsteknik i nærværende undersøgelse. Her kan materialet inddeles i fire kategorier, nemlig lærredsvævet, kipervævet og strikket samt en meget lille gruppe af genstande, i alt 6 genstande, der karakteriseres som vævede og dækker over forskellige sammensatte bindinger (se figur 8). De kipervævede kan desuden deles i 2/2 og 2/1. Der er ingen andre kipervævede teknikker som korskipper,

* Personlig meddelelse fra Maj Ringgaard.

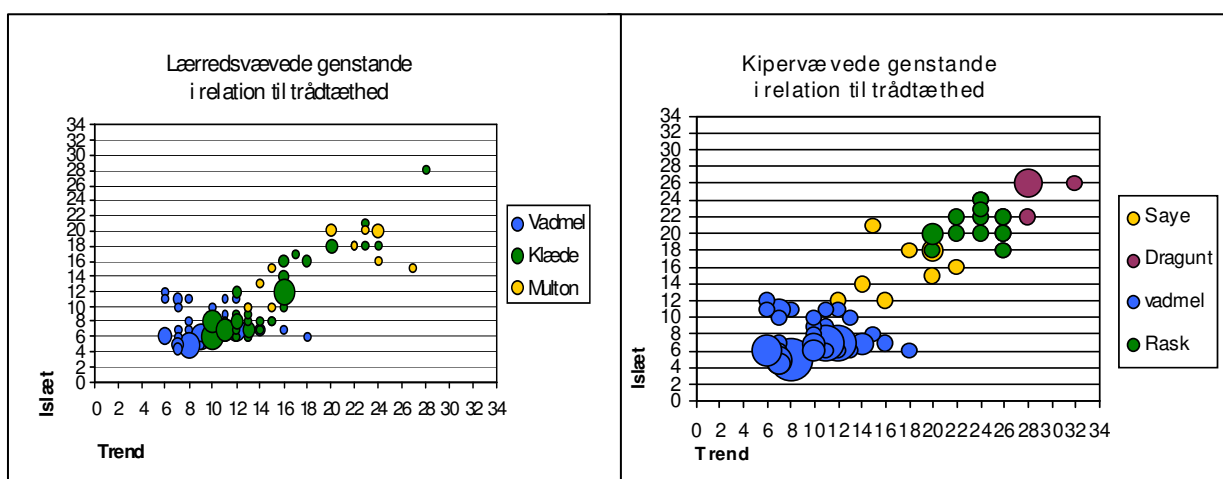
diamantkiper eller sildeben. Heller ikke satinvævende tekstiler er repræsenterede. Materialet udviser således få variationer fra den primære teknik.

Da genstandene har været udsat for slid og brug, er det vanskeligt at vurdere deres oprindelige udseende og dermed de sekundære forarbejdningsteknikker de har undergået. Ligeledes er det vanskeligt at vurdere, hvor meget deponeringsforholdene har indvirket på den enkelte genstands udseende. Her gælder det dog som nævnt, at deponeringsforholdene er ensartede for alle genstande. Man kan dog forestille sig en anden situation, hvor forskellige lokale deponeringsforhold indvirker forskelligt på materialet og dermed påvirker udseendet for nogle og ikke for andre indenfor samme kontekst. Derfor er det afgørende at beskrive den kontekst materialet er indsamlet i. Desuden kan det være nødvendigt at inddrage vurderingen af bevaringstilstanden således, at man tager højde for denne i sin vurdering af den sekundære forarbejdningsteknik. Er en genstand meget nedbrudt, er der større usikkerhed om den sekundære forarbejdningsteknik. Vurderingen af genstandens sekundære forarbejdningsteknik bygger i høj grad på erfaring, og det er således en fordel, at den samme person foretager alle registreringerne. Er dette ikke muligt, er det væsentligt at gøre opmærksom på dette og på hvilke genstande, der er registreret af hvem. Forudsætningerne for en vurdering af nærværende genstandes sekundære forarbejdning er enslydende for alle genstande og, da konteksten og bevaringstilstanden ikke udviser store variationer, anses det som rimelige vilkår for en vurdering. Appreturer som gummivand eller lim vil antageligt udvaskes af materialet efter ophold i jorden og lader sig ikke erkende. Det samme kan være tilfældet med andre former for efterbehandling. Det er således aldrig et fuldstændigt billede vi har af efterbehandlingen. Nogle former for efterbehandling lader sig dog ikke fornægte i materialet. I 65 tilfælde er der under *funktionelle elementer* beskrevet en *filtet kant*. Dette indikerer, at der her har været en sammensyning, der har beskyttet materialet. Hvorvidt disse fildede kanter er det reelle udtryk for genstandes oprindelige overflade er vanskeligt at vurdere. Det kan have undergået forandringer i deponeringen. En syning det pågældende sted kan have slidt eller fildet dette område yderligere. Disse fildede kanter fremviser dog i mange tilfælde en ekstrem god bevaret luv og i mange tilfælde ligeledes en velbevaret farve og anses derfor som et udtryk for tekstils oprindelige overflade. Nogle genstande har desuden så meget luv bevaret på hele stykket, at det ikke har været muligt at erkende vævning og garnets egenskaber. Her må det ligeledes betragtes som genstandens oprindelige udseende. Det synes på den baggrund rimeligt at vurdere, hvorvidt materialet har gennemgået en sekundær forarbejdning i form af filtning, ruening eller overskæring. Nogle genstande fremstår endvidere som pressede. Her har tekstilet gennemgået en behandling med varme jern, der svitser uldens overflade en smule. Derved fremstår den skinnende. Denne form for efterbehandling kan være vanskelig at spore, da også rene kamgarnsmaterialer fremstår med en skinnende overflade. Sammenholder man de forskellige kamgarnsmaterialer er der dog en gruppe, hvis glans adskiller sig fra de øvrige. Det er denne gruppe, der karakteriseres som pressede. Trådtætheden i denne gruppe viser sig ikke at indeholde store variationer. Ligeledes har de alle samme spindingsretning og –grad. Havde denne gruppe udvist store variationer inden for andre elementer, havde det ikke været rimelig at anse dem som sammenhørende. Alle de pressede genstande betegnes som rask, men denne betegnelse er netop knyttet til dem fordi de fremstår pressede.

Der er registreret i alt 16 forskellige former for eller grader af sekundære forarbejdningsteknikker (se figur 29). Ligeledes er der variation i spindingsretning som vist på figur 9 og i trådtæthed som det fremgår af figur 30 og 31. Dertil kommer variationer i

Figur 29. Som det fremgår, er kraftigt filtet primært knyttet til lærredsvævede genstande.

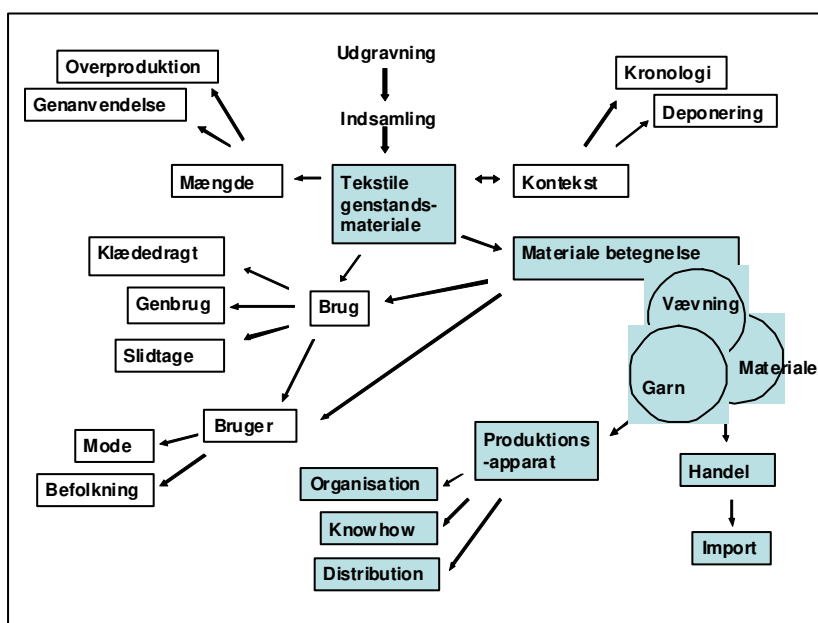
Figur 30 viser den store variation i trådtæthed blandt lærredsvævede genstande.

Figur 31 viser den store variation i trådtæthed blandt kipervævede genstande.

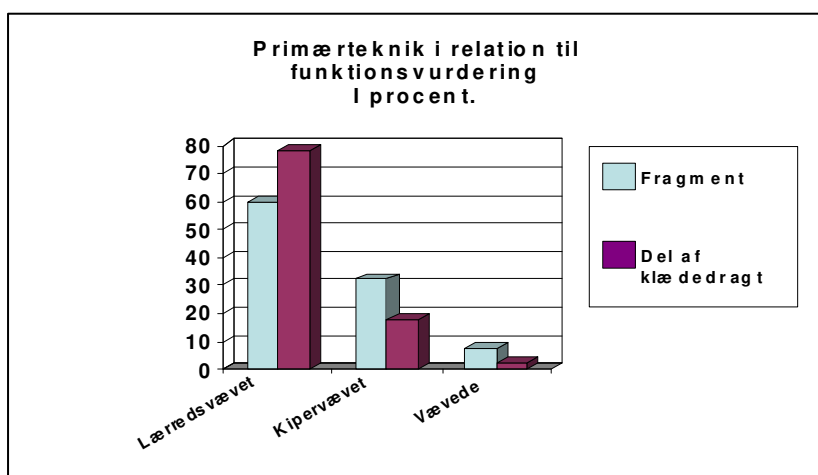
garnets karakter, foruden trådtæthed. Kombinationen af vævetechnik, sekundære forarbejdningsteknikker samt variationer i garnets egenskaber har angiveligt være parametre for den oprindelige betegnelse af tekstilet. Det er dog ikke rimeligt på baggrund af nærværende undersøgelse at hæfte en betegnelse på de enkelte genstande. Dermed er det ikke muligt at opregne andelen af klæde, rask og andre betegnelser korrekt. Dette er et stort problem inden for tekstilforskning, der også volder "Dragtpuljens" medlemmer problemer (se ovenfor).

Det anses som en mulighed, at man på længere sigt ville kunne løse dette problem ved hjælp af røntgenfotografering. I arkiverne findes flere originale stofprøver tilknyttet en betegnelse. I mange tilfælde har disse så meget luv bevaret, at en detaljeret registrering ikke er mulig. Ved at røntgenfotografere disse tekstiler vil det sandsynligvis være muligt at udskille de karakteristika i form af væveteknik, trådtæthed, spindingsretning og –grad, der knytter sig til forskellige betegnelser. På den måde ville det være muligt at opstille parametre for de arkæologiske tekstiler med hensyn til betegnelse. Disse forsøg ligger imidlertid uden for nærværende undersøgelse. Ved nærmere bestemmelse af de tekstile betegnelser vil det være muligt at undersøge områder, der knytter sig til produktion og handel som vist på figur 32.

Som nævnt er det i 55 tilfælde ikke muligt at vurdere hvorvidt et tekstil har været en del af en klædedragt eller har indgået som boligtekstiler eller andet. Når de tekstiler, der vurderes til ikke at være en del af en klædedragt alligevel medtages her, er det for at gøre undersøgelsen inkluderende frem for ekskluderende. Disse genstande har ingen umiddelbar betydning i forhold til dragtmode, brug, genbrug og slidtage, men kan i den større sammenhæng bidrage med information om tekstiltyper, forarbejdningsteknik og funktionsspor. De er afgørende for forståelsen af det tekstile materiale som helhed og derfor er det væsentligt at inddrage denne kategori som komparativt materiale selvom den ellers falder uden for det egentlige fokus. På figur 33 kan man se relationen i den primære forarbejdningsteknik mellem tekstiler, hvis funktion ikke kan bestemmes og tekstiler, der anses som værende en del af en klædedragt. Man kan således spore sammenfald eller afvigelser og udskille tendenser, der kan ligge til grund for kategoriseringen af fragmenterne.

Figur 32. De med blå markerede felter viser andre forskningsområder.

Figur 33. Der er en overvægt af lærredsvævede genstande, der kan erkendes som en del af en klædedragt.

Her ses en tendens til, at det primært er kipervævede og vævede genstande, der ikke kan bestemmes som oprindeligt værende en del af en klædedragt. Dermed er der skabt basis for undersøgelser af baggrunden for denne tendens. På samme måde kan andre egenskaber som sekundære forarbejdningsteknikker og trådtæthed sammenholdes, hvilket dog er for omfattende for denne undersøgelse.

Registreringen er velegnet til at beskrive kompleksiteten i et givent materiale.

Således er det muligt gennem tilføjelserne a, b, c, d, e, og f at få en ide om de komponenter en genstand består af. Dette er tydeligt i forbindelse med kraven x482, der er en meget sammensat genstand. Her giver metoden mulighed for at registrere de tre forskellige sytråde, der er benyttet. At der optræder tre forskellige sytråde på den samme genstand indikerer, at materialet har været omsyet og er genbrugt. Det kan ligeledes vidne om at forskellige trådkvaliteter havde forskellige egenskaber. Det er naturligvis også en mulighed, at man tilfældigt har skiftet tråd undervejs. For at vurdere denne mulighed må kraven ses i sin helhed. Den er således tilpasset, øget og nye stykker er påsyet, hvilket underbygger antagelsen om, at denne krave er genanvendt op til flere gange.

Det samme gør sig gældende for strikkede genstande, hvor et nyt materiale er tilstrikket. Her kan man eksempelvis ikke umiddelbart konkludere, at der er tale om strømper, der har fået afklippet en slidt fod og strikket en ny. Man kan i analysen blot konstatere, at genstanden er strikket af flere forskellige typer garn. Som med x474 er det dog rimeligt at tolke materialet som forfodet tre gange. Her er det første stykke på ca. 7 cm strikket med én type garn. Det næste stykke, tilstrikket med anden type garn, er blot 6 cm langt, hvorefter en ny type garn overtager. Det er ikke sandsynligt, at man påbegyndte strikningen med et garnnøgle, der kun kunne ville række til 6 cm, hvorefter man blev nødsaget til at skifte garn igen. Derfor er det rimeligt at konkludere, at strømpen har været forfodet 2 gange. Anderledes er det med x342, der tydeligvis er strikket af forskelligt garn, idet der er en stor farve forskel. Her kan man imidlertid se sømspor under foden, der indikerer at en sål har været fastsyet her. Foden har næsten ingen slidte dele, med undtagelse af yderst på tærne. På den baggrund er det rimeligt at konkludere, at denne genstand ikke er blevet forfodet, men at ændringen i garnet enten har været nødvendig, da garnnøglet slap op eller fordi man ønskede en sribet effekt.

Det er således afgørende at vurdere genstandens helhed (se figur 34). Hertil kan karakteristika registreret under *funktionelle elementer* være til gavn.

Desuden har denne kategori vist sig anvendelig til registrering af brugsrelaterede elementer som øgninger, lapninger samt graden af luvslidthed under *funktionelle elementer*. Graden af luvslid

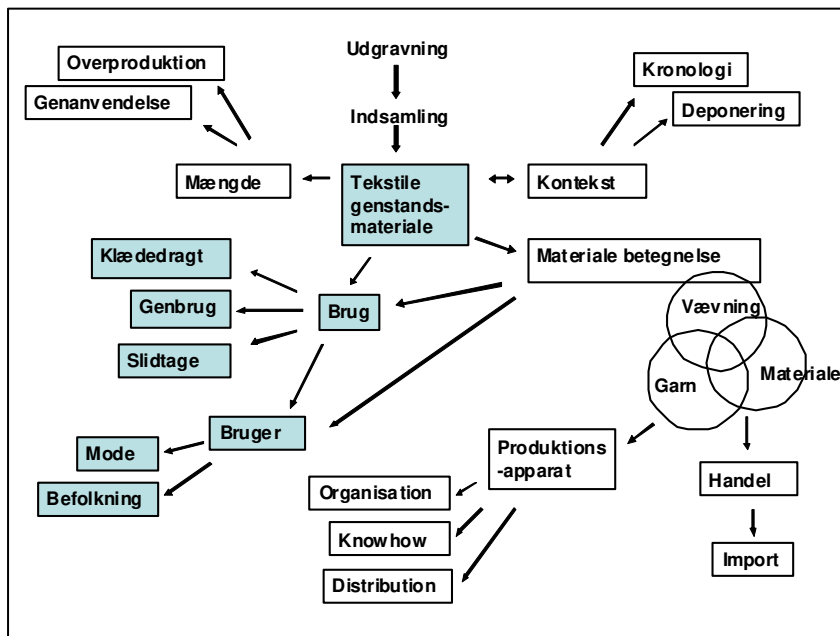
kan være vanskelig at måle. For at vurdere rimeligheden af en karakteristik af luvslidthed på begge sider kan man pege på, at halvdelen er vurderet på baggrund af ombuk eller filtet kant. Desuden er der i denne kategori procentmæssigt dobbelt så mange lapper som i det øvrige materiale som helhed. Man har antageligt vendt den mest slidte side ind af på lappen, hvorfor denne også er blevet slidt på den anden side. De øvrige genstande, der er slidt på begge sider

Figur 34. På billedet ses, hvordan sokken er strikket af forskelligt garn. Tåen vender mod venstre.

er alle fragmenter. Selvom det er behæftet med usikkerhed er det dog væsentligt at registrere graden af luvslid, hvis man vil danne sig et billede af tekstilets udseende. Graden af luvslid kan have stor betydning for en klædedrags anvendelse, afskaffelse eller genbrug. Det er alle forhold, der har kulturhistoriske implikationer i forhold til emner som brug, genbrug og levedod (se figur 35).

På trods af ovennævnte forbehold er det rimeligt at drage konklusioner om genstandenes forskellige elementer og karakteristika. For at undgå en total relativisme og ikke lade enhver registrerings subjektive elementer begrænse den videnskabelige proces, er det afgørende at tillade tolkninger på baggrund af nærværende genstandsmateriale. Jeg anser det som rimeligt, fordi registreringsmetoden er gennemsigtigt og reflektiv. Dermed tillader den, eller direkte opfordrer til, en

Figur 35. Fremstillingen de mange emner, der knytter sig til tekstilets brug.

konstant bearbejdning og omfortolkning af materialet. Baggrunden for de analyser, der her er foretaget er ekspliciterede og det er således muligt at følge argumenterne for konklusioner og tolkninger. Dermed kan argumenter modbevise og nye sammenhænge og konklusioner opstå.

7.14 Sammenfatning

På trods af materialets fragmenterede tilstand, manglende konservering og erfaringer inden for denne genstandsgruppe har det været muligt at udlede adskillige informationer gennem den her anvendte analysemetode. Ved at kombinere forskellige elementer har mønstre og tendenser, der kan belyse forhold om klædedragtens udseende og udtryk samt anvendelse og genanvendelse, tegnet sig i materialet. Det har ikke været muligt indenfor undersøgelsens rammer at foretage en analyse af alle tænkelige elementer. Der er fokuseret på sammenhænge med relevans for undersøgelsens formål, hvilket betyder at de skal være sammenlignelige med det historiske materiale. I denne proces er en række andre sammenhænge ligeledes fremkommet. Det viser materialets store potentiale og vil på længere sigt kunne medvirke til en større og mere nuanceret viden om affaldshåndtering, handelsrelationer og proveniens. Disse vil dog ikke blive nærmere beskrevet her.

Den kvantitative analysemetode har vist sig særdeles hensigtsmæssig til at gruppere og samle genstande med enslydende egenskaber. Samtidig afslører metoden også genstande, der falder uden for etablerede mønstre eller som indeholder særlige egenskaber. Der er således ikke tale om en analysemetode, der udelukkende egner sig til kvantitative elementer, men også om en metode, der udskiller kvalitative karakteristika.

I det følgende vil forhold, der knytter sig til klædedragtens udseende og udtryk samt brug og genbrug blive sammenfattet.

Materialet består generelt af meget små og fragmenterede genstande. Der findes ingen hele dragter eller dragtdele i materialet og de største stykker stammer fra to næsten intakte ærmer og et næsten intakt silketørklæde (se ovenfor). Det meget fragmenterede genstandsmateriale vidner om en udbredt grad af genbrug. De mange skårede kanter på materialet understøtter teorien om, at materialet er delt i mindre stykker til brug som lapper, klude eller lignede, inden det endte som udsnid. Dette forhold ses også i de mange lapper, lapninger, forfodninger og øgninger vi finder i materialet. Det vidner om, at tekstiler blev grundigt anvendt således, at minimalt materiale gik til spilde dels i forbindelse med fremstillingsprocessen, men også under kasseringsprocessen. Øgningen på den fine lommeklap figur 17 viser, at dette forhold gjaldt for alle sociale lag. Også inden for militæret var det normalt at anvende klædedragten fuldt ud som de røde lappede ærmer vidner om. Tendensen kan også spores i de materialer, hvis luv er lige slidt på begge sider og derfor må formodes at have været vendt således, at begge sider har fungeret som yderside.

Materialet må tolkes som stammende fra den brede befolkning, da elementer fra alle sociale lag er repræsenteret. Således ser vi i den ene ende af skalaen et fint silketørklæde samt fragmentet af en strikket silkestrømpe. Den før omtalte strømpe med kronemønster ved knysten stammer antageligt fra borgerstanden, da det her var almindeligt, at efterligne adelens fine silkestrømper, der ofte havde et mønster broderet ved knysten. I den anden ende af skalaen ses "sutskoen" x611. Her har en groft strikket strømpe undergået en mængde lapninger. Til sidst er levetiden søgt forlænget ved på næsten hjælpeløs vis at montere en filtet sål under foden. Sålen har været fastbundet med en grov uldsnor rundt om foden (se figur 36).

Figur 36. De tre forskellige strømper x358, x522 og x611 viser bredden i den sociale sammensætning. Den første er fint silkestrik. Den næste er strikket kamgarn med et 3 cm langt kronemønster ved knysten, mens den sidste er en grov og slidt uldsok.

Genstandsmaterialet er i teknisk henseende ensartet, og kun få genstande skiller sig ud. Særegne primære forarbejdningsteknikker er meget sparsomt repræsenteret. Variationen af trådtæthed, spindingsretning og tråddykkelse er dog stor inden for de få benyttede primære teknikker. Ligeledes har en stor variation i sekundære forarbejdningsteknikker antageligt medvirket til et varieret udtryk. Heller ikke variationen af benyttede materialer er stor. Her er uld i almindelig kardegarnskvalitet dominerende, mens kamgarn, merino og silke optræder langt sjældnere. Overraskende er den forholdsvis store mængde strik, der optræder i materialet. Her udskiller der sig seks mønsterstrikkede genstande med det karakteristiske ottekantede stjernemønster. Dette mønster kendetegner nattrøjer, som er en meget

omdiskuteret dragttype (Ploug 1978; Rosing-Schow 1999; Warburg 1988: 159; Lorenzen 1975:24f. Se figur 20). Arkæologiske undersøgelser kan vise sig at bidrage til forståelsen af denne dragttype. Der er generelt et stort fravær af dekorationer ligesom også mønstrede og flerfarvede genstande er sparsomt repræsenteret. Man har hovedsageligt benyttet sig af ensfarvede tekstiler, der dog findes i mange nuancer.

Gennem analysen er en række personlige elementer blevet tydeliggjort som skal sammenfattes her. Materialet indeholder mange lapper, der alle er syet med kastesting. Det vidner om, at man ikke har været særskilt omhyggelig med at lappe og reparere sine klædninger, men at syningen har været umiddelbart synlig. Silkekraven x482, der på baggrund af materiale må anses som en finere genstand er så omsyet og forandret, at den antageligt har skiftet ejer eller modemæssigt udtryk op til flere gange. Hjælpeløse indtagninger, i håndværksmæssigt henseende, ved

Figur 37. Krave x482.

hver skuldersøm vidner om, at kraven efter sin oprindeligt fremstilling er tilpasset en mindre person. En udvendig sammensyning vidner desuden om, at den har undergået stilistiske forandringer på et senere tidspunkt og, at disse ikke er udført med omhu. Begge elementer antyder en genstand der antagelig er gået i arv, måske som en del af den løn tyende modtog (se figur 37).

Strømpe x517 har været forfodet to gange. Den første tilstriking af nyt materiale er forløbet uden de store vanskeligheder, men den sidste forfodning er ikke udpræget vellykket. Her har man påbegyndt forfodningen med et meget tykkere garn end det oprindelige. Det har resulteret i, at tåen hurtigt blev bred og fortykket i forhold til den øvrige strømpe. For at imødekomme dette har man taget unaturligt og uensartet ind i maskerne med et, i funktions- og håndværksmæssig henseende, håbløst resultat til følge (se figur 38). Også ved den før omtalte "sutsko" x611 ses lapninger udført uden særlige håndværksmæssige evner. Det vidner om, at ikke alle, der var nødsaget til at strikke eller sy besad de fornødne håndværksmæssige kvalifikationer. Andre genstande vidner derimod om gode evner som i x348, der er en sirlig udført lapning med kontursting, der tillige har haft en forstærkende virkning (se figur 39).

Figur 38. x517 er en strømpe, der har været forfodet to gange. Nederst ses den fortykkede tilstriking.

Metoden har vist sig velegnet til via kvantitative analyser at udskille mønstre og tendenser. Også kvalitative elementer opfanges gennem den anvendte analysemetode. Det har således vist sig muligt at drage en række tekniske og funktionelle konklusioner ud fra de arkæologiske tekstiler fra 1700-tallets København. Spørgsmålet bliver da, om det ikke er viden vi i forvejen kan finde i de historiske kilder?

Figur 39. x348 er en sok med en sirligt udført stopning.

8. Det historiske kildemateriale

I det følgende vil historisk kildemateriale til klædedragten i 1700-tallets København blive undersøgt. Analysen vil blive foretaget med henblik på en sammenligning af de generelle tendenser mellem de historiske- og de arkæologiske kilder. Da det arkæologiske materiale er udgangspunktet vil det kun være relevant at undersøge elementer i det historiske materiale, der lader sig sammenligne med det arkæologiske. Det er således relevant, at se på elementer, der knytter sig til udseende og brugsmæssige forhold. Da der kun kan drages begrænsede stilhistoriske og modemæssige konklusioner fra det arkæologiske materiale, er disse elementer derfor ikke relevante for denne undersøgelse. Ved at sammenholde en analyse af klædedragter fra historiske kilder med hensyn til funktionalitet, brug, genbrug og slidtage med analysen af de arkæologiske tekstiler vil jeg undersøge om der er sammenfald eller afvigelser.

8.1 Præsentation af materialet

Det historiske kildemateriale består i første omgang af de i museerne udstillede dragter. Det er dragter fra Nationalmuseet, Rosenborg, Bymuseet og Kunstindustrimuseet. Desuden er der inddraget dragter fra disse museers internetbaserede dragtudstillinger samt udstillingskataloger. Her er i alt 44 dragter blevet analyseret.

Det ikonografiske materiale tager udgangspunkt i fem museers udstillinger: Statens Museum for Kunst, Glyptoteket, Nationalmuseet, Københavns Bymuseum og Kunstindustrimuseet. Desuden er Kunstindeks Danmark, som er det centrale register over kunstværker og kunstnere i danske statslige og statsanerkendte museers samlinger, blevet benyttet. Her er der søgt på perioden og de relevante kunstnere og billeder er gennemgået. Desuden er de kunstnere, der optræder i museernes samlinger blevet eftersøgt her. Endelig er kunsthistoriske værker og kataloger blevet inddraget. I alt 23 ikonografiske fremstillinger er medtaget.

Efterfølgende er nutidige dragthistoriske og kulturhistoriske fremstillinger gennemgået. Det er værker, der beskriver klædedragten i 1700-tallet eller fremstillinger, der beskriver dagliglivet og herunder klædedragten. Endeligt findes der en række samtidige tekstilprøvesamlinger i arkiver. Her er prøverne fra Rigsarkivet og Stadsarkivet blevet gennemgået. Det drejer sig om 786 prøver fra 32 prøvesamlinger.

Tidligere er redegjort for den antagelse, at det arkæologiske materiale fra Churchillparken stammer fra Københavns befolkning. For at kunne foretage en sammenligning er det derfor rimeligt i den følgende analyse af det historiske materiale at koncentrere sig om København og københavnere. Det er således primært de københavnske museer samt genstande og kunstnere med tilknytning til København, der vil blive fokuseret på. Der er argumenteret for, at hovedstaden indtog en særlig position i datidens samfund. Det var her den regerende magt og militæret havde sin base, og det var her meget uden- og indenlandsk handel var koncentreret. Inspirationen fra hovedstaden er sivet ud til det øvrige land, og her har man forsøgt at efterligne tendenserne. Det er derfor rimeligt at antage, at stofprøver fra jyske fabrikker der skulle afsættes i hovedstaden afspejler de kvaliteter og udtryk, der fandtes her. Ligeledes kan ikonografisk materiale have sin oprindelse uden for hovedstaden, men her ligger det samme princip om inspiration fra hovedstaden til grund. Udenlandske kunstnere der ikke er uddannet og bosat i landet er imidlertid udeladt ligesom også kunstværker af danske kunstnere der arbejder i udlandet.

8.2 Materialets fremdragelse

Det er udelukkende umiddelbart tilgængeligt materiale, der er inddraget i undersøgelsen. Det er hensigten at undersøge klædedragten og dens kulturhistoriske implikationer således, som den fremstilles i tilgængelige kilder. Det betyder, at museernes magasiner ikke er undersøgt. Det øvrige materiale er gennemgået ved selvsyn. For at kunne opretholde et rimeligt analysegrundlag har det været nødvendigt at udvide den tidsmæssige afgrænsning. Det historiske materiale er således undersøgt for perioden 1700-1780. Da det først er herefter et nybrud i dragtmæssig henseende for alvor viser sig, anses denne udvidelse som rimelig. Det har ikke været muligt at gennemgå alt materiale og forskellige kriterier afgrænser materialet. Disse vil der blive redegjort for i de enkelte afsnit. Resultaterne her skal således ses som et udtryk for tendenser.

8.3 Materialets kontekst

De historiske dragter er alle samtidige dragter. Det betyder, at de er fremstillet og anvendt i 1700-tallet. Af forskellige årsager er disse dragter blevet hengemt på lofter og kældre, hvorved de er bevaret for eftertiden. Årsagen til at de er hengemte, er ikke umiddelbart til at afklare, men fælles for dem er, at de har været i en tilstand, hvor de var værd at gemme. Det betyder, at de ikke er slidt op eller i stykker. Desuden har de haft en sådan værdi, at det har været relevant at gemme dem. Det er oplagt at denne værdi er økonomisk, men det kan ikke udelukkes, at de også har haft en affektionsværdi. Det er således kulturhistoriske processer, der omhandler det at bevare eller gemme et materiale med en særlig værdi, der knytter sig til disse genstande.

Det ikonografiske materiale er ligeledes overleveret fra samtiden. Her gælder det ligeledes, at det kun er de værker, der har haft en værdi, der er blevet gemt og bevaret og dernæst overleveret.

De samtidige tekstilprøver har ikke på samme måde en værdi, der har sikret deres overlevering, da de er arkiveret materiale. Der knytter sig dog også særlige kulturhistoriske processer til deres overlevering i arkiverne. De indgår således i et organiseret system og er udtryk for de mekanismer dette system repræsenterer.

De dragthistoriske og kulturhistoriske oversigtsværker bygger på dette samtidige materiale. Desuden repræsenterer de, de fremstillinger og forestillinger man i nutiden anser for relevante at formidle.

Fælles for det historiske materiale er således at det stammer fra overleveret materiale der af forskellige årsager er overleveret til eftertiden. Det er således konteksten for det historiske materiale.

9. Analyse

9.1 Dragter

Nationalmuseets udstilling i Brede er den eneste deciderede dragthistoriske udstilling med relevans for undersøgelsen. Den er pt. under genopstilling og har derfor kun været mulig at studere via kataloger og virtuelt udstillede dragter, der indgik i den oprindelige fysiske udstilling. Virtuelt udstillede dragter indgår i Nationalmuseets internetudstilling ”Tidens Tøj” samt i et udvalg af genstande af Enestående National Betydning, de såkaldte ENB-genstande. Også Rosenborg har i de Danske Kongers Kronologiske Samlinger udstillet dragter på internettet, med særligt fokus på selve dragten. De øvrige dragter fra 1700-tallet findes primært i kulturhistoriske udstillinger, hvor fokus ikke ligger direkte på dragterne, men hvor de indgår i andre sammenhænge.

De kulturhistoriske udstillinger indeholder genstande, der knytter sig til tekstiler og dragter i forbindelse med handel og håndværk. Desuden indgår dragter i tematiske fremstillinger som bryllup eller begravelser, og de benyttes ligeledes til skildring af sociale forhold.

Nationalmuseet

Nationalmuseets virtuelle udstilling Tidens Tøj viser i alt 19 dragter fra perioden 1700-1780 (henv. 17). Hensigten er at skildre modedragtens kulturhistorie. For at imødekomme denne hensigt har de udstillede dragter alle en historie, der knytter sig til en særlig anvendelse, begivenhed eller person. Der er tilknyttet en udførlig dragtbeskrivelse samt litteratur til alle dragter.

I internetudstillingen vises ti kvindedragter, tre mandsdragter og tre dragter til henholdsvis drenge og piger (se bilag 3). Alle dragter er af fint forarbejdet stof. Langt størstedelen er i silke. Undtaget er en drengekjortel i fint rødt uldklæde, korset, særk og hoftepuder, der naturligt fremstilles i lærred og en enkel kjole samt en slåbrok i kattun, som er et fint bomulds lærred med påtrykt mønster. Mange af dragterne har desuden overdådige broderier og er fremstillet af endog meget fine stoffer som tilfældet er med en herredragt med kjol, vest og knæbukser i guld- og sølvmor – en vævning, hvor trend er silke og islæt er metaltråde.

Desuden har Nationalmuseet en internetudstilling med genstande af enestående national betydning, de såkaldte ENB-genstande. Her indgår i alt tre dragter fra periode 1700 – 1780. To af disse er gengangere fra udstillingen Tidens Tøj. Den sidste er tøj til et spædbarn bestående af skjorte, huer og svøb. Det er et gravfund fra St. Olai Kirke i Helsingør fra 1743. Moderen og barn døde i barselsengen og barnet fik sit spædbarnetøj med i graven. Mor og barn blev begravet i en kiste under kirkens gulv, som det var skik blandt byens velhavende borgere. Også spædbarnetøjet afspejler højere sociale lag, da tøjet er fremstillet af fint silke, lette bomuldsstoffer og kniplinger.

Udstillingen Krop og Forklædning på Brede under Nationalmuseet blev opstillet i 1993 som en decideret dragthistorisk udstilling. Da den pt. er lukket på grund af nyopstillingen, har det

kun været muligt at undersøge udstillingen gennem udstillingskataloget. Udstillingen viste hen ved 200 dragter fra en trehundrede årig periode begyndende med 1700-årene.

I kataloget findes seks dragter, der ligeledes er skildret i den virtuelle udstilling "Tidens Tøj". Her er tale om to fine silkedragter til henholdsvis en mand og en kvinde samt to drengekjoler i henholdsvis silke og klæde. De sidste to dragter er en særk og korset samt et kjoleliv - begge til pigebørn.

I Nationalmuseets kulturhistoriske udstilling "Danmarkshistorier 1660-2000" er tre herredragter benyttet til at skildre stændernes sociale forhold. Her vises en bondedragt af brun vadmel, en borgerdragt af rødt klæde og en adelsmandsdragt med sølvbroderier (se figur 40). Også tilbehør blandt andet i form af strømper er illustreret.

Figur 40. I Nationalmuseets udstilling "Danmarks Historier" finder man tre stænder repræsenteret. Det er kendetegnede, at den laveste sociale klasse er fremstillet via en bonnedragt længst til venstre. I midten ses en borgerdragt og til højre en dragt, der har tilhørt en adelsmand.

I forbindelse med Danmarks udstrækning i 1700-tallet skildres de forskellige områder, der hørte under kronen på pågældende tidspunkt. Her er forhold omkring de islandske områder skildret ved hjælp af en klædedragt. Det er en kvindedragt med liv og skørt i uld med broderier. Dragtens karakteristika udgøres af en særegen hovedbeklædning, der foranlediger til, at dragten beskrives som nationaldragt. Tilsvarende for de skånske besiddelser, der ligeledes illustreres ved en rigt overhængt kvindedragt i uld og sribet linnedforklæde.

Fra Færøerne fortæles desuden om tilvirkning og eksport af uldvarer. Her ses et såkaldt strømpebræt, der blev benyttet til at valke en strømpe over, foruden andre relaterede redskaber. Fra de sønderjyske besiddelser beskrives fremstillingen af kniplinger.

Under temaet "Folk og tro" behandles forhold som dåb, bryllupper og begravelser.

Her udstilles en kvindelig bondebrudedragt med hele det tilhørende inventar. Her findes også beskrivelsen af det tidligere nævnte spædbarnsbegravelsestøj, som ligeledes indgår både i den virtuelle udstilling samt under ENB-genstande.

Under overskriften "Verdenshandel og kolonier" findes en klædedragt i brunt mønsterskåret silkefløjl. Den har tilhørt Oberstløjtnant Grev Ulrich Wilhelm de Roepstorff, generalguvernør i Dansk Vestindien.

Et næsten intakt interiør fra en lejlighed fra 1735-1745 blev nedtaget i 1915. Interiøret blev opført på Nationalmuseet i 1996. Her er en herredragt af ferskenfarvet silke placeret centralt i

rummet. Hvem den har tilhørt fremgår ikke af ustillingen, men den understreger interiørets fornemme udformning.

Endelig skal et par forhold nævnes, der ligeledes har tilknytning til klædedragter og fremstillingen af disse. I rummet ”De første fabrikker”, hvor udviklingen af manufakturer beskrives, nævnes udelukkede fajance- og porcelænsfabrikkerne, der tilhørte kongen. Den private klædeindustri, der skød op på denne tid er ikke nævnt.

Under overskriften ”Forskellige slags bønder” nævnes derimod, hvorledes bønder ofte havde et bierhverv som for eksempel hosebindere for at supplere indtægten fra de små og udmagrede jorde. Deres varer blev solgt over hele landet.

Under ”Krigen og Danmark” er der ikke udstillet militæruniformer fra perioden og heller ingen skildringer af soldaternes forhold. Den ældste bevarede militæruniform fra det danske område befinder sig på Tøjhusmuseet og stammer fra 1789.

Rosenborg

”De Danske Kongers Kronologiske Samling” findes på Rosenborg Slot. Museet rummer ”nogle af Danmarks største kulturskatte” (henv. 18). Desuden har det til hensigt at fortælle de danske kongers historie. Det gøres blandt andet via den virtuelle udstilling ”Kongedragter.dk”.

Inden for den aktuelle periode er kongerne skildret med hver én dragt. Der er udførlige beskrivelser af dragten, dens historie og brug. Det drejer sig om i alt fire dragter. Af de udstillede dragter er den ene en kroningsdragt med arkaisk snit, mens en anden er en maskeradedragt. De to sidste er mere almindelige dragter. Den ene er en brokadedragt som Christian d. 6 bar ved sin søns bryllup, mens anden er en uniformsagtig jakke som kongen bar til en øvelse. Alle er af det fineste silke bortset fra den uniformsagtige jakke, der er af fint uldklæde. Alle er de rigt udsmykkede med sølv- og guldråde, broderier, perler og sten.

Københavns Bymuseum

Udstillingen ”I magt og enevælde” beskriver den for undersøgelsen relevante tidsperiode på Københavns Bymuseum. Her er det hensigten at give et bredt billede af København. En række temaer som aristokrati, hærens og flådens folk, borgere, hushold og løsgængere samt handel, manufakturer og håndværk og lav belyser alle kulturhistoriske aspekter af Københavnernes liv og levned. Her er, blandt andre prestigefyldte genstande, udstillet et par fine pudderparykker. Desuden, er der under temaet ”borger, hushold og løsgængere” udstillet en grøn ulden lærredsvævet dragt, der stammer fra opfostringshuset. Det er en drengeskjole, med vest og bukser (se figur 41).

Under temaet ”handel” er et tykt damaskvævet silkestykke udstillet som tegn på de genstande udenlandshandlen hjemtog til landet. Stoffet er brunt med indvævede guldråde.

Under titlen ”manufakturer” vises den rå bomuld samt en stofprøvesamling af de hvide og stribede bomuldsprøver.

Figur 41. Dragt fra opfostringshjemmet på Christianshavn. Københavns Bymuseum.

Kunstindustrimuseet

Kunstindustrimuseet har en stor tekstilsamling, men kun en lille del er tilgængelig for publikum. Her findes to hele dragter fra 1720-1750. Det er en damekjole i lyseblå og hvid silkedamask vævet i store blomster, og en herrekjole, der er af rosa, rødbrun og beige silkebrokade (se figur 42). Desuden findes der en mængde kniplinger, broderier og andre løsdele. Heriblandt med relevans for perioden er to for-stykker til herreveste. Begge er i hvid silke med store broderier. Desuden findes et præsentationssæt til et spædbarn. Det er i rosa silke med kniplinger.

Sammenfatning

På bilag 3 ses en sammenfatning af de analyserede dragter. Deres funktion, farve, materiale samt tilhørsforhold er noteret. Desuden er den kulturhistoriske fortælling, der anvendes til at beskrive dem, medtaget i stikord.

Af de 44 her analyserede dragter er syv gengangere. Det er altså de samme dragter der går igen i forskellige udstillinger.

22 dragter er i silke, ni er i uld, mens to genstande er i henholdsvis kattun, lærred og guld/sølvmor. Over halvdelen, 21 af de 37 dragter er mønstrede. De er enten blomstrede, mønstervævede eller broderede. Dertil kommer tre dragter, der er mønstrestykket således, at de fremstår let quiltede.

Der er en udbredt tendens til, at klædedragten ses som en væsentlig kilde til skildring af kulturhistoriske elementer og ikke mindst opdelingen af samfundets sociale klasser. Fælles for de her analyserede dragter fra tilgængelige fysiske eller virtuelle dragtstillinger eller kulturhistoriske udstillinger er, at de primært skildrer højere sociale lag. Det er dragter fra adelsmænd, præstefruer, lensgrevinder og baronesser samt købmænd, velstillede borger og deres børn med kun meget få undtagelser. En stor spredning i den kulturhistoriske fortælling er prioriteret, da dragterne strækker sig fra brudekjoler, herredragter til korsetter, særke og slåbroks. Andelen af mands-, kvinde- og børnetøj er ligeledes ligeligt fordelt. Der er imidlertid ikke en ligelig fordeling mellem de repræsenterede stænder og et billede af klædedragten for de, som står uden for stændersystemet er ikke til stede i materialet.

De historier, der knytter sig til klædedragterne er alle skildringer med stor personlig eller samfundsmæssig relevans. Det er imidlertid i langt de fleste tilfælde aspekter, der kun har relevans for den øvre del af befolkningen. Således benyttes en morgenkåbe i udstillingen "Tidens Tøj" som baggrund for beretningen om morgentoiletet, der var så tidskrævende, at man modtog audiens imens.

9.2 Ikonografiske kilder

Der vil blive taget udgangspunkt i de fem store museers udstillinger: Statens Museum for Kunst, Glyptoteket, Nationalmuseet, Københavns Bymuseum og Kunstindustrimuseet. Disse er alle undersøgt ved selvsyn. Dernæst er der i KID søgt på perioden 1700-1780. Herved fremkom 1897 resultater. Det var nødvendigt at opstille afgrænsende kriterier. Således er kun ikonografiske fremstillinger medtaget, der er tilgængelige, det vil sige gengivet med foto og

Figur 42. Herre og damedragt fra Kunstindustrimuseet. Begge er fremstillet i kostbare materialer.

dette skal være i farve. Desuden skal motivet være realistisk, altså er historiske eller religiøse motiver udeladt og det skal gengive dragtmæssige detaljer. Endelig skal de have relevans for København. Mange dateringer er upræcise og dækker lange tidsrum på begge sider af de angivne årstal som for eksempel 1645-1710. Disse værker er ikke inddraget.

Malerier er den mest almindelige kunstform på denne tid. Ud af de før nævnte 1897 resultater er de 1225 malerier, mens de 672 dækker anden kunst (henv. 19). Det ikonografiske materiale består således primært af malerier. Skulpturer og grafiske fremstillinger som kobberstik og raderinger er desuden ofte uden farvegengivelser. Miniature og medaljer, som er en for tiden populær udtryksform, er små og mangler derfor dragtmæssige detaljer. Disse kunstformer er ikke medtaget.

Derudover er der inddraget relevante billedlige fremstillinger fra litteraturen. I første omgang blev kunsthistoriske oversigtsværker undersøgt. Relevante kunstnere herfra, samt fra museerne og KID, blev dernæst undersøgt i biografier og kataloger.

Ud fra samtidige skildringer kan man få en fornemmelse af, hvordan folk gik klædt. Det vil primært være snit, farver og i nogle tilfælde materiale samt det generelle udtryk, der vil kunne udledes af de ikonografiske kilder. Elementer som kvalitet og teknik er vanskelige og sjældent gengivne detaljer. Det har ikke været muligt at inddrage alle de for perioden relevante værker og undersøgelsen skal opfattes som en tendens.

Museale samlinger

Statens Museum for Kunst har langt den største samling af malerier. En søgning i KID afslører, at 1063 af de 1225 malerier fra perioden befinder sig her, men kun syv er udstillede. Tre store malerier forestiller henholdsvis Enkedronning Juliane Marie og Frederik d.5 i kroningsdragt og til hest. Derudover findes et maleri af Madam de Prangin, et andet af Jean-Amand Tronchin, mens et forestiller Hofstikkeren Ahron Jacobsen. De to første er fornemme folk i fine klæder, der dog er udlændinge og malerierne er tillige fremstillet i udlandet, hvorfor de ikke kan benyttes direkte. Hofstikkeren er fremstillet mere beskeden, men dog i fine klæder, der skinner. Desuden findes et selvportræt af den i samtiden populære kunstner, Jens Juel.

På Glyptoteket findes tre relevante portrætter, der alle er malet af Jens Juel. Det første forestiller en midaldrende dame, Elisabeth Vilhelmine Juel, fra 1780'erne. Det næste er et barnportræt af Herman Junge 1771 og det sidste er et portræt af Jørgen Jørgensen uden årstal, der derfor ikke inddrages.

På Københavns Bymuseum indgår billeder som en del af den kulturhistoriske udstilling. De anvendes til at underbygge og illustrere forskellige temaer, men har en meget nedtonet anvendelse. Det betyder, at billedlige fremstillinger med få undtagelser er uden beskrivelser, navn og årstal og der findes ikke et katalog, der opregner disse. Desuden er de ofte skjult bag andre udstillede genstande eller placeret så langt tilbage, at detaljer ikke lader sig udskille. Da fremstillingssted og -år samt deres motiv ikke umiddelbart fremstår, er det ikke muligt at drage konklusioner om klædedragten. De er derfor vanskelige at inddrage direkte i undersøgelsen. Enkelte motiver og tendenser skal dog fremhæves. Under overskriften "Aristokratiet" er der, foruden fremstillinger af forskellige teselskaber og sammenkomster med damer i krinolinekjoler og fornemme herrer, en enkelt fremstilling af en fornem herre, der giver en mønt til en tigger. Herren er i blågrå vest og bukser og dertil en rød kjol. Tiggeren derimod er fremstillet i hvid frakke og sortgrå bukser, hvilket snarere er et udtryk for, at herren er fremstillet i farver og tiggerne i sort-hvid frem for reelle farve. Dette understreges af det øvrige landskab, hvor farverne ligeledes er meget nedtonede således, at den fornemme herre fremstår central i billedet. Et andet motiv er fra kajen ved Larsens plads, det nuværende

Amaliehaven. Det er malet af Erik Pauelsen 1764-90. Her er en flok arbejdere ved at klargøre skibene, mens en kvinde sørger for forfriskninger. De er alle fremstillet simpelt med ensfarvede klæder i grålige, brune eller røde nuancer. Tøjet er simpelt i snit uden ærmeopsmøg, revers eller anden pynt. Endelig findes der skildringer af håndværkere, arbejdere og folk i omgivelser og klæder, der fremstår simple.

I udstillingen findes desuden en træfigur der forestiller Moritz Pheilmann, en i datiden kendt skikkelse, der angiveligt var gadesælger (Neiendam 1994:30). Han er iklædt brun kjol, gul vest, mørkeblå bukser og grå strømper.

Det gælder ligeledes for Nationalmuseet, at de billedlige fremstillinger er anvendt til at underbygge eller illustrere den kulturhistoriske udstilling. Der findes mange prospekter af J. Rach og H.H. Eegberg. De blev i 1748-50 hyret af Frederik d. 5. til at udføre en række billeder af Københavns huse og pladser. De skildrede tillige mennesker, men i miniature og kan derfor ikke anvendes.

Desuden findes en del skildringer fra Senn og Lahdes værk om *Klædedragter i Kiøbenhavn*, men det udkom først i 1806-08 (Portman 1968).

Derudover findes der under temaet ”torvehandel og gadehandel” 15 mindre billeder, hvoraf de fleste falder uden for perioden. De øvrige skildrer bønder og er således heller ikke relevante, da udgangspunktet for undersøgelsen er bybefolkningen.

På kunstindustrimuseet findes to relevante malerier. Den ene forestiller C.A. Trolle portrætteret i gulgrøn kjol med hvid guldbroderet vest under. Desuden findes et stort maleri af Frederik d. 5. udført af Pilo. Her afbilledes han i rustning med en gul kjol under. Dertil er draperet et lyst blå silkestykke omkring ham.

Samtidige kunstnere

Med udgangspunkt i KID findes der 740 resultater med relevans for perioden. Kun meget få af dem opfylder imidlertid kriterierne for afgrænsningen som beskrevet ovenfor.

Her kan nævnes et enkelt relevant portræt malet af Johan Hörner, der er gengivet i farver på KID. Det forestiller etatsråd Johan Henrik Kirchhoff i blå velourkjol med lysegrå vest.

Virgilius Eriksen optræder med tre relevante portrætter. Her forestiller det ene Jens Juel, mens de to øvrige forestiller kunstdrejer og kunstammerforvalter Lorenz Spegler og hans hustru. Mens Jens Juel er gengivet afslappet i hvide skjortærmer under en rød velour vest, er Spegler med hustru gengivet i fine klæder. Han er i lysegrøn kjol med vest i mørkeblå og hvid silkeklud, mens hun er iført lysegrøn kjole i silkedamask med broderier.

Balthasar Denner optræder med et maleri af sin datter, der er iført en lyseblå kjole i skinnende materiale.

Jens Juel er dog mest repræsenteret, med otte gengivende værker. Disse samt de øvrige fremgår af bilag 4.

Hvis man som udgangspunkt søger efter ikonografiske fremstillinger fra 1700-tallet i kunsthistoriske oversigtsværker finder man et meget ensidigt billede. Her er det de samme kunstnere og de samme motiver af konger og adelige, der skildres. Kunstnerne kommer alle fra kredsen omkring Det Kongelige Kunstakademi (Bramsen 1994; Colding m.fl. 1972; Nørregård-Nielsen 1988).

Jens Juel har også her en fremtrædende position og skildres som samtidens mest populære kunstner. Han malede samtidens prominente personer i en lang række portrætter. I mange år arbejdede og virkede han i udlandet og mange værker falder enten uden for perioden eller portrætterer udlændinge. En gennemgang af hans billeder viser som forventet portrætter og motiver af kendte personer (Christensen 1996 og Poulsen 1991). Hos Christensen findes syv relevante fremstillinger. Heraf forestiller ét Dronning Caroline Mathilde, mens tre er

fremstillinger af personer med titler og høje stillinger. Desuden findes et portræt af en ung mand, mens de to sidste forestiller Jens Juels søster og hans ven Ravns to små piger (Poulsen 1996, se bilag 4). På et selvportræt fra 1773/74 ses han i en mørkegrøn klædeskjøl med vest. Materialet er slidt og ude af facon. Sømmen ses tydeligt ved kraven (se figur 43, Efter Christensen 1996:10).

Peter Cramer fremhæves også i litteraturen, Han er først og fremmest kendt for sine dekorationer og skildringer i forbindelse med hofteatret. Derudover skildrede han, som én af de første, folkelivsbilleder. Her fremstilles bønder, håndværkere, tiggere og gadehandlende (Neiiendam 1994:17ff). ”Kusk der kommer hjem fra arbejde med legetøj til sin søn” skildrer det simple liv. Her er faderen afbilledet i grov

Figur 43. På et selvportræt af Jens Juel kan man fornemme, at hans jakke er slidt og ude af facon især omkring kraven.

frakke med pelsfoer og knapper. En kvindefigur ses i rød bluse og liv samt et særegent hovedtøj og hvidt tørklæde. Hendes bluseærmer er opsmøget og har en særlig tekstur på bagsiden, der kunne illudere floss, som undertiden findes i de strikkede nattrøjer. x516 er et eksempel her på (se figur 20). Berømt er hans fremstilling af *piskebåndsjøden*, samt fremstillinger af amagerkoner og valbybønder, som findes på Nationalmuseet. Det er dog ikke den københavnske almue han skildrer og desuden er de fleste af hans folkelivsskildringer dateret til slutningen af 1700-tallet.

Langt de fleste af Peter Cramers værker er ikke tilgængelige, de findes enten på magasin eller i privateje og kun få er gengivet i litteraturen. Dette gælder især for hans folkelivsbilleder, da hans virke som hofmaler har påkaldt sig større opmærksomhed i eftertiden.

Skal man uden for kredsen af anerkendte kunstnere, kan man vende sig mod Johan Rudolph Thiele (1736 -1815). Han købte i 1770 et trykkeri i København. Han lavede mange grafiske tryk af forskellige håndværkere. På disse kan man se deres klædedragt gengivet. Da hans formål har været at skildre håndværket, må det formodes, at der blev lagt vægt på det arbejdstøj, der knyttede sig til enkelte erhverv. Da det er grafisk fremstillinger i sort-hvid er det dog vanskeligt at udskille detaljer, der knytter sig til udseende, kvalitet og farve (Lorenzen 1987: 98, 101).

Rach og Eegbergs prospekter fra Holbergs tid viser huse og gader befolket med byens borgere, men da fokus ligger på bygningerne er de menneskelige gengivelser nedskalerede og generelt mangelfulde.

I perioden findes ingen specifikke illustrerede dragtværker. Indtil 1600 findes 12 illustrerede dragtværker fra modehuse i Europa, der decideret beskriver klædedragten, men i det efterfølgende århundrede forsvinder denne type fremstillinger. Senn og Lahdes værk om *Klædedragter i København* udkommer første gang i 1806-08 (Portman 1968). Først i slutningen af 1700 og starten af 1800 ser vi genremalerierne, der skildre folkelivet og der er således et tomrum af direkte dragtmæssige fremstillinger fra København i 1700-tallet.

Sammenfatning

Som det fremgår af bilag 4, er det ikonografiske materiale for perioden, hvor proveniens og årstal med sikkerhed kan redegøres for, meget begrænset. Museernes samlinger indeholder

kun meget få kunstværker fra perioden, og det er de samme kunstnere, der går igen. Søgninger på KID og i litteraturen ændrede ikke billedet betydeligt. Det er konger og dronninger i repræsentative dragter af kostbart materiale. Desuden er det adelige og betydningsfulde folk fra den sociale overklasse. Kun i meget få tilfælde er underklassen afbilledet. Vil man vide noget om klædedragten i 1700-tallet på baggrund af det ikonografiske materiale er det således kun én del af befolkningen man får et indtryk af.

9.3 Senere skriftlige fremstillinger

Ellen Andersens værk om *Moden i 1700-årene* fra 1977 er det eneste samlede dragthistoriske værk, der behandler klædedragen i den relevante periode. Desuden findes kulturhistoriske værker med afsæt i klædedragten, men de er ikke specifikke for perioden. Det er imidlertid kulturhistoriske beskrivelser af København og københavnere på "Holbergs tid", som i nogle tilfælde indeholder et dragthistorisk afsnit.

Disse fremstillinger baserer sig på de historiske dragter, ikonografiske kilder samt samtidige skriftlige værker. Desuden benytter de andre nutidige fremstillinger.

Som beskrevet ovenfor har en stor del af dragtforskningen koncentreret sig om folkedragter. Disse vil ikke blive behandlet i det følgende, da der hertil knytter sig en anden problematik, og de desuden primært falder uden for den her behandlede periode.

Desuden findes en række tekniske fremstillinger af mere specifik art, der omhandler teknikker eller stoftyper (Andersen 1981a og b, Guldberg 1988, Bjørn 1974, Andersen 1941). Disse ligger dog udenfor denne undersøgelses fokus og vil heller ikke blive undersøgt nærmere.

Den her anvendte litteratur tager udgangspunkt dels i "Dragtpuljens" litteraturliste samt i henvisninger fra disse værker. Desuden er der foretaget søgninger på relevante ord i bibliotekernes databaser.

Modehistoriske fremstillinger

Ellen Andersen beskriver de forskellige kvindedragter med detaljerede beskrivelser og rige illustrationer. Her poserer den absolutte overklasse i stive og skinnende skrud. Et kort afsnit beskriver den uformelle dragt som også beskrives som den jævne kvindes dragt. Den beskrives som en kofte eller trøje med skørt. Kun få snitmæssige detaljer beskrives og ingen stoftyper knyttes til denne type klædning, som tilfældet er med de øvrige dragter. Denne dragttype vises ikke gennem illustrationer (Andersen 1977:16ff).

I beskrivelser af kvindedragterne optræder primært materialer af silke, bomuld eller lærred i begyndelsen af perioden. Omkring midten af 1700-tallet bliver også fint klæde populært. Fløjel nævnes tillige flere gange ligesom også broderier, guld- og sølvemor samt kniplinger. Ensfarvede materialer blev foretrukket sidst i perioden med rødt og mineralgrønt som modfarver. De ensfarvede materialer fordrede mange broderier især på herredragterne.

Blandt herredragterne fremstilles ligeledes snitmæssige detaljer samt enkelte fornemme stoftyper, deriblandt kalemanke og fløjel. Til overtøj nævnes blandt andet camelot, estoff, ratin og sort klæde.

Strømper beskrives som strikket af farvet eller hvidt silke. Til hverdag og vinterbrug benyttede man dog uldstrømper.

I forbindelse med genbrug beskrives, hvordan Fredrik d. 5. og hans dronning ikke bruger mange penge på klædninger. Det blev omsyet og lappet (Andersen 1977: 51).

Bogen indeholder en række snitmønstre til historiske dragter. Af de 23 snitmønstre, som findes i bogen er der registreret øgninger på de fire (Andersen 1977:232, 242, 248, 278). Det forhold er dog ikke nærmere beskrevet i teksten.

Værker som *the Mode in Costume* og *Moden gennem 4000 år* skildrer modens historie og udvikling over en lang tidsperiode og fra flere forskellige lande, men har intet specifikt om Danmark eller København (Peacock 1991 og Wilcox 1946). *Klædedragtens Kavalkade* tager udgangspunkt i europæisk mode gennem tiden og skildrer den absolutte overklasse udelukkede i repræsentative dragter (Hansen 1967). Det samme gør sig gældende for *Modens Billedleksikon* (Kybalova, L. 1968).

Tekstil og Mode gennem 300 år er udgivet af Manufakturhandlerforeningen og beskriver som sådan forhold, der omhandler produktion og distribution. Det er kendetegnede, at afsnittet om klædedragten atter fremstiller den absolutte overklasse i svimlende rober (Hansen 1988: 51ff).

Kulturhistoriske fremstillinger

Broby-Johansens værk *Krop og klær* er legendarisk inden for klædedragtens kulturhistorie. I afsnittet *Rokokolægge og Pudderparok* beskriver han klædedragten i perioden 1710-1790 (Broby-Johansen 1985:163ff). Her beskrives krinolinen som en uundværlig del af damernes klædedragt, der sammen med et afstivet korset udgjorde underklædningerne. Herover bæres to kjoler, hvor den ene er åben fortil. Den underste er rigt garneret med flæser, blonder, kniplinger og volanter.

Den uformelle dragt beskrives som en neglige eller caraco syet i store vider med flæser ved ærmerne. Dertil bar man handsker af silke eller skind. Mandsdragten beskrives som kjol med silkevest og busker. Dertil lyse strømper.

Man brugte silke, damask, brokade og hos de mindre bemidlede, trykt bomuld. Desuden brugte man et væld af kniplinger. Farverne var sarte pasteller og striber var populært.

Samfundssituationen afspejles dog i klædedragten, da de ofte er tyndslidte. Desuden er alt det usynlige gjort af grovere materialer således at "føret i de fornemste rober er groft som sækkelærred" (Broby-Johansen 1985:173).

Kostumer og modedragter beskriver herredragter fra det Kongelige Teaters garderobe (Andersen og Bech 1979). Her findes en del dragter, der er indkommet til teatret i samtiden og som har været benyttet som teaterkostumer. De er inddelt efter "hof- og kavalédragter fra det 18. århundrede", "borgerdragter fra begyndelsen af det 18.århundrede" og "bønderdragter". Hof- og kavalédragter stammer fra 1770 og frem og rummer 71 stykker, mens borgerdragter stammer fra 1750 til 1830 og rummer 50 stykker. Inddeling i forhold til samfundslag afspejles tydeligt i materiale og udsmykning. Her er hof- og kavalédragterne i silke eller fint klæde med silkefoer og broderi, mens borgerdragterne er i grovere klæde eller vadmel med hørlærredsfoer og kun de fineste med broderi. Broderi forekommer primært i 1770érne, hvor det var vældig populært. I 1700-tallets første del anvendte man storblomstrede materialer i silke og fløjl. Først i slutningen af århundredet beskrives klædesvarer fra England. Farverne beskrives som røde i mange nuancer og mineralgrønne samt blå.

Det bemærkes at hoffet og adelen ofte måtte anskaffe sig nye dragter, da de ikke kunne vise sig i den samme dragt ved flere lejligheder. Borgerne derimod havde få klæder som tjente dem hele livet (Andersen og Bech 1979: 128ff).

I *Borger i Holbergs København* skildres en række kulturhistoriske aspekter som vandforsyning, byggeskik og fødevarer (Møller 1982). Her findes tillige et afsnit, der omhandler klædedragten. Størstedelen af denne beskrivelse har dog tydelige referencer til Ellen Andersens *Moden i 1700-tallet* dog uden direkte henvisninger. Den forekommer som en sammenfatning af de hos Ellen Andersen fremstillede dragtmæssige elementer. Fire sider bruges på beskrivelser af klædedragten blandt de højere sociale lag, mens beskrivelsen af de jævne folks klædedragter fylder 14 linjer.

Anderledes er det med *Dagligliv i Danmark* (Steensberg 1982). Her skriver Erna Lorenzen med stor faglig ekspertise om klædedragten rundt om på landet og i købstæderne. Der fremgår således, at ni ud af ti gifte kvinder har ejet en sort kjole af vadmel eller klæde. Den kunne dog også være fremstillet af andre importerede materialer. Denne dragt udgjorde ofte brudekjolen samt stadstøjet for resten af livet.

En stor variation af stoffer og farver beskrives med bred spredning af både fornemme og bekostelige materialer, farver og snit forbeholdt de højere sociale lag og de hjemmegjorte materialer til de lavere sociale lag. Erna Lorenzen benytter personbeskrivelser. Som eksempel fremdrages Jens Christophersen fra Slagelse. Han kom i 1769 i urtekræmmerlære i København. Hans løn blev betalt i fødevarer og klæder. Han fik ved sin ankomst en brun vadmelstrakke og et par sorte skindbukser. Jakken blev vendt, da den blev tilstrækkeligt slidt på den ene side. Efter 3 år fik han sin mesters aflagte søndagsklædning til brug ved festlige lejligheder og først i 1769 da han har udstået sin læretid fornyes hans garderobe markant. "Svendestads" var indeholdt i hans løn og bestod af en kanelbrun klædeskjole, vest og bukser af fineste klæde, seks fine kraver, seks par ærmer med manchetter, seks halsklude, et par silkestrømper og et par sko. Desuden en ny jakke af brunligt vadmel, et par skindbukser og et par hvide uldstrømper (Lorenzen 1982: 47ff).

Sammenfatning

Vil man vide noget om klædedragten i 1700-tallet finder man i dragthistoriske eller kulturhistoriske værker kun en beskrivelse af den absolutte overklasse. Beskrivelser af klædedragten knytter sig til modemæssige forhold og til tilvirkning og materialer blandt samfundets øvre lag. Kun perifert nævnes, hvorledes almuen gik klædt og disse få beskrivelser gentages, ligesom også forfatterne bag de forskellige undersøgelser er gengangere.

9.4 Tekstilprøver

Der findes en del samtidige tekstilprøver i de danske arkiver, på museer og biblioteker. For at få en fornemmelse af kvaliteter, stoftyper, materialer og farver til sammenligning med det arkæologiske materiale er det oplagt at kigge nærmere på disse.

Tekstilprøver er prøvebøger eller breve med indlagte mindre stofstykker (se figur 44). Prøvebøger stammer fra tekstilproducerende virksomheder og er kataloger over deres produkter, mens breve der indeholder stofprøver kan have forskellig baggrund. Nogle er ansøgninger om privilegium til oprettelse af manufakturer, mens andre er vedlagt som bilag til ansøgninger om økonomisk støtte.

De kan indeholde mellem én og flere hundrede prøver.

I 1980'erne blev et større nordisk registreringsprojekt af stofprøver påbegyndt. Formålet var at foretage en ensartet registrering af arkiverede stofprøver i de nordiske lande. Under

Figur 44. På billedet ses et eksempel på en tekstilprøve fra Rigsarkivet.

Nationalmuseets 3. afd. har Inger Cock-Clausen lavet en fyldestgørende gennemgang af tekstilprøver i de danske samlinger (Cock-Clausen 1987). Da Cock-Clausens registrering er meget omfattende og grundig og desuden den eneste tilgængelige samlede oversigt, er der taget udgangspunkt i denne.

Udover *generelle data* om prøvesamlingens art, anvendelse og proveniens findes der også *tekniske-* samt *generelle beskrivelser* af prøverne i Cock-Clausens fremstilling. Mens de generelle beskrivelser knytter sig til prøvebogen eller brevet og

dennes tilstand, størrelse samt bemærkninger og litteratur, så knytter de tekniske beskrivelser sig til tekstilet. Her er råmaterialer, prøvernes mål og betegnelser angivet. Det er angivet hvorvidt prøverne er "ikke-mønstervævede" (grundbindinger) eller "mønstervævede" (afledte eller sammensatte bindinger). Garnets egenskaber samt trådtæthed og nærmere detaljer om vævningens karakter er ikke medtaget.

Fra Rigsarkivet er 20 ud af 24 prøver i Cock-Clausens registrering fra den relevante periode undersøgt. Fravalget af de 4 prøver er tilfældig og beror på praktiske - og tidsmæssige omstændigheder. I ét tilfælde var prøven forsvundet fra sagen. På Københavns stadsarkiv er samtlige relevante prøver gennemgået i alt 8 prøver (se bilag 5).

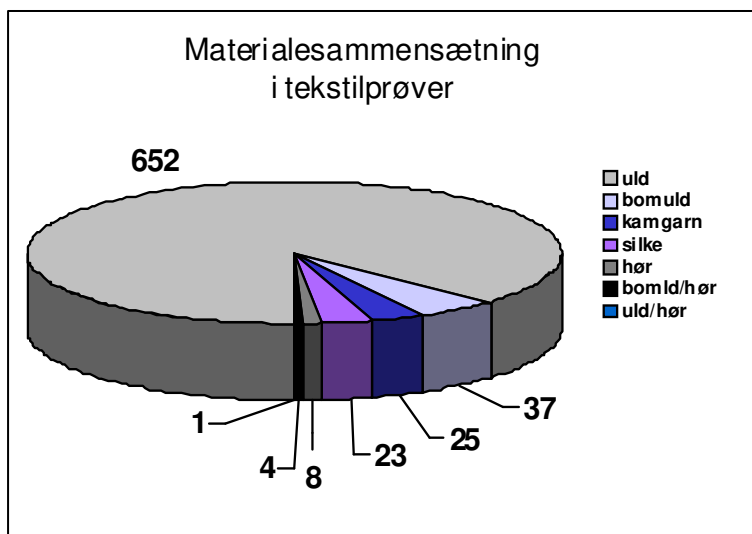
Således er 32 prøvesamlinger behandlet og de fleste ved selvsyn. Er dette ikke tilfældet fremgår det af skemaet.

Prøverne

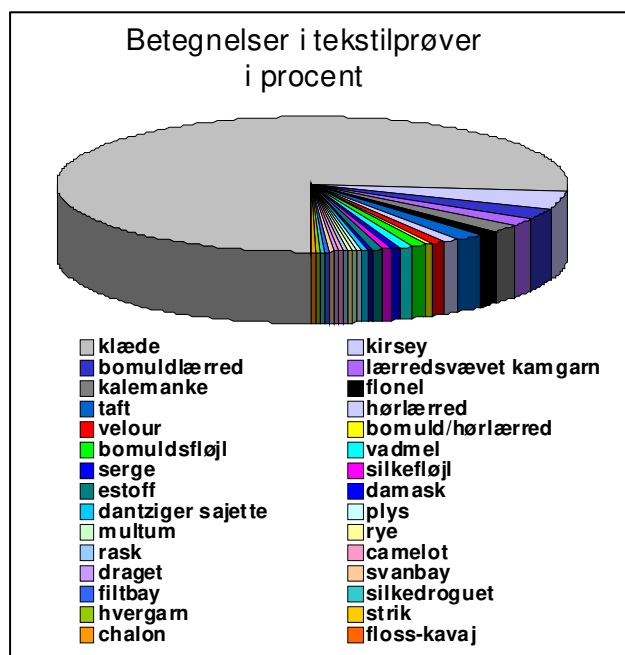
Ud af 786 prøver er 675 af uld og heraf er 23 af kamgarn. 25 prøver er silke, 37 bomuld, otte hørlærred og fire er bomulds lærreder med trend i hørgarn. Endelig forekommer blandingen uld/hør i ét tilfælde. 90 % de undersøgte prøvesamlinger er således uld (se figur 45).

Langt den overvejende del af prøverne stammer fra klæde. Ud af 750 navngivne prøver er 586 klæde, mens kirsey er den anden hyppigst forekomne stofbetegnelse med 30 prøver. Bomulds lærred forekommer i 23 tilfælde, mens resten af stoftyperne findes i 15 tilfælde eller derunder og de fleste under fem. Klæde er således dominerende med 77 %.

Variationen er derimod stor med 30

Figur 45. Som det fremgår af cirkeldiagrammet, er langt den overvejende del af tekstilprøverne af uld.

Figur 46. Som det fremgår, er der stor variation i betegnelserne blandt tekstilprøverne.

forskellige stof typer, men frekvensen er altså lille for langt de fleste typer. Figur 46 giver et indtryk af de mange tekstilbetegnelser og deres lave frekvensforekomst relationelt.

Farvevariationen er ligeledes stor. Røde, blå, grønne og grå nuancer er dominerende, men derudover findes der et utal af forskellige nuancer, 26 i alt.

Det har i langt de fleste tilfælde ikke været muligt at undersøge garnets egenskaber samt trådtæthed, da de fleste materialer er fildede og ruede og en kraftig luv således bevaret.

9.5 Diskussion

I det følgende vil de historiske kilder blive diskuteret. De problemer der ligger i udvælgelsen af det pågældende materiale vil blive behandlet. Desuden vil kildekritiske problemer, der knytter sig til de forskellige materialetyper blive diskuteret.

Dragter

I forbindelse med dragter vil det i første omgang være relevant at se på om den udsagnsværdi klædedragten tillægges i de forskellige behandlede udstillinger, kan skabe baggrund for en sammenligning med det arkæologiske materiale.

For de kulturhistoriske udstillinger gælder det, at fokus ikke er direkte på dragter, men at de anvendes til at belyse forskellige overordnede temaer. Det betyder, at forhold omkring tekstilets art, kvalitet og forarbejdning er sparsomme. De mere specifikke dragthistoriske udstillinger som ”Kongedragter.dk” og dragterne fra udstillingen ”Tidens Tøj” beskriver dog ligeledes detaljer i forbindelse med tilvirkning og materiale. Her er det muligt at få indtryk af det foretrukne materiale, farve og snit.

Klædedragterne tillægges stor værdi som identitetsskabende faktor for eksempel i montren ”Standssamfund – forskel på folk” i udstillingen ”Danmarkshistorier” på Nationalmuseet. Her anvendes klædedragten som eksempel på tilhørsforhold til forskellige stænder. Det beskrives, hvor vigtig klædedragten var i forhold til at inddele og fastholde folk i deres respektive samfundsmæssige position.

Dragten indgår ligeledes som et vigtigt identitetsskabende element i forbindelse med beskrivelsen af det ”Danske rige”. Her beskrives vores besiddelser på Island og i Skåne og udstiller dragter fra de respektive områder. For Islands vedkommende beskrives dragten som en ”nationaldragt”, mens en ”skånsk kvindedragt” illustrerer de svenske besiddelser. Klædedragten benyttes her bevidst som udtryk for nationale eller regionale tilhørsforhold.

Den dragthistoriske udstilling ”Krop og Forklædning” på Brede havde til hensigt at skildre sammenhørende dragtdele. Det er således det fuldkomne inventar, der skildres og ikke sammensatte dragter. Navnet ”Krop og Forklædning” har til hensigt at pege på klædedragtens ”æstetiske og identitetssøgende karakter”(Kildegaard 1995: 36). Desuden var det hensigten at vise, hvordan ”danskerne har set ud til hverdag og fest” samt at vise ”både det allerfineste tøj og det jævne” (henv. 20).

At klædedragten spiller en vigtig kulturhistorisk rolle kommer også til udtryk i listen over ENB-genstande. Her er 22 udvalgte genstande præsenteret på internettet for perioden ”nyere tid”, der dækker perioden fra 1660 til i dag. Otte af de 22 genstande er dragter, hvilket er en betydelig andel især set i lyset af klædedragters let nedbrydelige karakter. Andelen af dragter må nødvendigvis være mindre i forhold til mange andre genstandsgrupper, da tekstiler kun vanskeligt bevares for eftertiden. De slides op på en anden måde end andre genstandstyper og desuden har genbrug af tekstiler været almindelig, som det kom til udtryk i analysen af de arkæologiske tekstiler.

I "Tidens Tøj" beskrives desuden en fornem herredragt under overskriften "Tøj som statussymbol". Her beskrives, hvordan klædedragten afspejlede den stand man tilhørte samt de forordninger udstedt af kongen der gjorde, at man dragtmæssigt blev fastholdt i sin stand. Således var det påbudt bønder at gå i hjemmegjort tøj af uld og hør, mens kun adelen måtte klæde sig i guld- og sølvmor (henv. 21).

Det er på den baggrund tydeligt, at dragter tillægges en stor kulturhistorisk udsagnsværdi og ikke kun behandles i forhold til tekniske elementer. Centralt står aspekter, der knytter sig til stands-mæssige opdelinger illustreret gennem klædedragten. Desuden benyttes klædedragten til at fortælle historier om ejermandens liv og levned eller om ritualer og traditioner, der kommer til udtryk gennem klædedragten. Forhold vedrørende farve, materiale, snit og tilvirkning er også beskrevet i nogle tilfælde. I mindre omfang benyttes klædedragten til at skildre produktions-, distributions-, organisations-, samt handelsmæssige forhold. Det er således på den baggrund rimeligt at sammenligne kulturhistoriske forhold mellem de arkæologiske og historiske kilder.

Som det fremgår af bilag 3 knytter de analyserede genstande sig hovedsageligt til de højere sociale lag. De tre dragter af enestående national betydning, der ligger inden for perioden 1700-1780 fortæller forskellige historier, men knytter sig til velstillede borger og gejstliges liv og levned. Der er 22.000 ENB-genstande fra perioden "nyere tid" som dækker perioden fra 1660 til i dag. Her af er som nævnt kun 22 præsenteret på internettet. Det er muligt, at en undersøgelse af alle, for undersøgelsesperioden relevante ENB-genstande med relation til klædedragten, ville afsløre en bredere social sammensætning og dermed en mere nuanceret dragthistorisk redegørelse. De her beskrevne dragter er imidlertid dem Nationalmuseet har valgt at gøre direkte tilgængelige for offentligheden via internettet som "Museumsgenstande af Enestående National betydning", og derfor repræsenterer de den historie man ønsker at formidle.

Man kan måske med rette hævde, at søger man efter dragter i "De Danske Kongers Kronologiske Samlinger", må man forvente at finde fine og fornemme dragter af kostbare stoffer og ligeledes dragter, der har været anvendt i repræsentationsøjemed ved særlige lejligheder. En nærmere undersøgelse af beskrivelserne af kongernes bevarede garderober viser imidlertid, at der findes flere dragter, som knytter sig til det mere hjemlige eller personlige. Frederik d. 4. har således, udover sin maskeradedragt, også sin salvingsdragt bevaret, men derudover en hjemmedragt med flere dele, kniplinger, nathue og sko. Christian d. 6. har udover dragten han bar til sin søns bryllup og som er skildret på "Kongedragter.dk" også sin salvingsdragt bevaret, men desuden også et par tøfler. Frederik d. 5. er vist i en uniformagtig jakke og har derudover kun sin bryllupsdragt bevaret. Anderledes forholder det sig med Christian d. 7., som udover den kroningsdragt, som er vist i net-udstillingen også har en jagtdragt eller uniform foruden en slåbrok. De bevarede kongelige dragter er ikke mange. En ikke ubetydelig del af dem har dog været anvendt til ikke-repræsentative formål. Disse dragter, fra en mere hjemlig sfære, er dog ikke repræsenteret. De ville givetvis give et andet og måske mere personligt billede af kongerne. Selv om muligheden foreligger, har man valgt ikke at beskrive kongen ud fra en mere personlig indgang iført slåbrok og tøfler. Der er her tale om en diskurs, hvor de repræsentative dragter er i højsæde.

Det skal dog nævnes, at der til Frederik d. 5.'s dragt knytter sig en særlig historie. Jakken er lappet og en samtidig kilde beskriver, hvordan kongen fik omsyet sin fars gamle dragter efter tiden og modens standarder (henv. 22). Denne beskrivelse genfinder man også hos Ellen Andersen (Andersen 1977: 51).

Man kan hævde at problematikken er den samme for Kunstindustrimuseet som for Rosenborg. Som navnet antyder ligger fokus på kunstindustri og dermed må man forvente, at genstandene, der findes her, har et kunstnerisk udtryk eller formål. Imidlertid kan man også hævde at kunstindustrien må bero på et definitionsspørgsmål. De fine strikkede nattrøjer eller ornamenterede strømper kan meget vel være udtryk for en organiseret hjemmeindustri og forarbejdningen er i nogle tilfælde så udsøgt, at det udmærket kan kvalificere sig til kunstindustri ud fra de forudsætninger, de er skabt i. Det kan siges at være tilfældet med x516, som er en fin mønsterstrikket genstand (se figur 20).

Erna Lorenzen har gennem grundig forskning vist, at nationaldragter er en senere konstruktion og ikke kan tages til indtægt for klædedragtens reelle udtryk (Lorenzen 1975, 1977, 1987). Det er derfor problematisk at skildre nationaldragter i "Nationalmuseets Danmarkshistorier" som et kulturhistorisk fænomen. Repræsentative dragter, som også brudedragten denne udstilling, har ofte et arkaisk udtryk, da de er forankrede i kulturhistoriske traditioner og skal således ikke benyttes til afledet konklusioner. Til herrebondedragten følger teksten, at en sådan herrekjøl var bondens fineste stads. Det er altså kun et udtryk for bønderes fornemme klædninger og ikke et udtryk for hverdagstøj. Man kan således argumentere for at dragterne på Nationalmuseet alle tjener et meget specifikt formål og deres egentlige anvendelse og funktion dermed fortegnes.

Som det fremgår af skemaet er der gengangere i de præsenterede dragter. Dragterne i Nationalmuseets udstilling går igen i internetudstillingen "Tidens Tøj", og det er de samme dragter på nær én, man finder repræsenteret som ENB-genstande. Det er således et begrænset kildemateriale, der ligger til grund for fremstillingerne af klædedragter fra 1700-tallet.

Indsamlingspraksis har betydning for de dragter, man i dag har mulighed for at udstille og kriterierne har ændret sig over tid. I begyndelsen var det genstande af kunsthåndværksmæssig interesse. Senere blev det stilhistoriske aspekter, der satte kriterierne. Senest har det været sociale aspekter og repræsentativiteten man har ønsket at belyse gennem de indsamlede genstande (Kildegaard 1993:7). Den praksis afspejler sig ikke umiddelbart i det udstillede materialer. Her synes repræsentativiteten at være mangelfuld. Der er i kataloget "Klædt på til Tiden" i perioden fra 1600 til 1900 kun skildret én enkel hverdagsdragt fra samfundets dårligst stillede. De øvrige dragter har alle tilhørt folk fra samfundets øvre lag. Alle dragter er indsamlede dragter på nær spædbarnetøjet, der er et gravfund.. Da det har været et erklæret mål at indsamle genstande fra alle samfundslag kan den ensidige fokusering på øvre sociale lag således tillægges tilgængelighed. Almuedragterne er antageligt ikke bevarede.

Som vist i fig. 32 er der mulighed for i de overleverede dragter at undersøge nogle af de forhold der er fokuseret på i det arkæologiske materiale. I denne kjole viser mønstertegningen tydelige spor efter øgninger. Det er dog kendetegnende, at det ikke er elementer der er nærmere behandlet i de nutidige udstillinger. Erna Lorenzen omtaler den kendsgerning at "vende sine klæder" og således benytte materialet på begge sider (Lorenzen 1975:58). Det gælder imidlertid for århusianske forhold. Her oplevede man en reduktion af åbne kramboder fra 20 til fem (Lorenzen: 58). Denne reduktion var forårsaget af varemanglen på grund af krigene i århundredes første halvdel, hvilket gjorde det nødvendigt at vende sine klæder. Det er imidlertid ikke rimeligt at slutte fra de århusianske forhold, da hovedstadens økonomiske og handelsmæssige forhold adskilte sig fra resten af landet. Det væsentlige her er, at man hidtil ikke har fundet disse forhold relevante at inddrage i fremstillinger af klædedragten.

Ikonografisk materiale

Det er ikke uproblematisk at benytte ikonografisk materiale til at belyse samtidige forhold. I det følgende vil anvendeligheden af denne kildegruppe blive diskuteret.

Det er i første omgang væsentligt at bemærke, at denne tidsperiode ikke gør sig bemærket i kunstnerisk henseende generelt. 1600-tallets barokmaler inspireret af Rembrandt og guldaldermalerne i 1800-tallet har nydt stor anerkendelse både i deres samtid og efterfølgende. Det er imidlertid anderledes for 1700-tallet. Dette århundredes malere har ikke i samme grad nydt berømmelse, hvilket er tydeligt i de museale samlinger (Neiiendam 1994:5). Man kan ligeledes af søgeresultaterne på KID spore tendensen til den manglende ikonografiske produktion i denne periode. Her er der søgt på alle værker inden for den angivne tidsperiode.*

Søgning i årstal.	Antal billedlige fremstillinger.
1600-1680	1.540
1700-1780	1.897
1800-1880	9.871

Som det fremgår, er der godt 300 færre kunstværker i perioden 1600-1680 end i 1700-1780, men her til kommer, at flere værker må være gået tabt eftersom det ligger længere tilbage. En afgørende forskel ses tydeligt i den efterfølgende periode fra 1800-1880.

Det kunstneriske udtryk for en given periode er under indflydelse af de fremherskende idealer og tanker. Det havde således stor betydning for den kunstneriske udfoldelse, da Christian d. 6. i 1730 satte sig på tronen i Danmark. Han var stærkt inspireret af pietismen. Det betød, at kunsten i den efterfølgende periode ikke havde gunstige vilkår (Nørregård-Nielsen 1988:109ff).

Ved Christian d. 6.'s død i 1746 vandt rokokoen indpas. Her skildrede man det overfladiske, lette og glansfulde liv. Man gik ikke i dybden med livets genvordigheder, hvilket også afspejler sig i kunsten (Jessen et al. 1989:51). I 1754 blev det "Kongelige Akademi for de Skønne Kunster" oprettet og fik sin nuværende residens på Charlottenborg. Man havde indset, at man ikke kunne skaffe tilstrækkelig kvalificeret mandskab til at opretholde det kunstneriske udtryk, man ønskede for at fremhæve den enevældige magt. Akademiets fornemmeste opgave var således at forsyne kongehuset og dets institutioner med udsmykning og kunst, hvilket afspejler sig i værkerne (Nørregård-Nielsen 1988:115). Disse værker betragtes som kunst og er således forholdsvis veldokumenterede og -registrerede. Værker der skildrer almuen betragtes som kulturhistorie og indtager en meget mere ubetydeligt plads på museerne, som det ses på i udstillingen på Københavns Bymuseum. Flere almuebilleder af anerkendte kunstnere som Peter Cramers "Drengene om Vællingen" eller "En Gartner" af Balthasar Denner er ligeledes kun gengivet i sort/hvid på KID, hvis overhovedet. Det er således en tydelig tendens til, at det kun er motiver af prominente og navngivne personer, der er gengivet med omhu. Johan Rudolph Thiele fremstillinger af håndværkere findes således udelukkende på mikrofilm med undtagelse af et par enkelte i litteraturen trykte gengivelser. Disse bruges så til gengælde igen og igen (Lorenzen 1987: 98, 101). Dermed bliver denne type fremstillinger svært tilgængelige.

Udover manglende eller ensidige fremstillinger er der også problemer, der knytter sig mere specifikt til motiverne.

---

* (<http://www.kulturarv.dk/kid/SoegVaerk.do>. 15/11-08).

På mange fremstillinger optræder personer i repræsentative dragter. Disse er ofte konservative og arkaiske i deres udtryk. De kan derfor ikke benyttes som et reelt udtryk for den fremherskende klædedragt. Dertil kommer, at malerierne efterfølgende kan være moderniserede for at bibeholde et mere tidssvarende udseende. Det resulterer imidlertid i sammensatte og konstruerede dragter. For borgere og andre må det desuden formodes, at de har iført sig deres bedste klædninger, når de skulle have malet deres portræt.

De fleste kunstnere har anskuet dragten ud fra et kunstnerisk synspunkt og benyttet den til at fremhæve kompositoriske udtryk eller farvemæssige kontraster. Som eksempel kan fremstillingen af Enkedronning Juliane Marie nævnes. Hun er skildret i let frøperspektiv for at understrege hendes ophøjethed. For at understrege perspektivet er hendes kjole gjort kort og man kan se hendes fødder. Det har antagelig ikke været tilfældet i virkeligheden. Jens Juel er dog en undtagelse i den henseende, da hans skildringer er rige på dragtmæssige detaljer både med hensyn til snit og materiale. Juel tager sig dog den kunstneriske frihed ofte at male ensfarvede klæder og ofte fremstiller han folk i negligere eller andet undertøj (Andersen 1977:8).

Mange samtidige malerier er udaterede. Man benytter derfor ofte den kunstneriske stil samt dragt- og hårmode for at bestemme en datering. Der er således stor fare for ringslutninger, da dragtforskningen bruger selv samme daterede billede til at udlede tidsspecifikke oplysninger om dragten (Poulsen 1991: 9).

Portrætter og malerier var en bekostelig affære og forbeholdt de formuede og overklassen. Ikonografisk materiale fra de lavere sociale lag er derfor sparsomt repræsenteret. I skifterne optræder *skilderier* som formentligt kendetegner kunstværker af de lavere klasser både i henseende til motiv og fremstilling, men disse er generelt ikke bevaret. Genremaleriet, der skildrer den jævne by- og landbefolknings daglige gøremål, bliver først populære i slutningen af 1700-tallet (Lorenzen 1987: 13ff). De få fremstillinger vi har af den jævne almue er alle skabt af samtidens populære kunstnere, hvilket er årsagen til, at de er overleveret til nutiden. Da kunstnere i 1700-tallet enten var tilknyttet Kunstakademiet eller var under vingerne på en velgører, har det antageligt ikke været velset at skildre samfundets bagside. Når det alligevel er sket, er fremstillingerne romantiserede eller tjener til formål at vise borgerskabets godhed. Når man en sjælden gang ser mindre stilerede dragter som tilfældet med Jens Juels selvportræt, hvor slid og brug kan spores i materialet, tjener det sandsynligvis et særligt formål. Jens Juel har antageligt skildret sig selv lidt lurvet og slidt for at appellere til sin velgører. Ikonografiske fremstillinger er ikke egnede til at beskrive forhold som materiale, kvalitet, slid, brug og genbrug, da de hertil er for manipulerede og udetaljerede.

Ikonografisk materiale som kilde til 1700-tallets klædedragt skal således tages med store forbehold. Fremstillingerne er ofte manipulerede og skabt til at tjene bestemte formål. En analyse giver således udelukkede de resultater som samtiden ønskede at formidle af dem selv eller det omgivende samfund. Til dette formål er de imidlertid en udmærket kilde.

Senere skriftlige fremstillinger

Generelt er det karakteristisk, at perioden er dårligt behandlet i senere fremstillinger om klædedragter og deres kulturhistoriske implikationer. Flere steder behandles den forudgående barok og den efterfølgende klassicisme, mens den mellemliggende rokoko lades upåagtet. Er der nedslag i denne periode handler det, for de kulturhistoriske værkers vedkommende, om

periodens internationale berømmethed, Holberg eller om den storslåede arkitektur man ser skyde op i Frederiksstaden. Det er rimeligt at antage, at klædedragten optog en lige så stor del af den daværende befolkning som arkitektur. Begge er fornødheder man ikke kan klare sig uden og som man forbruger i store mængder. Her kan det være fristende at forklare forskellene i den senere behandling ud fra kønsbestemte forhold. Byplanlægning, arkitektur og ingeniørkundskab er typisk mandefag, mens klædedragt, mode og identitet er kvindefag. Historieforskningen har traditionel set været et mandefag med fokus på deraf affødte emner. Det kan forklare den manglende behandling af klædedragten i 1700-tallet generelt. Det er imidlertid ikke forklaring nok alene. Forhold som tilgængelighed og synlighed spiller også ind.

Det grundlag, der findes til at bygge disse fremstillinger på, er begrænset. Det gælder ikke så meget i forhold til antal, da for eksempel Nationalmuseet har en stor dragtsamling. Mange dragter er imidlertid så mangelfuldt registret, at proveniens eller årstal ikke er anført og deres forskningsmæssige anvendelse derfor begrænset. Dertil kommer at forskellen i registreringssystemerne, de forskellige kulturinstitutioner imellem, (som beskrevet under den tekstile forskningshistorie), gør sammenligninger vanskelige. Overordnet mangler der konsensus indenfor dragtforskningen, der kan skabe grundlag for dragthistoriske eller kulturhistoriske fremstillinger. Desuden er det vigtigt, at det tilgængelige materiale er af en særlig karakter. Fremstillinger bygger alene på historiske dragter, der er indkommet til museerne og ikke på arkæologisk materiale. Dermed afspejler fremstillingerne udelukkende klæder der har haft en sådan værdi, at de har været værd at gemme på. Det er typisk fine værdifulde klæder eller mere almindelige klæder, som har tilhørt navngivne prominente personer. Dagligdragten hos almuen blev slidt op og er derfor ikke overleveret. Man havde almindeligvis kun ét sæt tøj, som man gik i til det var udslidt (Lorenzen 1987:57). De nederste lag i samfundet har ikke efterladt sig mange spor til eftertiden i historisk kontekst (henv. 23). Ydermere er dragtforskningen koncentreret om en lille gruppe forskere med deres særegne baggrund og kvalifikationer. Deres arbejde gentages hyppigt både af dem selv og af andre. Udover dragterne bygger de skriftlige fremstillinger på ikonografisk materiale, hvis problemstillinger er beskrevet ovenfor. Derudover findes der samtidige skriftlige kilder, der af ovenfor redegjorte årsager ikke er medtaget her. Erna Lorenzen har benyttet disse kilder med gode resultater i sin disputats om *Folkets Tøj i og omkring Århus*, skønt der også her er kildekritiske faldgruber (Lorenzen 1975). Det er dertil kun glimtvis man hører, hvordan sammensætningen af klæder har været hos de såkaldt gemene folk (Lorenzen 1982b:63). Ellen Andersen har udført en tilsvarende undersøgelse i mindre skala i København, Køge og Roskilde, hvor også de samtidige skriftlige kilder viste gode resultater. Denne undersøgelse har dog fokus på slutningen af århundredet og frem og er således ikke medtaget her (Andersen og Neubert 1977). At 1700-tallet generelt er sparsomt behandlet i den nutidige litteratur kan også have andre årsager.

Fremkomsten af mekaniske spinde-, væve - og strikkemaskiner revolutionerede tekstilindustrien i sidste halvdel af det 18. århundrede. Desuden spillede politiske forhold som den franske revolution ind på den modemæssige orientering. Sådanne nybrud er et overskueligt og tydeligt startsted for dragtforskning. Nationalmuseets Danmarkshistorier har således et afsnit om mode, men først efter 1790, hvor fokus netop ligger på de nye strømninger (Petersen 2003:74).

Mere overordnet har det antageligt spillet ind på de senere fremstillinger, at Danmark var i krig i 1700-tallets første halvdel. Danmark kom ikke ud af krigen som sejrsherre, hvilket nok

havde påkaldt sig en anden historisk opmærksomhed. Dertil kommer en enevældig styreform, pest og brand, hvilket heller ikke traditionelt set er et ideelt historisk forskningsmateriale. Det er i brugen af senere skriftlige fremstillinger til forståelse af klædedragten og dens implikationer i 1700-tallets København vigtigt at holde sig de præmisser for øje, hvorunder den er fremkommet. Materialets begrænsede tilgængelighed, historiske tendenser samt forskningsmæssige vilkår er afgørende for det billede litteraturen tegner af klædedragtens kulturhistorie.

Tekstilprøver

For at kunne sammenligne resultaterne af tekstilprøverne med de arkæologiske tekstiler er det afgørende at vurdere hvorvidt disse prøver er et reelt billede af kvalitet, typer og farve på samtidige tekstiler. Derfor er det vigtigt at vurdere hensigten med prøverne.

Prøvebøger er bøger, der umiddelbart blev benyttet til bestilling af varer. Sag nr. 386 under *diverse* fra Kommercekollegiet 1735-71 indeholder en prøvebog samt bestilling på de i prøvebogen angivne varer. En købmand fra Århus har klippet stykker af prøverne og vedlagt dem i et brev for at angive, hvilke stoffer han ønsker at købe. Af de 32 undersøgte prøvesamlinger er de 20 prøvebøger.

Det er rimeligt at antage, at disse er det reelle udtryk for datidens tekstiler. Det sammen gælder prøverne fra Københavns Stadsarkiv. Herfra er de fleste prøver til *drengens gangklæder* på Opfostringshuset på Christianshavn. De stammer primært fra prøver til regnskabsbilag og må således formodes at henvise til varer, der er købt og i anvendelse (Opfostringshuset 1765-69 nr. 578-581). Otte prøver er vedlagt med henblik på at opnå privilegier, enten i form af økonomiske støtte eller som tilladelse til oprettelse af fabrikker. Her må det formodes at kun varer af den allerbedste kvalitet blev vedlagt den type breve og billedet af disse vare kan derfor være fortegnet.

I flere tilfælde er det umiddelbare formål med prøven ikke gennemskueligt eller slet ikke anført i sagen.

Af de 32 undersøgte prøver stammer de 24 fra perioden efter 1760 med hovedvægt på slutningen af 1770'erne. Den ældste prøve er fra 1740 og tekstilprøver fra perioden 1700-1740 mangler fuldstændigt. Prøverne kan således ikke tages til indtægt for kvalitet, stofbetegnelser og farver i første halvdel af perioden.

Med de anførte forbehold af tidsmæssig og intentionel karakter er stofprøverne en udmærket kilde til samtidens tekstile materiale. Væsentlige elementer fornægter sig dog. Det er således ikke mulig gennem tekstilprøverne at få et indtryk af det hjemmegjorte materiale. Nogle samfundsklasser har antageligt været afhængig af en hjemlig tekstilproduktion og dette materiale har sandsynligvis adskilt sig i kvalitet og udseende.

Der findes kun et enkelt strikket eksempel i tekstilprøverne. Om de strikkede genstande dermed skal ses som et udtryk for en hjemlig produktion, der har unddraget sig prøvebøgerne eller om årsagen skal findes andre steder, ligger uden for denne undersøgelse at afdække. Det er imidlertid tydeligt på den baggrund at noget tekstilt materiale uddrager sig prøvebøgerne. Det er heller ikke muligt gennem tekstilprøverne at få et indtryk af det materiale, der blev handlet uden myndighedernes kendskab. Afgifter og påbud kan betyde at nogle tekstiltyper ikke optræder i materialet.

Tekstilprøverne giver desuden kun et indtryk af hvorledes materialet så ud fra nyt. Man kan ikke deraf danne sig et billede af udseende og udtryk af klædedragten generelt. Der har

antageligt ikke gået lang tid før udseende af et tekstil i anvendelse har ændret betydeligt karakter.

Tekstilprøverne bidrager imidlertid med et billede af 1700-tallets tekstilers oprindelige udseende, hvilket er væsentligt til sammenligning med det arkæologiske materiale. Desuden indeholder prøverne tekstiler af vegetabilsk karakter, der unddrager sig det arkæologiske materiale.

9.6 Sammenfatning

Ovenfor er overleverede dragter, ikonografisk materiale, nutidige værker, der belyser klædedragten samt samtidige tekstilprøver blevet undersøgt som kilder til dragten og dens kulturhistoriske implikationer i 1700-tallets København. Anvendelighed og kildekritiske problemstillinger er blevet vurderet og diskuteret. Resultaterne herfra skal danne baggrund for en sammenligning med det arkæologiske materiale. Disse vil blive sammenfattet i det følgende.

10. Det arkæologiske og historiske kildemateriale

Hensigten med nærværende undersøgelse, er at undersøge, om, og i givet fald, hvordan et arkæologisk kildemateriale kan bidrage med ny og anderledes viden til vores kulturhistorie og kulturopfattelse i hvad, der traditionelt set betragtes som en historisk periode. Som baggrund herfor er det arkæologiske kildemateriale fra Churchillparken samt et udvalg af historiske kildematerialer til klædedragtens anvendelse og udtryk i 1700-tallets København blevet undersøgt, analyseret og diskuteret. Ved at sammenligne resultaterne fra disse undersøgelser vil det være muligt at vurdere, hvorvidt og på hvilke områder det arkæologiske kildemateriale bidrager med ny og anderledes viden.

I det følgende vil resultaterne fra de to kildegrupper blive sammenfattet og sammenlignet. Særlige egenskaber, der knytter sig til det arkæologiske materiale, som det kom frem i undersøgelsen, vil til sidst blive vurderet.

10.1 Arkæologiske resultater

Analysen af det arkæologiske kildemateriale viste et, i teknisk henseende, ensartet materiale, hvor kun få genstande skilte sig ud. Særegne primære forarbejdningsteknikker, som sammensatte bindinger eller forskellige materialetyper i de to trådretninger, var sparsomt repræsenteret. Variationen i trådtæthed, spindingsretning og tråddykkelse var dog stor inden for de få benyttede primære teknikker. Ligeledes har en stor variation i sekundære forarbejdningsteknikker antageligt medvirket til et varieret udseende på tekstilerne. Uld i almindelig kardegarnskvalitet var dominerende, mens kamgarn, merino og silke optrådte langt sjældnere. Bemærkelsesværdigt var den forholdsvis store mængde strik, der optrådte i materialet. Der er generelt et stort fravær af dekorationer ligesom også mønstrede og flerfarvede genstande var sparsomt repræsenteret.

Man har hovedsageligt benyttet sig af ensfarvede tekstiler, der dog findes i mange nuancer.

Det meget fragmenterede genstandsmateriale vidner om en udbredt grad af genbrug. De mange skårede kanter på materialet understøtter teorien om, at materialet er delt i mindre stykker til brug som lapper, klude eller lignede, inden det endte som udsmid. Dette forhold ses også i de mange lapper, lapninger, forfodninger og øgninger vi finder i materialet. Det vidner

om, at tekstiler blev anvendt med omtanke således, at materialet blev udnyttet maksimalt i fremstillingsprocessen og at minimalt materiale gik til spilde i forbindelse med kasseringsprocessen. Øgningen på den fine lommeklap x216 (se figur 22), viser, at dette forhold gjaldt for alle sociale lag. Også inden for militæret var det normalt at anvende klædedragten fuldt ud, som de røde lappede ærmer vidner om. Tendensen kan også spores i de materialer, hvis luv er lige slidt på begge sider og derfor må formodes at have været vendt således, at begge sider har fungeret som yderside.

Materialet tolkes som stammende fra den brede befolkning, da elementer fra alle sociale lag er til stede (se figur 36).

Udover de kulturhistoriske tendenser analyser af brug, genbrug og materialets udtryk har givet indblik i, har også enkelte genstande vigtige kulturhistorisk udsagn som beskrevet i eksemplet med den lappede og forsålede sok x611 (se figur 36).

10.2 Historiske resultater

De historiske kilder viser en række prominente primært navngivne personer fra samfundets øvre lag. I dragterne, de ikonografiske fremstillinger samt den nutidige litteratur om emnet ser man værdifulde og repræsentative dragter ofte med broderi og anden dekoration. De er fremstillet af farvestrålende ofte mønstrede materialer med en overvægt af kostbart silke.

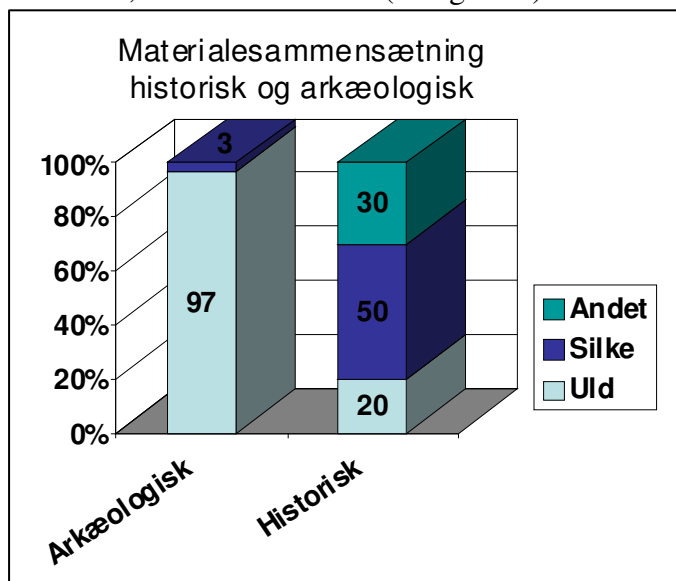
En række kulturhistoriske fortællinger knytter sig til dragterne. De beretter om forhold, der primært omhandler den øverste samfundsklasse.

Tekstilprøver fra samtiden nuancerer billedet, da de viser en anderledes sammensætning. Her er ensfarvede uldkvaliteter dominerende. Man må formode, at de rimeligvis afspejler det materiale, der var i handel (se bilag 3, 4 og 5).

10.3 Forskelligt materiale, forskellige fremstillinger

Generelt er det to væsensforskellige resultater de to analyser fremviser.

I teknisk forstand er der store forskelle mellem fremstillingsteknik, materialevalg samt farver. For det arkæologiske materiale gælder, at 95 % er uld, mens 3 % er silke (se figur 47). For de historiske dragter er 50 % imidlertid silke, mens 20 % er uld. Her ligger resultaterne fra tekstilprøverne op ad det arkæologiske materiale med en silkeandel på 3 %. Strik er repræsenteret med 11 % i det arkæologiske materiale, mens det i det historiske materiale kun optræder flygtigt. Når strik perifert omtales er det udelukkende strømper, mens de strikkede nattrøjer ikke er beskrevet for den undersøgte periode. Det er på den anden side ikke muligt at spore vegetabiliske materiale i de arkæologiske genstande. Denne materialetype har man udelukkende kendskab til gennem historiske kilder. Det er dog kendetegnede, at de vegetabiliske materialer her optræder sparsomt.

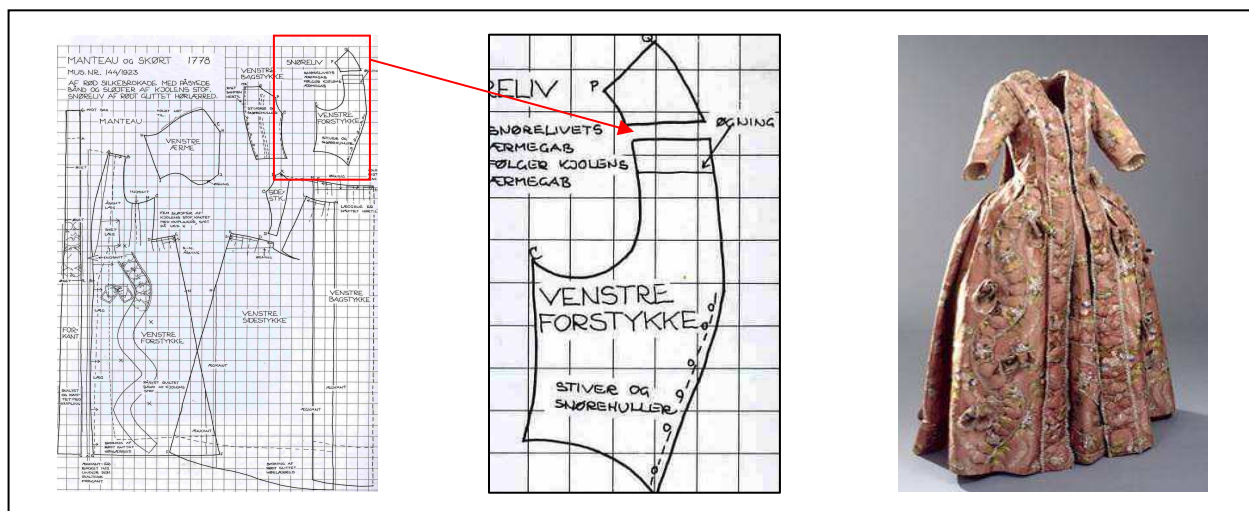
Figur 47. Der ses tydelige forskelle i materialesammensætningen mellem det historiske og arkæologiske kildemateriale.

Det har ikke været muligt at undersøge alle tekniske elementer. Således er sammensætningen af væveteknikker og garnets egenskaber ikke nærmere analyseret for det historiske materiale. På baggrund af forskelle i den beskrevne materialesammensætning, er det imidlertid rimeligt at antage, at man ikke gennem de historiske kilder ville kunne opnå den samme tekniske indsigt i fremstillingen af uldne tekstiler fra perioden. Netop fremstillingsteknik og udnyttelse af materiales egenskaber har implikationer for en lang række kultuhistoriske spørgsmål, som det gennem analyser af det arkæologiske materiale vil være muligt at undersøge nærmere (se figur 1).

I det arkæologiske materiale er 3 % karakteriseret som flerfarvet, mens det gælder for 56 % de historiske dragter og det ikonografiske materiale. Igen er tekstilprøverne tættere på det arkæologiske materiale med 5 % flerfarvede. Tekstilprøverne giver imidlertid ikke indtryk af, hvordan materialet har set ud, når det var i anvendelse. Her er det karakteristisk for tekstilprøverne, at de har en rejst luv, der gør vævetekniske detaljer umulige at erkende, mens dette kun er tilfældet for få af de arkæologiske genstande. Her er luven ofte slidt af, hvilket kan erkendes gennem kanter med bevaret luv, der har beskyttet den oprindelige overflade. Det er generelt ikke muligt gennem det øvrige tekstile materiale i de historiske fremstillinger at spore slid, brug og genbrug i nogen nævneværdig grad. Det er imidlertid disse elementer, der er fremtrædende i det arkæologiske materiale. Som materialerne fremtræder visuelt i de historiske fremstillinger med fokus på mønstrede silkekjoler og broderede herredragter med hvide strømper og blanke skinnede overflader er dette billede langt fra det indtryk de arkæologiske tekstiler giver. De arkæologiske tekstilers udseende er præget af de mange år i jorden og her fremstår materialerne slidte, lappede, omsyede og øgede. Man kunne her hævde, at disse vilkår ikke gælder for den sociale overklasse som primært kommer til udtryk i de historiske kilder og derfor ikke er belyst.

Som set det ses i figur 48 kan disse elementer imidlertid genfindes i de historiske fremstillinger, men er ikke fremhævet i fremstillingerne. Det kunne være, fordi man ikke anser det som et væsentligt og relevant aspekt, men her viser det arkæologiske materiale, at det har været et særdeles væsentligt og relevant aspekt og vilkårene for mennesker fra alle sociale lag. Især de stoppede og forfodede strømper er et tydeligt eksempel herpå.

Der er således store forskelle i det visuelle indtryk de to kilder efterlader af klædedragten i 1700-tallets København. Virkeligheden skal findes et sted midt i mellem de to indtryk.

Figur 48. Her ses snitmønstret til kjolen til højre. I detaljen kan man se øgningen.

De historiske fremstillinger indeholder en lige repræsentation af mænd, kvinder og børn. Da det arkæologiske materiale anses for at repræsentere den brede befolkning, må det formodes at disse også er ligeligt repræsenteret i det arkæologiske materiale. Det er dog langt vanskeligere at udskille denne fordeling i det arkæologiske materiale på grund af dets fragmenterede karakter. Der har desuden ikke været fokus på dette element i undersøgelsen.

Der er imidlertid tydelige forskelle i den sociale repræsentation. De historiske fremstillinger anvendes til at berette om kulturhistoriske forhold, der har betydning for den øverste samfundsklasse. Det er således karakteristisk for det historiske materiale, at de nederste sociale samfundslag er sparsomt repræsenteret. Det kommer til udtryk ikke kun i overrepræsentationen af mere kostbare materialer i det historiske materiale, men også i de kulturhistoriske udsagn.

Det arkæologiske kildemateriale indeholder imidlertid kulturhistoriske fortællinger, der også inkluderer de lavere sociale samfundslag. Således er "sutskoen" x611 et udtryk, ikke bare for en uendelig række af livsforlængende processer, men ligeledes et udtryk for manglende forudsætninger til at tilpasse sig under rimelige vilkår. Lapningerne er udført med så ringe evner, at funktion og anvendelighed lider under det. Det er altså ikke blot et udtryk for en anden standart, end vi i dag ville forvente. Derfor er det også rimeligt at forestille sig en person uden fællesskab og mulighed for at trække på andre med sytekniske kvalifikationer, vedkommende ikke selv besad. Det er fristende at forestille sig en enlig mand, der selv måtte stoppe sine strømper.

Det er vanskeligt at udføre stilhistoriske analyser af det arkæologiske materiale, på grund af den fragmenterede tilstand, og det har ikke været i fokus i nærværende undersøgelse. Det vil dog være muligt at undersøge de mange knaphuller eller formen på lommeklapperne nærmere for at udskille karakteristika (se figur 19). Disse vil kunne sammenholdes med karakteristika i det historiske materiale. Der findes ligeledes en del genstande, hvor det er muligt at erkende den oprindelige form. Der findes således ni genstande tolket som livstykke, og formen på disse kan sammenholdes med historiske snitmønstre. Man kan således vurdere, om der er sammenfald eller afvigelser, med forbehold for de kildekritiske problemer, der knytter sig til sådan en metode. Det samme gør sig gældende for kraver og andre dragtdele. De historiske kilder er imidlertid uovertrufne til stilhistoriske fremstillinger hos det segment af befolkningen, som de repræsenterer vel at mærke. Ved en stilhistorisk undersøgelse af det arkæologiske materiale vil det således være muligt at vurdere om de stilhistoriske elementer disse kilder fremstiller ligeledes findes hos andre sociale lag.

De historiske dragter udgør en helhed. Det er derfor primært helhedsindtrykket, der er afgørende for analyser af disse dragter. Dermed fortaber detaljen sig ofte og bliver irrelevant for helhedsindtrykket. For det arkæologiske materiale gælder det imidlertid, at helheden sjældent er bevaret. Det foranlediger, at detaljen er i fokus i de arkæologiske materialer. Dermed bliver de to analysers umiddelbare fokus forskelligt.

De historiske kilder i den første halvdel af 1700-tallet, er meget underrepræsenteret. Kendskabet til klædedragten belyst ud fra denne kildegruppe stammer således primært fra kilder, der dateres fra midten til sidst i perioden. Det har været nødvendigt at inddrage disse senere repræsentationer for at have et sammenligningsgrundlag. Argumentet for denne inddragelse er, at der ikke sker væsentlige ændringer i klædedragt, fremstilling og materialevalg før i 1700-tallets slutning. De arkæologiske tekstiler er dog unikke til belysningen af klædedragten for den første halvdel af 1700-tallet. Det kan således, gennem de

arkæologiske tekstiler efterprøves, om det anførte argument er rimeligt. Det er dog ikke en analyse, der har været i fokus i denne undersøgelse.

Det er således tydeligt på baggrund af nærværende undersøgelse, at de to kildertyper fremstiller meget forskellige billeder af klædedragten i 1700-tallets København både i henseende til tekniske elementer og til elementer af kulturhistorisk karakter.

Derudover indeholder det arkæologiske kildemateriale en række egenskaber, der adskiller det væsentligt fra det historiske materiale.

10.4 Særlige egenskaber

10.4.1 Materialets fremdragelse

Frembringelsen af det arkæologiske materiale er unik. Arkæologerne er primært henvist til at undersøge områder forud for et anlægsarbejde, idet midler til forskningsgravninger er sparsomme. Ved en forskningsgravning har man en forestilling om, hvad man kan forvente og har nogle spørgsmål man ønsker besvaret. Dermed kigger man på materialet med et særligt formål for øje. I en situation, hvor man følger et anlægsarbejde, er man ikke i samme grad forudindtaget og dermed møder man materialet mere fordomsfrit. Man kan dog ikke sige sig helt fri for at være forudindtaget, da man som arkæolog har et erfaringsgrundlag at bygge et forventet resultat på. Således var det ikke overraskende, at der under Churchillparken befandt sig et udsnit fra 1700-tallet. Det vi imidlertid ikke vidste, var, hvilke materiale-mæssige relationer det frembød. Som beskrevet var der overraskende mange tekstile genstande i materialet i forhold til erfaringerne fra andre nærliggende og beslægtede lokaliteter. Det er således karakteristisk for den arkæologiske kontekst, at uventede problemstillinger umiddelbart tilbyder sig. Dermed er det gennem arkæologiske undersøgelser sandsynligt, at man bliver tvunget ud i at undersøge sammenhænge, man ikke umiddelbart ville forestille sig. Arkæologer skal ikke som historikere beslutte sig for at undersøge et givet emne og derefter udvælge og indsamle de aktuelle kilder. Tekstilerne fra Churchillparken var nedbrudte og fragmenterede, og som sådan ikke et oplagt forskningsfelt, hvilket også forskningshistorien vidner om. Tekstilernes tilstedeværelse i materialet fra Churchillparken påkaldte sig imidlertid opmærksomhed, hvilket ledte til nærværende undersøgelse.

Det uforudsigelige i materialefrembringelsen er således unik for det arkæologiske kildemateriale. Det er afgørende for, at sammenhænge, der ikke er rationelle eller fremkommet ved gennemtænkte metodiske overvejelser, alligevel underkastes undersøgelser. Man kan argumentere for, at også historikere kan falde over uforudsete sammenhænge på arkiverne, der i sig selv påbyder en nærmere undersøgelse, men det er ikke karakteristisk for historikers arbejdsmetode.

10.4.2 Materialets kontekst

En anden særegen egenskab ved de arkæologiske genstande er deres historiografi. Denne adskiller sig fra andre kilders. Der ligger en anden kulturel proces bag dannelsen af det arkæologiske kildemateriale, end der gør bag den historiske. Studiet af det arkæologiske kildemateriale giver således mulighed for at studere nogle andre kulturelle processer end det historiske materiale gør (Schiffer 1987:3).

Her kan man argumentere for, at den særegne historiografi knytter sig til materielle genstande frem for specifikt arkæologiske genstande. Det er oplagt, at materielle historiske genstande

har en anden historiografi end skriftlige overleveringer. Disse har dog også en indbygget historiografi, idet de er overleveret til nutiden. Det er netop i overleveringen til nutiden de to kildegrupper er udtryk for forskellige kulturelle processer. Det historiske materiale er således bevaret eller hengemt af forskellige årsager, mens det arkæologiske materiale er udsmidt eller deponeret eller på anden måde havnet i jorden af andre bagvedliggende årsager.

De kulturelle processer bag den arkæologiske kontekst tillader et andet segment at komme til orde, end vi ser i nærværende eksempel fra den historiske kontekst.

Det er således langt fra alle mennesker, hverken i dag eller i historiske perioder, der efterlader skriftlige kilder. Heller ikke alle efterlader materielle levn, der er bevaret eller hengemt og således er endt på museerne. Alle efterlader derimod arkæologiske levn. Håndværkere, småhandlende, tjenestefolk, arbejdsfolk, fuskere, tyveknekte, fattige og udstødte udgør langt den største andel af Københavns befolkning i 1700-tallet (Steensberg 1982:155). Deres efterladenskaber er primært materielle og vil man vide noget om disse mennesker og deres liv, er det arkæologiske kildemateriale uundværligt.

Som nævnt kan man ikke umiddelbart udskille de forskellige sociale lag i det arkæologiske materiale. Man kan ikke drage direkte slutninger fra antallet af lapper og slid til de dårligst stillede, da også overklassen kan have lappet deres klæder. Det er imidlertid muligt i nærværende materiale at udskille genstande, der med rimelighed kan tolkes, som et udtryk for vilkårene for samfundets dårligst stillede. Den forsåede sok som beskrevet ovenfor er et eksempel herpå.

At lapninger generelt kan være et udtryk for, at også de højere klasser gik med lappet tøj skal ses som et korrektiv til de historiske kilder, der i høj grad fremstiller overklassen i prægtige klædninger.

Personer eller begivenheder har desuden en materiel side, der ikke altid stemmer overens med eller dækker deres selvopfattelse. Det er således bevist gennem omfattende studier foretaget af William Rathje og the "Garbage Project". Her har man udspurgt folk om deres forbrugsvaner og efterfølgende efterprøvet deres udsagn ved at gennemgå deres affald. Det viser sig, at der generelt ikke er overensstemmelse (Rathje 1992:66). De arkæologiske levn kan således afsløre andre sider end dem vi bevidst eller ubevidst ønsker at formidle til omverden.

10.4.3 Materiel kultur

Materielle levn har dog også andre egenskaber. Den menneskelige interaktion med materielle genstande kan medvirke til en forståelse af den måde vi indretter vores samfund på. Materielle genstande bruges til at kommunikere og udrykke eksplicite og implicite systemer og mønstre. De kan betinge eller styre sociale relationer (Beaudry 1991:153). Den kop vi drikker af og det hus vi bor i, er afgørende for de signaler vi sender. Ikke mindst klædedragten har afgørende betydning i den henseende. Gennem afkodning af klædedragtens symboler kan mennesker placeres i forskellige sociale grupper. Klædedragtens materialitet bliver således identitetsskabende. Vi reagerer forskelligt på mennesker med forskellige identiteter. Den samme person i jakkesæt, arbejdstøj eller uniform ville fremkalde forskellige reaktionsmønstre i mødet med andre. Det er således ikke kun mennesker, der udnytter og kontrollerer de materielle omgivelser, men mennesker bliver lige så vel påvirket og kontrolleret af disse genstande. Menneskets reaktionsmønstre interagerer med de materielle omgivelser.

Gennem den materielle kultur kan vi således aflæse symboler og mønstre i det omgivende samfund.

Den signalværdi, der ligger i de lappede uniformsærmer siger noget om militærets indretning og status. Man kan konkludere, at den militære mundering ikke har haft til formål at fremstille en hær med overskud og ressourcer. For denne psykologiske effekt, man i dag ville forvente en hær skal udstråle, må man lede andre steder for eksempel i de blanke knapper og skinnende metalbeslag på udstyr og hjelme. På baggrund af symboler og mønstre indlagt i den materielle kultur, er vi således i stand til at undersøge sociale og samfundsmæssige sammenhænge. Genstande kan betragtes som et medie mere end som blot materiale. Man kan argumentere for, at museerne allerede indeholder materielle levn. Som beskrevet ovenfor er konteksten imidlertid væsensforskellig og materiel kultur fra begge kontekster skal medtages for en nuanceret forståelse for en given historisk periode.

At den materielle kultur er et vigtigt element i forståelsen af sociale og samfundsmæssige systemer understreges af, at der i 2006 blev oprettet en kandidatoverbygning på Danmarks Pædagogiske Universitet, der beskæftiger sig med materiel kultur (henv. 24). På forhistorisk arkæologi på Københavns universitet har der desuden i efteråret 2008 været et kursus i materiel kultur for overbygningsstuderende (henv. 25). Tidligere har man i større grad fokuseret på mere akademiske eller ideologiske sider af vores samfundsindretning, men med anerkendelsen af den materielle kulturs betydning har den arkæologiske disciplin fået nye åndsfæller.

10.4.4 Formidling

Arkæologiske genstande i deres egenskab som materielle genstande har en særlig force i forhold til formidling og læringsprocesser.

I moderne tid er Maurice Merleau-Pontys ideer om, at kroppen frem for bevidstheden alene, er afgørende for vores perception grundlæggende (Merleau-Ponty 1994). Kroppen registrerer ikke alene stimuli som baggrund for erfaringer, men også kropslige oplevelser gør mennesket i stand til at forstå og bruge erfaringer (Ingold 2000:165). Det er således væsentligt at inddrage alle sanser og ikke bare den visuelle, som der er tradition for. I pædagogiske fagtermer betegner man blandt andet de elementer, der har indflydelse på indlæringen som ”læringsstile” og netop de perceptuelle elementer som berøring, lugt og lyd, er de vigtigste (Boström 2006:80). Dertil kommer, at man husker bedre, når man rører ved ting. Gennem berøring tilegner man sig genstanden og bliver i stand til at genkalde sig fornemmelsen.

I didaktisk henseende er materiel kultur således enestående. Alene genstandenes tredimensionelle form appellerer til andre sanser end det skrevne ord og suppleret med berøring og lugt og lyd, kan man udvide og nuancere erfaringer og erkendelser. Under arbejdet med det tekstile materiale har jeg oplevet, hvordan disse genstande berørte kollegaer på museet følelsesmæssigt frem for intellektuelt. Det kom til udtryk ved følelsesmæssige udbrud, når de fik originale og fysiske genstande i hænderne. Således fremkom udbrud af en helt anden karakter end billeder eller skriftlige fremstillinger fremkalder. Under arbejdet havde jeg desuden det privilegium at forlæse på Københavns Folkeuniversitet over emnet. Her var det ligeledes tydeligt, at folk blev engageret på anden måde, da de fysiske genstande blev fremlagt, og de fik lov at røre, end da jeg præsenterede dem på billeder. Denne præsentation var bevidst valgt netop for at spore de forskellige reaktioner. Selvom de her beskrevne observationer ikke bygger på et videnskabeligt studium, er tendensen dog tydelig.

De her benyttede historiske kilder er primært materielle frem for skriftlige. Materialitet er således ikke unik for det arkæologiske materiale. Det er, som redegjort for ovenfor, konteksten, men dertil også fundmængden og akkumulationen af fundmængden, der adskiller det arkæologiske materiale fra det historiske. Det er sjældent nye historiske genstande

indleveres eller på anden vis kommer i museernes besiddelse. Det arkæologiske materiale akkumuleres derimod konstant. På de fleste museumsmagasiner ligger anseelige mængder af flintflækker, potteskår og knoglerester. På Københavns Bymuseum ligger desuden nu store mængder veldokumenteret fragmenteret tekstil. Udvalgte dele af dette genstandsmateriale kunne med fordel aktivt benyttes i formidlingsmæssige sammenhænge både for voksne og for børn. Ved at fornemme teksten og stivheden i et uldent klæde, ville de vilkår og forudsætninger ejermanen levede under blive levende og tydelige.

Genstandene vil antagelig lide overlast og med tiden blive nedbrudte af berøring. Man kan argumentere for at væsentlig information dermed vil gå tabt. Der findes imidlertid store mængder af arkæologisk genstandsmateriale på museernes magasiner og da netop akkumuleringen og fundmængden er unik for det arkæologiske materiale, synes det oplagt, at disse egenskaber kommer til deres ret.

Det skal her tillige nævnes, at man i mange andre sammenhænge tillader, at arkæologiske genstande ødelægges, endda uden forudgående registrering, som for eksempel ved råstofudvinding eller andre former for anlægsarbejde.

10.4.5 Lange linjer

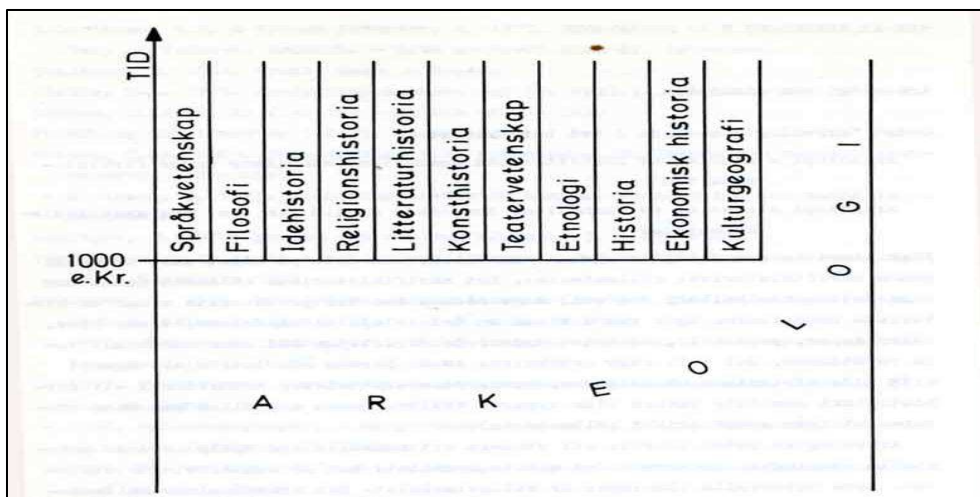
Endelig er der et element, hvor arkæologisk materiale er helt særegent. Kun gennem arkæologisk materiale kan man sammenligne genstande og deres betydning i lange tidsmæssige perspektiver. Alene gennem det arkæologiske materiale, er vi bekendt med klædedragten hos stenaldermennesket.

Det giver mulighed for generelle teoridannelser om behovet for tildækning og beskyttelse og menneskets tilpasning og udvikling i den henseende for blot at nævne nogle.

Således har et bælte smykket med hjortetænder fra en kvindegrav på Bøgebakken i Nordsjælland for 7000 år siden antageligt tjent som statussymbol ligeså vel som silkekjolen for knap 300 år siden og en gucci-taske i dag. Her kan man anføre, at man for de historiske perioder kan anvende materiel kultur fra historisk kontekst til sammenligning. En gennemgang af dele af det tekstile materiale fra jernalderens mosefund viser således, at langt størstedelen var vævet af garner, der var spundet den samme vej (Hald 1980: 140). I tekstilerne fra Churchillparken er det modsatte tilfældet. Her er materialet primært vævet af garner, der er spundet hver sin vej. Denne observation kan ikke foretages via det historiske materiale. Jo, det kan den godt, men kun på de fine stoffer. End ikke fra de samtidige stofprøver kan denne information udledes, da de, i langt de fleste tilfælde, er ruede og garnets egenskaber dermed ikke kan erkendes. Det er derfor nødvendigt at undersøge arkæologiske materiale i historiske kontekst. Sammenligning af sådanne observationer på tværs af tid kan således rejse nye spørgsmål om de processer, der har forårsaget dette skift.

Et andet misforhold i sammenligningen med det forhistoriske materiale viser sig i forbindelse med vævetyper. Således findes der en række avancerede kipervævninger i det forhistoriske materiale. Det er vævetyper som kors-, diamant-, spids- og rudekiper (Hald 1980: 45, 68, 90 og 95). Disse typer genfinder man ikke i materialet fra Churchillparken. De fine former vi finder i det forhistoriske materiale degenererer på bekostning af andre vævetyper. På baggrund af sådanne observationer kan man stille spørgsmål og danne teorier vedrørende evolution og udvikling.

En grafisk fremstilling over den arkæologiske disciplins relation til historiske discipliner og forholdet til den tidslige dimension, der gør det arkæologiske materiale unikt kan fremstilles således:

Figur 10 På den grafiske fremstilling ses det tydeligt, at den arkæologiske videnskab både trækker linjer bagud i tid, men også har en berettigelse i nyere tid på lige fod med andre videnskaber. Efter Welinder 1988.

11. Konklusion

En arkæologisk udgravning i efteråret 2006 foran Gefion springvandet i det nordlige København blev udgangspunktet for nærværende undersøgelse. Genstandsmaterialet herfra består af nyere tids materiale, nærmere bestemt et udsnitslag fra 1700-tallets København. Centralt i materialet var en stor mængde tekstilfragmenter, der påkaldte sig nærmere opmærksomhed. Dette genstandsmateriale rejste en række spørgsmål som nærværende undersøgelse har behandlet.

Argumentet var, at dette materiale indeholdt et stort og uudnyttet potentiale, der kunne bidrage med ny og anderledes viden til klædedragten i 1700-tallets København og dets kulturhistoriske implikationer. Det var imidlertid afgørende at få afklaret dette udsagn videnskabeligt for at berettiggere det ressourceforbrug, der knytter sig til fremdragelsen af et sådant materiale. Hvis dette materiale viste sig så nedbrudt og fragmenteret, at det ikke var muligt at udlede anvendelige informationer, kunne man dermed foretage andre prioriteringer. Det var desuden relevant at få defineret materialets potentiale for bedre at kunne udnytte det. Efterfølgende var det nødvendigt at afgøre, om de konklusioner man kunne drage på baggrund af dette arkæologiske materiale, ikke ligeså vel kunne udledes af et historisk materiale. Endelig var det argumentet, at det arkæologiske materiale indeholdt nogle særlige egenskaber, der gav det andre kvaliteter end det historiske materiale. Dette argument skulle efterprøves med udgangspunkt i ovenstående analyse.

For at blive i stand til at foretage en relevant analyse af det arkæologiske tekstilmateriale var et metodisk analyseapparat en forudsætning. Da der ikke tidligere er foretaget fyldestgørende analyser af denne type materialer, var det nødvendigt at udvikle en registreringsmodel til dette formål.

Den anvendte registreringsmodel viste sig velegnet til at opfange og systematisere en lang række elementer og detaljer, der er afgørende for de tekstile genstandes egenskaber. Gennem den systematiske registrering var det således muligt at foretage brugbare analyser af de registrerede genstande. Disse analyser viser, at materialet indeholder en lang række informationer, der knytter sig til tekniske egenskaber såsom vævetyper, garnets egenskaber og materialesammensætning. Desuden udviste materialet interessante tendenser i henseende til brug, genbrug, slitage og det generelle tekstuelle udtryk. Ligeledes kunne genstande, der faldt

uden for overordnede mønstre udskilles. Også genstande med særlige egenskaber fremstod i materialet, og der var derfor muligt ikke bare at udskille de generelle tendenser, men også at undersøge mere individuelle forhold, der kom til udtryk i materialet. Det kan på den baggrund konkluderes, at det arkæologiske tekstilmateriale trods sin nedbrudte og fragmenterede tilstand, indeholdt væsentlige informationer om klædedragten i 1700-tallet og at materialets tilstand tillod en videnskabelig analyse med gode resultater til følge. Det viste sig rimeligt at antage, at materialet indeholdte et stort uudforsket materiale med mange potentialer og perspektiver.

Det blev på den baggrund relevant at undersøge, om de informationer, det viste sig muligt at udlede af det arkæologiske materiale, kunne findes tilsvarende i det historiske materiale.

For at afklare dette spørgsmål blev en række historiske kilder til 1700-tallets klædedragt undersøgt og analyseret. Der blev i denne undersøgelse lagt vægt på de samme elementer som fremstod tydeligt i det arkæologiske materiale. Her viste der sig store forskelle i de arkæologiske og historiske udsagn dels i forhold til tekniske elementer, men også i forhold til repræsentation og kulturhistoriske fortællinger. Det kan således konkluderes, at de informationer det arkæologiske kildemateriale bidrager med til klædedragten i 1700-tallets København og dens kultuhistoriske implikationer er væsensforskelligt fra de informationer det historiske materiale fremviser.

Det blev via eksempler i genstandsmaterialet således demonstreret, at det arkæologiske materiale i sin frembringelse, kontekst, materialitet og formidlingsmæssig egenskaber adskiller sig fra det historiske materiale.

På baggrund af analysen af de arkæologiske tekstiler fra 1700-tallets udsnit i det nordlige København, kan det således konkluderes, at nyere tids arkæologi er en unik og uundværlig disciplin. Den bidrager til en større og mere nuanceret forståelse af kulturhistoriske aspekter i, hvad det traditionelt betragtes, som en historisk periode. Undersøgelsen har vist, at det historiske kildemateriale er begrænset og ensidigt og inddragelsen af det arkæologiske materiale vil således udvide vores opfattelse og forståelse. Dermed skal undersøgelsen ses som et argument for væsentligheden af undersøgelser og inddragelse af arkæologisk materiale fra nyere tids kontekst.

12. Perspektivering

Nyere tids arkæologi er stadig en forholdsvis ny og uudnyttet forskningsgren.

Da det således er demonstreret, at det arkæologiske genstandsmateriale fra nyere tid indeholder væsentlige, nye og anderledes informationer til den kulturhistoriske forståelse af 1700-tallets tekstiler må det anbefales, at man får større fokus på dette materiale. Der pågår store byggeaktiviteter i mange byområder, og i den forbindelse er det vigtigt at udgrave og indsamle det arkæologiske materiale fra nyere tids kontekst. Det er desværre ikke en særlig udbredt praksis som også manglende forudgående erfaringer med det tekstile materiale fra denne kontekst understreger. Nærværende undersøgelse kan dog med fordel inddrages i den arkæologiske argumentation. Her er det vigtigt at bemærke, at det er væsentligt at indsamle og behandle alle genstande og ikke kun de større eller hele stykker. Fragmenterne har vist sig at bidrage med en type information, der i sammenhæng viser overordnede mønstre som væveteknik og materialevalg. Muligheden for at undersøge disse tendenser vil gå tabt, hvis materialet tages ud af sin sammenhæng og kun de større stykker indsamles.

Det er afgørende at videreudvikle det her konstruerede analyseapparat for på længere sigt at blive bedre i stand til systematisk at registrere flere elementer. Nærværende undersøgelse skal betragtes som et pilotprojekt for at afprøve de registreringsmæssige muligheder. For at optimere brugen af registreringssystemet er det afgørende at elementer som for eksempel *materialebetegnelse* defineres tydeligere. Dette arbejde kræver fagspecialister som gruppen af forskere i "Dragtpuljens" arbejde vidner om. Det var desuden hensigten med registreringssystemet, at det skulle være tilgængeligt og anvendeligt. Dette formål er til dels opnået, hvilket er afgørende for den videre udvikling af registreringssystemet. Det kan her nævnes at tekstilkonservator Maj Ringgaard pt. har fået en kopi af databasen således, at hun kan indføre registreringen af tekstiler i forbindelse med hendes Phd.-projekt i samme system. Resultaterne fra de to analyser kan dermed sammenkøres. Desuden vil hun have mulighed for at udbygge og korrigerer elementer i databasen.

Derfor viser denne undersøgelse også, at det er afgørende med tværfaglige samarbejder for at være i stand til at afdække materialets mange forskellige potentialer. Håndværkere, konservatorer etnologer, arkæologer og historikere har alle forskellige indgangsvinkler til det samme materiale og et større tværfagligt samarbejde må anbefales. Opdelingen i forskellige forskningstraditioner har gjort, at tekstilforskningen ofte ikke er behandlet i sammenhæng. Ved at anskue dragter ud fra et arkæologisk perspektiv, hvor både materialemæssige og funktionsmæssige elementer vægtes lige meget, vil man kunne frigøre sig fra de hidtidige traditioner og behandle materialet mere nuanceret. Det kræver dog at genstandene indføres i den sammen database, hvilket det her konstruerede analyseapparat bidrager til.

Undersøgelsen har ligeledes vist, at et større samarbejde mellem arkæologer og historikere er påkrævet. På baggrund af undersøgelsen er det ikke rimeligt, at historikere har monopol på historieforskningen i nyere tid. Et samarbejde med arkæologer ville eksempelvis nuancere Nationalmuseets kulturhistoriske udstilling væsentligt og bidrag med ny viden. Inddragelsen af arkæologisk materiale ville belyse sider, der ellers er mangelfulde i udstillingen. Synet af det slidte, lappede og genanvendte materiale ville tilføre udstillingen et, i formidlings- og oplevelsesmæssigt perspektiv, andet indhold. Alle de forskellige kilder må nødvendigvis inddrages, da de kulturhistoriske problemstillinger de indeholder, er forskellige. Forskellige kilder rejser forskellige spørgsmål, og det er i den proces, hvor vi stiller nye spørgsmål til materialet, at udvikling sker. Inddrages flere kilder i kulturhistoriske fortolkninger vil disse vise sig at indeholde flere sandheder. Ved således at udvide og nuancere vores historiske bevidsthed, skabes større forståelse og tolerance.

Resumé

Undersøgelsen tager afsæt i en tilsynsopgave udført for København Bymuseum i vinteren 2006. Herfra blev 994 genstande, fra begyndelsen af 1700-tallet til midten af 1700-tallet, hjemtaget til museet. Genstandene stammer fra et 8 x 10 meter stort hul med et intakt udsmidslag på Churchillparken i det nordlige København. 377 genstande består af tekstilt materiale og det er disse tekstiler, der er behandlet i nærværende undersøgelse. Materialet består af enkelte intakte genstande, få genkendelige genstande, mens størstedelen er udefinerbare fragmenter. De er vasket i hanevand og lufttørret. Bevaringstilstanden er generelt god.

Det var formålet at undersøge, hvorvidt disse tekstile genstande kan bidrage med ny og anderledes viden om klædedragten i 1700-tallets København, der traditionelt set er historisk periode. Ved at sammenholde historiske og arkæologiske udsagn om klædedragten i 1700-tallet, var det hensigten at undersøge sammenfald og afvigelser i de to kildetyper udsagnsværdi. Det var ligeledes formålet at eksplicitere de særlige egenskaber, der adskiller det arkæologiske materiale fra det historiske.

De to kildetyper er defineret i forhold til deres kontekst, hvor de arkæologiske er kasseret og udsmidt materiale, mens det historiske er hengemt og overleveret materiale.

Det her benyttede historiske materiale består af hengemte dragter, ikonografisk materiale, nutidige dragthistoriske værker og samtidige tekstilprøver. Samtidige skriftlige kilder er fraprioriteret med henvisning til tid og pladsmangel samt ud fra den argumentation, at de øvrige nævnte kilder er uundgåelige og tungtvejende i en vurdering af klædedragten i 1700-tallet. Det er udelukkende umiddelbart tilgængeligt materiale fra relevante Københavnske museer, der er inddraget i undersøgelsen, da det er hensigten at vise diskursen i det billede det historiske kildemateriale anvendes til at formidle.

Forskningshistorien for nyere tids undersøgelser generelt viser, at arkæologisk materiale fra nyere tid har et stort potentiale og kan bidrage med mange og nye oplysninger til de traditionelle historiske kilder. Det er imidlertid i dansk henseende et meget uudforsket og uudnyttet materiale. Ligeledes viser forskningshistorien i forhold til arkæologiske tekstiler fra nyere tid et tomrum og at tekstilforskningen generelt er splittet mellem forskellige forsknings- og fagretninger. Det var således relevant at klarlægge om dette genstandsmateriales egenskaber overhovedet var egnet til videnskabelige undersøgelser og hvilke informationer der kunne udledes af det.

Det var derfor nødvendigt at metodeudvikle et analyseapparat til registrering af arkæologiske tekstiler. Dette skulle kunne udvikles og tilpasse efter behov således, at det blev anvendeligt for forskellige faggrupper på tværs af tid og rum. Desuden skulle det være reflektivt og gennemsigtigt således at tolkningerne umiddelbart kunne efterprøves på baggrund af registreringen. Der er redegjort detaljeret for de definitioner og afgrænsninger, der ligger til grund for registreringen og de anvendte analysemetoder er beskrevet. Tekstilregistrering er meget kompleks og kræver stor ekspertise at udvikle. Nærværende analyseapparat er således ikke færdigudviklet med kan i sin form præciseres og udbygges.

Det var muligt at udlede interessante og overraskende oplysninger og materialet viste sig således, trods sin fragmentariske form, velegnet til videnskabelige undersøgelser. Den anvendte metoden viste sig nyttig til at systematisere og registrere relevante detaljer fra det

arkæologiske materiale. På baggrund af registreringen kunne der laves analyser og foretages kombinationer, der viste mønstre og tendenser. Desuden var metoden også velegnet til at opfange genstande, der faldt uden for disse mønstre og således kunne også detaljer og afvigelser opfanges. Metoden viste sig således ikke kun velegnet til kvantitative, men også til kvalitative undersøgelser.

Det historiske materiale blev undersøgt ved selvsyn og analyseret med henblik på at sammenligne resultaterne med det arkæologiske materiale.

Der viste sig store forskelle i materialesammensætningen. Det arkæologiske genstandsmateriale bestod primært af uld med kun 3 % silke, mens vegetabilsk materiale ikke var bevaret. Det historiske materiale bestod af 20 % uld, 50 % silke og 30 % vegetabilsk materiale i form af hør og bomuld. Det arkæologiske materiale bestod fortrinsvist af ensfarvede tekstiler, mens det historiske fremviste en overvægt af blomstret materiale. Strik var nærmest ikke eksisterende i det historiske materiale, men optrådte ofte i det arkæologiske materiale.

Slid og genbrug var iøjnefaldende i det arkæologiske materiale, men ikke behandlet i det historiske.

Det historiske materiale repræsenterede primært de øvre sociale lag, mens de arkæologiske genstande repræsenterede alle sociale klasser.

Begge kildegrupper har vidtrækkende kulturhistoriske udsagn, men hvor det historiske omhandler overklassen kan der fra det arkæologiske materiale også udledes kulturhistoriske udsagn om de laveste sociale klasser.

Derudover viste det arkæologiske materiale sig at indeholde en række særlige egenskaber, der adskiller det fra det historiske.

Fremdragelsen af arkæologisk og historisk materiale er væsensforskellig. Det arkæologiske materiale er ofte tilfældigt fremdragt uden mulighed for de rationelle og forudsigelige forventninger og sammenhænge. Det historiske materiale derimod fremdrages på baggrund af rationelle og forudsigelige sammenhænge som historikeren ønsker at undersøge.

Konteksten adskiller sig ligeledes, idet de bagvedliggende kulturhistoriske processer, der er afgørende for overleveringen til nutiden er væsensforskellig.

Den symbolværdi, der ligger i den materielle kultur vi omgiver os med er desuden særegen i det arkæologiske materiale. Historiske kilder kan også være materielle, men symbolværdien på de genstande, der kasseres og hængemmes adskiller de to kilder.

Arkæologiske kilder er endvidere uovertrufne i formidlingsmæssig henseende. Didaktiske teorier konkluderer at læring optimeres ved brug af alle sanser og netop de tredimensionelle arkæologiske genstande appellerer til flere sanser. Vigtigst i den henseende er det dog, at det arkæologiske materiale, modsat det historiske, akkumuleres. Det giver mulighed for at anvende de arkæologiske genstande direkte i formidlingsmæssige sammenhænge, selvom der er risiko for nedbrydning.

Endelige er det kun muligt via det arkæologiske materiale at trække de lange linjer fra forhistorien op igennem historien til nutiden.

Det kan således konkluderes, at det arkæologiske kildemateriale ikke alene adskiller sig i teknisk og kulturhistorisk henseende fra de historiske, men de besidder også nogle særlige egenskaber, der adskiller det væsentligt fra det historiske kildemateriale.

På den baggrund må et større tværfagligt arbejde anbefales for at udvikle og optimere den metodiske registrering af arkæologiske tekstiler. Desuden anbefales det at arkæologisk

kildemateriale i større omfang inddrages i undersøgelser, fremstillinger og udstillinger i nyere tid, da disse har vist sig at nuancere billedet betydeligt. På baggrund af undersøgelsen af arkæologiske tekstiler fra et 1700-tals udsnit i det nordlige København må det anbefales at materiale fra nyere tid opprioriteres, og det arkæologiske kildemateriales egenart anerkendes, da det indeholder et stort potentiale.

English summary

This investigation began with an archaeological excavation conducted by Copenhagen City Museum in the winter of 2006. 994 artefacts were collected in total and brought to the museum. They all came from an 8 by 10 square meters hole at Churchillparken to the north of Copenhagen. 377 artefacts of textiles are the focus of this investigation. They are dated from the beginning to the middle of the 18th century, by a contextual method. They all come from an intact refuse layer. The textiles consist of a few pieces of intact artefacts, few of which, are recognizable whereas the majority are fragmented. They have been washed in tap water and air dried. Their state of preservation is generally good.

The purpose of this investigation is to examine whether these archaeological textiles can contribute, with new and different knowledge, to the understanding of costumes in 18th century Copenhagen, in a traditionally historical period. A comparison of the archaeological and historical statements regarding the costume of the 18th century is used to detect similarities and deviations.

The historical and archaeological materials are defined in regards to their context. The archaeological artefacts are discarded, whereas the historical ones have been stored and, for various reasons, found their way to the present. The historical materials used in this investigation consist of the historical costumes, iconographic material, present day outlines of historical costumes and cultural historical outlines and finally contemporary textile samples from the archives. Contemporary written sources are not included since they are too time consuming and space consuming for this investigation. Furthermore, it is argued that the historical sources included are inevitable and carry heavy weight in the investigation of 18th century costumes. Museums from Copenhagen with relevant collections have been investigated and only material that could be examined directly are included. The argument being that what is of interest is the discourse in what is displaced and how they are displayed.

The research history concerning historical archaeology, in general, shows that archaeological material from this period has huge potential. With many new and different results, it has contributed to the traditional historical sources. In Denmark however, this material is rarely investigated and included. The research history in regards to archaeological textiles shows that very little has been done in this field as well. It shows that research in this field is divided between different inspiration and qualifications. Therefore it became relevant to examine whether the properties of the textile material were suitable for a systematic investigation and what kind of information it would be possible to extract.

Thus it became necessary to develop a method for registration of archaeological textiles. Since the registration of textiles is very complex it was part of the criteria, that the method could be developed and optimized by different researchers unlimited by time and space. It was also part of the criteria that the method should have a transparent structure so the interpretations could be re-examined on account of the registration.

The method turned out to be very useful in the registration of archaeological textiles. Relevant detail information could be easily and systematically organised. In spite of the fragmented state of the material, it turned out that interesting and surprising results could be extracted.

The material could be analysed and different combinations examined by which patterns and tendencies could be detected.

Furthermore the method could detect elements that did not fit into the patterns and details and deviating artefacts could thus also be intercepted.

The historical material is analyzed with the purpose of comparing it with the archaeological material.

A comparison shows large differences in the composition of the material. Thus the archaeological material consists primarily of wool with only 3 % silk in the composition. Textiles of vegetable components are not preserved in the material. The historical material on the other hand had a composition that consisted of 20 % wool, 50 % silk and the remaining 30 % of vegetable material.

In regard to technical properties the archaeological material consists of primarily tabby – woven woollen cloth of one colour whereas the historical material shows silks with embroideries, flowers and patterns.

Wear and reuse was very present in the archaeological material but barely touched upon in the historical material. It is obvious that the historical material primarily presents the upper social classes while the archaeological material represents all social layers. It is possible to extract cultural historical stories from both materials but the stories told from the historical material only concerns the upper social class whereas the archaeological material concerns all classes. Apart from this, the archaeological material contains properties which are unique for the archaeological record.

This involves the differences in the methods. The archaeological record is contracted from unknown compositions in contrast to the historical record. It means that the archaeological record demonstrates irrational and illogical predictions and coherences.

The context differs as well and thereby the cultural historical process behind the material.

Material culture has a symbolic value and this value is different in the two records.

It is known from didactic theories that leaning is optimized by including all sense. Archaeological artefacts have an advantage this way, since it is three dimensional but most of all it accumulates all the time and therefore can be used actively.

Finally, only by the archaeological record are we able to draw the long lines in history.

In light of this investigation it is thus recommended that more extended cross-disciplinary research should be undertaken in order to develop and optimize the methodological registration of archaeological textiles. Furthermore in light of the investigations it is obvious that the archaeological record deserves much more attention and acknowledgement in order to vary the historical record. Historians and archaeologist will gain from closer cooperation.

Finally, the investigation has shown that the archaeological record from a historical period contributes new and different knowledge of 18th century costumes.

Litteratur

- Andrén, A. 1997: *Mellan ting och text: en introduktion till de historiska arkeologierna*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1997.
- Andersen, E. 1997: *Moden i 1700-årene*. Danske dragter. Nationalmuseet 1997.
- Andersen, E. 1960: *Danske Bønders Klædedragt*. København 1960.
- Andersen, E. 1952: *Folkedragter i Danmark*. København 1952.
- Andersen, E. 1939: *Som man klædte sig*. København 1939.
- Andersen, E. & V. Bech 1979: *Kostumer og modedragter fra Det kgl. Teaters herregarderobe*. Nationalmuseet 1979.
- Andersen, E. & E. Budde-Lund 1941: *Folkelige vævninger i Danmark*. København 1941.
- Andersen, P. 1981a: *Danske bondevævninger. Hvergarnsstoffer ca. 1750 -1850*. København 1981.
- Andersen, P. 1981b: *Danske bondevævninger. Olmerdug – bolsterstof*. København 1981.
- Andersen, E. & G. Neubert 1977: *Bydragt - bondedragt: en undersøgelse af jævne folks påklædning i Køge, Roskilde, København og Hedeboegnen i tiden 1790-1830*. Historisk årbog for Roskilde amt 1976.
- Andersen H. H., P. J. Crabb & H. J. Madsen 1971: *Århus Sønder vold – en byarkæologisk undersøgelse*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Bd. IX. 1971.
- Ascher, R. 1968: *Times arrow and the archaeology of a contemporary community*. I: Chang, K. C. (red) 1968: *Settlement archaeology*. National Press Book 1968.
- Beaudry, M. C., J. C. Lauren & S. A. Mrozowski 1991: *Artifacts and Active Voices: Material Culture as Social Discourse*. I: Paynter R. & R. H. McGuire (red) 1991: *The Archaeology of Inequality*. Basil Blackwell, Oxford 1991.
- Bender Jørgensen, L. 1999: *The Mons Claudianus textile project*. Archaeological Textiles Newsletter 28. 1999.
- Bender Jørgensen, L. & C. Rinaldo (red.) 1998: *Textiles in European Archaeology: Report from the 6th NESAT Symposium, 7-11th May 1996 in Borås*. GOTARC Series A, Vol. 1. Göteborg: Göteborg University Department of Archaeology, 1998.
- Bender Jørgensen, L. 1992: *North European Textiles until AD 1000*. Doktorafhandling. Aarhus University Press 1992.

- Bender Jørgensen, L. 1986: *Forhistoriske tekstiler i Skandinavien*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. Nordiske fortidsminder. Ser. B, 9, 1986.
- Bender Jørgensen, L. & C. Tidow 1982: *Textilsymposium Neumünster*. Archäologische Textilfunde 6.5. – 8.5. 1981. Textilmuseum Neumünster 1982.
- Bergsøe, B. 1974: Et hul i jorden. Københavns Havneblad 27.årg. 1974.
- Bjørn, I. 1974: *Oldtidsdragt/nutidstøj*. Rhodos 1974.
- Boström, L. 2006: Lærings stil. I: Andersen P. (red.) 2006: *Læringens og tænkningens stil: en antologi om stilteorier*. Billesø & Baltzer 2006
- Boye, L. 1996: Jernalderhus i flammer – et brandeksperiment med store perspektiver. I: Meldgaard, M. & M. Rasmussen 1996: *Arkæologiske eksperimenter i Lejre*. Rhodos 1996.
- Bramsen, H. 1994: *Ny Dansk Kunsthistorie*. Fogtdal 1994.
- Broby-Johansen, R. 1985: *Krop og Klær. Klædedragtens kunsthistorie*. Gyldendal 1985.
- Christensen, C. 1996: *Hvis engle kunne male*. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 1996.
- Cock-Clausen, I. 1987: *Tekstilprøver – fra danske arkiver og museer 1750-1975*. Borgen 1987.
- Colding, H. T. 1972: *Dansk kunsthistorie. Billedkunst og skulptur*. Politikens Forlag 1972.
- Emery, I. 1966: *The primary structure of fabric*. Washington, D.C., 1966.
- Erslev, K. 1911: *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*. 10 oplag af 2. udgave. København 1987.
- Feldbæk, O. 1982: Danmarks historie. Tiden 1730-1814. I: Christiansen, A.E., H.P. Clausen, S. Ellehøj & S. Mørch (red.) 1982: *Danmarks historie*. Bind 4. Gyldendal 1982.
- Frøsig Dalgaard, H. 1982: I Fløjl eller Vadmæl. I: Steensberg, A.(red) 1982: *Dagligliv i Danmark 1620- 1720*. Bind 2. Nyt Nordisk Forlag 1982
- Geijer, A. 1993: *Ur Tekstilkonstens historia*. Tidens förlag 1993.
- Gordon, B. 1982: *The Final Steps*. Interweave Press 1982.
- Hald, M. 1980: *Acient Danish Textiles from Bogs and Burials. A Comparative Study of Costume and Iron Age Textiles*. Archaeological-Historical Series Vol. XXI. Det danske Nationalmuseum, København 1980.

Hald, M. 1955: *Olddanske Tekstiler. Fund fra Aarene 1947-1955*. Materialebestemmelser af C. Overgaard Nielsen. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1955.

Hammerlund, L. 2004: *Handicraft knowledge applied to archaeological textiles – Visual groups and the Pentagon*. Archaeological Textiles Newsletter 39, 2004.

Hammerlund, L. & K. Vestergård Petersen 2007: Textile appearance and visual impression – Craft knowledge applied to archaeological textiles. I: Rast-Eicher, A. & R. Windler (red.) 2007: *NESAT IX Archäologische Textilfunde - Archaeological Textiles*. Braunwald, 18.-21. Mai 2005. Ennenda, 2007.

Hansen, H. H. 1988: *Dragten 1688- 1988*. I: *Tekstil og Mode gennem 300 år*. Manufakturhandlerforeningen 1988.

Hansen, H. H. 1967: *Klædedragtens kavalkade i farver*. Politikens forlag 1967.

Heckett, E. W. 1999: *The Apparel oft Proclaims the Man: Late Sixteenth- and Early Seventeenth-Century Textiles from Bridge Street Upper, Dublin*. I: Pritchard, F. & J. P. Wild (red.) 1999: *Northern Archaeological Textiles. NESAT VII. Textile Symposium in Edinburgh , 5th-7th May 1999*. Oxbow Books, Oxford 2005.

Hjermind, J., M. Iversen & H. K. Kristensen 1998: *Viborg Søndersø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85*. Viborg Stiftmuseums skriftrække bd. 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXIV 1998.

Høst-Madsen, L. 2005: *18th-century Copenhagen viewed from a refuse dump*. Post-Medieval Archaeology 39/2, 2005.

Ingold, T. 2000: *The Perception of the Environment*. Routledge, London 2000.

Juul, S. B. 1807-1812: *Naturhistorisk, oekonomisk og teknologisk Handels-og Varelexicon, indeholdende en Beskrivelse over alle raae og forædlede Naturprodukter, Fabrikater og Manufakter, forsaavidt de ere Gjenstand for Handelen*. Bd I-III.

Kildegaard, B. 1995: *Krop og Forklædning*. Nationalmuseets Arbejdsmark 1995.

Kildegaard, B. 1993: *Klædt på til tiden*. Nationalmuseet 1993.

Kybalova, L. 1968: *Moden Billedleksikon*. Fremad 1968.

Lorenzen, E. 1987: *Hvem sagde nationaldragt?* Wormianum 1987

Lorenzen, E. 1985: *Tråde bagud: Tekstilers kulturhistorie*. Skals Håndarbejdsskole 1985.

Lorenzen, E. 1982: *Modetøj og gangklæder*. I: Steensberg, A.(red) 1982: *Dagligliv i Danmark 1720-1790*. Bind 4. Nyt Nordisk Forlag 1982.

Lorenzen E. og U. Thyrring 1977: *Folketøj på landet 1830-1880*. Nyt Nordisk Forlag 1977.

- Lorenzen, E. 1975: *Folkets tøj i og omkring Århus 1675-1850*. Jysk selskab for historie – Universitetsforlaget i Aarhus 1975.
- Lurie, A. 2000: *The language of Clothes*. New York 2000.
- Maik, J. (red) 2004: *Priceless Invention of Humanity – Textiles*. NESAT VIII. Acta Archaeologica Lodziensia Nr 50/1. Lodz 2004.
- McGowan, G. S. & C. J LaRoche 2001: *Material Culture: Conservation and Analysis of Textiles Recovered from Five Points*. Historical Archaeology 35, 3, 2001.
- Merleau-Ponty, M. 1994: *Kroppens fænomenologi*. Det lille forlag 1994.
- Munksgaard, E. 1974: *Oldtidsdragter*. Nationalmuseet 1974.
- Mygdal, E. 1932: *Amagerdragter. Vævninger og syninger*. Danske Folkeminder 37. Schönberg 1932.
- Møller, J. 1982: *Borgere i Holbergs København*. Sesam 1982.
- Møller, J. S. 1926: *Folkedragter i Nordvestsjælland*. Danmarks Folkeminder 34. Schönberg 1926.
- Neiiendam, E. A. 1994: *Peter Cramers Billedverden. En vandring i 1700-tallets teater- og folkeliv*. Nivågaards malerisamling 1994.
- Nockert, M. & G. Possnert 2002: *Att Datera Textiler*. Gidlunds Förlag 2002.
- Nørregård-Nielsen, H. E. 1988: *Dansk Kunst*, Gyldendal 1988.
- Olden-Jørgensen, S. 2007: *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*. Gad 2007
- Peacock, J. 1991: *Moden gennem 4000 år*. Politikens forlag 1991.
- Petersen, A. M. L. & L. Petersen 2003: *Danmarkshistorier 1660-2000*. Nationalmuseet 2003.
- Petersen, S. K. 2005: *Den danske hærs uniformer i 1700-tallet*. Tøjhusmuseet 2005.
- Ploug, M. 1978: *Strikkede nattrøjer*. Mark og Montre. Fra sydvestjyske museer 1978.
- Portman, M. 1968: J. Senn og G.L. Lahde: *Klædedragter i Kjøbenhavn: 18 fotolitografiske farvegengivelser*. Forlaget Torben Grøndahl, 1968.
- Poulsen, E. 1991: *Jens Juel*. København 1991.
- Rathje, W. & C. Murphy 1992: *Rubbish! The archaeology of garbage*. HaperCollinsPublisher 1992.

- Rasmussen, S. E. 2001: *København. Et bysamfunds særpræg og udvikling gennem tiderne*. Gad 2001.
- Rasmussen, H. 1979: *Dansk Museums Historie*. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening 1979.
- Rawert, O. J. 1831-34: *Almindeligt varelexicon I og II*. København
- Rosing-Schow, L. 1999: *Fra silkemode til ulden klassiker*. Garvstriik nr. 20, 1999.
- Schou-Christensen, J. 1966: *Københavns kultur 1700-tallet: særudstilling 11. marts - 1. maj 1966*. Københavns Bymuseum 1966.
- Schiffer, M. B. 1987: *The formation processes of the archaeological record*. University of Utah Press 1987.
- Strømstad, P. 1982: Byerne. I: Steensberg, A. (red) 1982: *Dagligliv i Danmark 1720-1790*. Bind 4. Nyt Nordisk Forlag 1982.
- Schjøelberg, E. 1998: 12th century Twills from Bergen, Norway. I: Bender Jørgensen, L. & C. Rinaldo (red.) 1998: *Textiles In European Archaeology*. Report from the 6th NESAT symposium, 7-11th may 1996 in Borås.
- Scocozza, B. og G. Jensen 2007: *Danmarks historie*. Politiken 2007.
- Stavenov-Hidemark. E. 1990: *1700-tals Textil. Anders Berch Samling i Nordiska Museet*. Nordiska Museet 1990.
- Steensberg, A. 1982: *Dagligliv i Danmark*. København 1982.
- Sterm, Poul 1961: *Textilbogen 1-2*. København 1961.
- Walton, P. & G. Eastwood 1988: *A brief guide to cataloguing of archaeological textiles*. York 1988.
- Warburg, L. 1986: *Strik i de Københavnske jordfund*. Textila Teknikker i Nordisk Tradition 1986.
- Warburg, L. 1988: I strik fra top til tå. I: Egevang, R. (red.) 1988: *Fru Kirstens Børn*. Nationalmuseet 1988.
- Wieth-Knudsen, B. 1974: *Jordfundne tekstiler fra 1700-tallet i Toldbodgade*. Nationalmuseets Arbejdsmark. Nationalmuseet 1974.
- Welinder, S. 1988: *Det arkeologisk perspektivet*. Från forntid och medeltid 9. Almqvist & Wiksell 1988.

Wilcox, R. T. 1946: *The Mode in Costume*. New York 1946.

Upubliceret litteratur

Andersen, T. 2004: *Gravskik i Danmark 1500-1800. Køge Kirke som gravkirke og socialt mikrokosmos - analyser og analogier*. Upubliceret speciale. Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet 2004

Andersen, V. L. 2007: *Sko fra 1700-talslossepladsen på Esplanaden, København : en vurdering af nyere tids arkæologi*. Upubliceret speciale. Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet 2005.

Guldberg, Mette 1988: *Noget i hænderne – strikning i Danmark fra 1500-tallet til i dag*. Københavns Universitet. Magister afhandling, Europæisk Etnologi 1988.

Hammerlund, L. 2007: Visual grouping. Upubliceret paper.

Hansen, Flemming 2005: *Stjert- og kuglepoter. Den typologiske udvikling af nogle keramiske former klarlagt ud fra det sjællandske materiale*. Upubliceret speciale. Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet 2005

Høst-Madsen 2003: *KBM 2307. Beretning for den arkæologiske prøveudgravning af Mærskes Hovedsæde*. Upubliceret udgravningsberetning. Københavns Bymuseum 2003.

Jensen, J. J. 2006: *KBM 3298. Churchillparken*. Upubliceret udgravningsberetning. Københavns Bymuseum 2006.

Jordan-Farhbach, E & K. Tidow 2003: <http://www3.lu.se/klasse/textiles/thoughttexts.html>, 27/07-08.

Langsted K. 2008: *Affaldets veje. En kontekstuel undersøgelse af keramikrige gruber fra ældre jernalder*. Upubliceret speciale. Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet 2008.

Henvisninger

Henv. 1:

http://saxo.ku.dk/nyheder_og_kalender/arrangementskalender/gaesteforelaesning8/20/11-08.

Henv. 2:

<http://forhistoriskarkaeologi.ku.dk/forskning/specialer/> 27/9-08

Henv. 3:

<http://tidenstoej.natmus.dk/> 22/9-08

Henv. 4:

<http://ctr.hum.ku.dk/nesat/> 22/9-08

Henv. 5:

<http://www.dragt.dk/pulje.html> 22/9-08 22/09-08

Henv. 6:

http://ctr.hum.ku.dk/about_ctr/ 22/9-08

Henv. 7:

<http://ctr.hum.ku.dk/conferences/22/9-08>

Henv. 8:

<http://ctr.hum.ku.dk/nesat/abstracts/> 27/9-08

Henv. 9:

<http://www.guderoggrave.dk/html/genreg.htm> 27/9-08

Henv. 10:

<http://www.kulturarv.dk/forvaltning/museumsdrift/vejledninger/registrering/index.jsp> 28/09-08

Henv. 11:

<http://www.scionimage.com/> og <http://rsb.info.nih.gov/nih-image/about.html> 4/5-08

Henv. 12:

http://www.dragt.dk/pulje/ref_indl/ref240304.htm 14/10-08

Henv. 13:

<http://www.mda.org.uk/costume/vbt00e.htm> 14/10-08

Henv. 14:

http://www.dragt.dk/pulje/ref_indl/terminologi.html 14/10-08

Henv. 15:

<http://www.kulturarv.dk/tjenester/nyheder/arkiv/2006/okt/mussam.jsp> 14/10-08

Henv. 16:

<http://ctr.hum.ku.dk/upload/application/pdf/f51d6748/Frei.pdf> 21/10-08 3/8-08

Henv. 17:

<http://tidenstoej.natmus.dk/periode1/dragt.asp?ID=1/> 5/8-08

Henv. 18:

http://www.rosenborgslot.dk/asp/menu/menuPages/frontpage_1.asp?countryID=115/10-08

Henv. 19:

<http://www.kulturarv.dk/kid/Forside.do> d. 14/11-08 22/8-08

Henv. 20:

<http://www.natmus.dk/sw4620.asp>. 10/11-08 19/8-08

Henv. 21:

<http://tidenstoej.natmus.dk/periode1/dragt.asp?ID=70> 11/11-08

Henv. 22:

<http://www.kongedragter.dk/fr5/historie.pdf>. 11/11-08 13/10-08

Henv. 23:

http://www.bymuseum.dk/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=81
18/11.08

Henv. 24:

<http://www.dpu.dk/site.aspx?p=7331> 21/11-0

Henv. 25:

<http://sis.ku.dk/kurser/viskursus.aspx?knr=100849> 24/11-08

Bilagsliste

Bilag 1: Faneblade til databasen.

Bilag 2: Materialeforståelse og termer.

Bilag 3: Historiske dragter.

Oversigtskema.

Bilag 4: Ikonografisk materiale.

Oversigtskema.

Bilag 5: Tekstilprøver.

Oversigtskema.

Bilag 6: Udskrift fra database.*

Oversigt over genstande, primær- og sekundær teknik, kvalitet, betegnelse, farve, trådtæthed og spindingsretning.

Bilag 7: Udskrift fra database.*

Oversigt over funktionelle elementer og materiale.

Bilag 8: Udskrift fra database.*

Fritekstfelt.

---

* Kan rekvireres ved henvendelse til forfatter.

BILAG 1

Faneblade til databasen

Forside

BILAG 1

Faneblade til databasen

Konservering

Microsoft Access

Arkæologi

Museumsnr KBM003298 x0200 Antal poster 1013

Forside | Accession | Proveniens | Beskrivelse | Bestemmelse | Konservering | Henvisning | Tekstiler

Billedets/genstandens tilstand

Karakteristik af bevaringstilstand Ukomplet

Bevaringstilstand God tilstand

Behandling

Konserveringsanstalt

Konserveringsdato

Analyse #Navn?

BILAG 1

Faneblade til databasen

Garn

Garn

4003298 x0200 **Antal poster** 1013

Trend/pinde/tråd

Spindingsretning Szz

Spindingsgrad Medium

Tråde pr. cm

Trådtykkelse 0,5 mm

Målt på antal cm.

Andet Sytråd

Materiale Silke

Farve brunsort

Trendanalyse

Trend/pinde/tråd

Spindingsretning Z

Spindingsgrad Stram

Tråde pr. cm 28

Trådtykkelse 0,25 mm

Målt på antal cm. 1

Andet

Materiale

Farve

Trendanalyse

Islæt/masker

Spindingsretning S

Spindingsgrad Løst

Tråde pr. cm 28

Trådtykkelse 0,25 mm

Målt på antal cm. 1

Andet

Materiale

Farve

Islætanalyse

Kantsyning

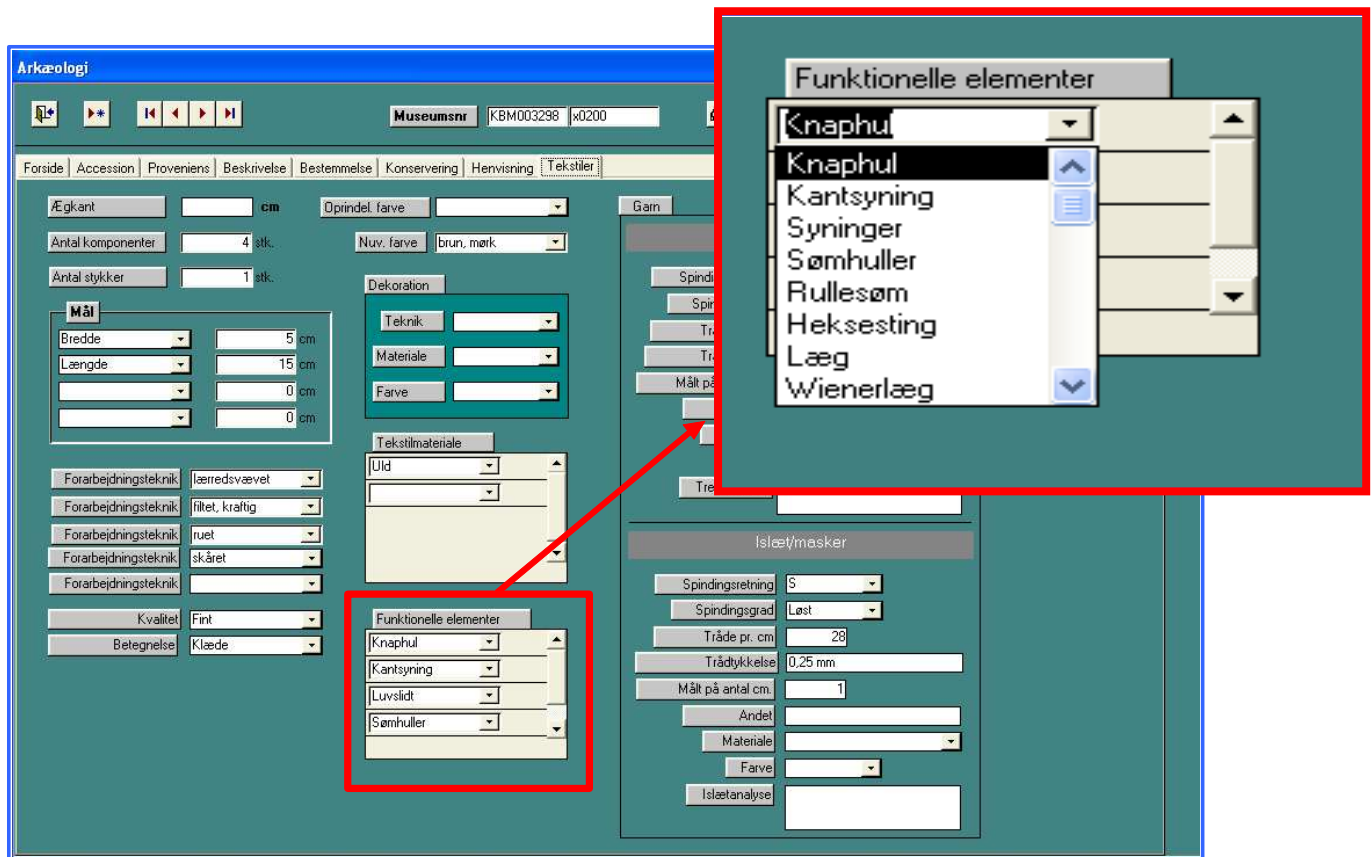
Luvslidt

Sømhuller

BILAG 1

Faneblade til databasen

Funktionelle elementer

BILAG 1

Faneblade til databasen

Forarbejdningsteknik

Arkæologi

Museumsnr KBM003298 x0200

Forside | Accession | Proveniens | Beskrivelse | Bestemmelse | Konservering | Henvisning | Tekstiler

Ægkant cm Oprindel. farve Gam

Antal komponenter 4 stk. Nuv. farve brun, mørk

Antal stykker 1 stk.

Mål

Bredde 5 cm
Længde 15 cm
 0 cm
 0 cm

Dekoration

Teknik
Materiale
Farve

Forarbejdningsteknik

Forarbejdningsteknik	lærredsvævet
Forarbejdningsteknik	fillet, kraftig
Forarbejdningsteknik	ruet
Forarbejdningsteknik	skåret
Forarbejdningsteknik	

Kvalitet Fint

Betegnelse Klæde

Klæde
Multon
Olmerdug
Panama
Poplin
Serge
Taft
Vadmel

Tekstilmateriale

Uld

Funktionelle elementer

Knaphul
Kantsyning
Luvslidt
Sømhuller

BILAG 1

Faneblade til databasen

Fritekstfelt

Arkæologi

Museumsnr KBM003298 x0200 Antal poster 1013

Forside Accession Proveniens Beskrivelse Bestemmelse Konservering Henvisning Tekstiler

Udgravningsfoto

Positiv Sort/Hvid Diapositiv
 Negativ Farve Lysbillede

Genstands beskrivelsesfritekst:

Beskrivelse:
Rektangulært stykke i to lag:
X200 forside
X200a for
X200b sytråd
X200c knaphulstråd

Forarbejdning:
Begge lag meget tæt vævede, det ene lag dog lidt finere tråd end det andet.
Materialet med den finere tråd er tillige lettere filtet, ruet og skåret og må antages at være forsiden. Svagt luvslidt. Foret er ligeledes valket ruet og skåret, hvilket fremgår af indersiden, men kraftigt luvslidt så vævningen er helt tydelig. Det er kun i kanten, hvor stoffet har været beskyttet af en søm at rueningen fremgår.
Kraftig kvalitet, men fint forarbejdet.

Funktionelle elementer:
Sømhuller i kanten antageligt efter kantebånd, da kanten er skåret. Dette gælder i hvert fald for tre sider, hvor hjørnerne også er rundede. Den sidste langsides huller er anderledes og er måske sømhuller efter påsyning til andet. Her er hjørnerne også lige afskårede.
Stykket er revnet næsten helt igennem på den korte led og der er spor efter søm i gennemskæringen. Antageligt en øgning i forbindelse med knaphul. Der ses desuden et andet fragmenteret knaphul syet med knaphulssting antageligt af uldtråd.

Arvendelse:
Lommeklap.

Andet

Negativformat

24 x 36 cm 18 x 24 cm
 6 x 6 cm 9 x 12 cm

Andet

Negativnr 1 Filmnr 1
Negativnr 2 Filmnr 2

Litteratur:

Søgeord
(genstandsbeskrivelsesfritekst)

BILAG 2

Materiale forståelse og terminologi

Materialeforståelse og terminologi

Det er væsentligt at have indblik i tekstilers egenskaber for at forstå materialet. Denne forståelse er en forudsætning for at kunne registrere materialet og foretage en brugbar analyse. I det følgende vil en kort gennemgang af væsentlige tekstile teknikker blive beskrevet. Enkelte termer, der knytter sig til historiske dragter vil ligeledes blive beskrevet.

Trend og islæt

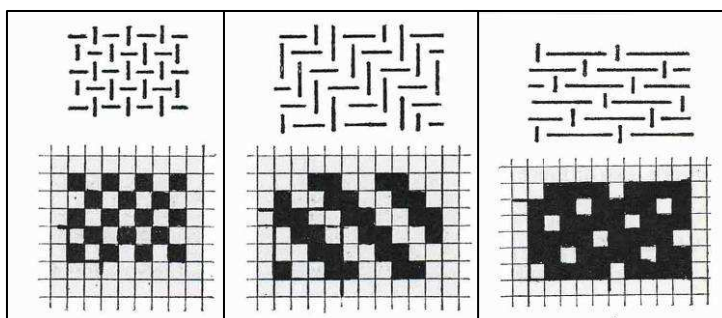
Der findes forskellige former for vævetyper, men fælles for dem alle er, at væven sættes op med en *trend*. Trenden er de tråde, der spændes ud og hvor imellem der væves. Den tråd, der væves med, kaldes *islæt*. Da vævningen kræver fysisk aktivitet, er der en udpræget tendens til, at trenden har en højere trådtæthed end islæt. Det er nemmere at sætte væven op med en høj trådtæthed end at væve sig til den samme tæthed. Kanten af tekstilet kaldes *ægkanten* og ud fra denne, kan man erkende, hvad der er trend og islæt. Er denne ikke tilstede, er det rimeligt at antage, at den trådretning med den højeste trådtæthed, er trend og den med den laveste, er islæt. Det kan dog ikke fastslås med sikkerhed, da variationer også forekommer.

De to væveretninger, trend og islæt.

Bindinger (primær forarbejdningsteknik)

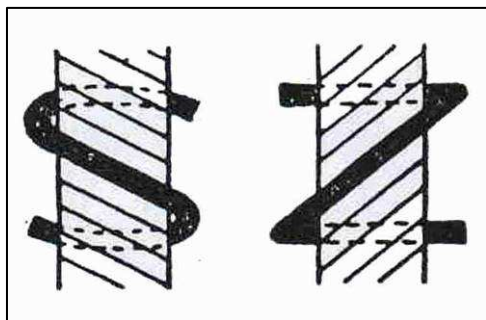
Der findes tre hovedvævtyper kaldet grundbindinger. Grundbindingerne er: *lærredsvævet*, *kiperævvet* og *satinævvet*. Dertil kommer en lang række variationer af disse. De kan være vanskelige at udrede og betegnes ofte som sammensatte bindinger.

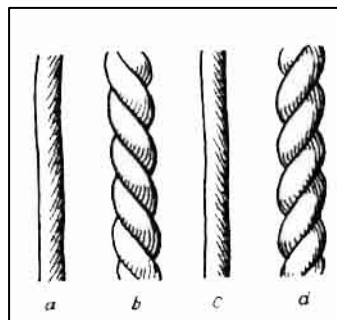
Lærredsbinding,
kiperbinding og
satinbinding. (Efter
Geijer 1993:42)

Garn

Garnets egenskaber har desuden indvirkning på det endelige tekstil. Garnet kan være enten Z- eller S-spundet, hvilket betegner spindingsretningen. Et tekstil med Z-spundet garn i trend og S-spundet garn i islæt vil betegnes Z/S. Garner kan også være tvundne således, at to eller flere spundne garner tvindes sammen til ét. Retningen på de spundne garner vil være den modsatte af retningen på det tvundne garn. Det beskrives med Zss, hvor Z er retningen på den tvundne, mens ss er udtryk for retningen på det spundne garn. Det er primært strikkegarner, der er tvundne.

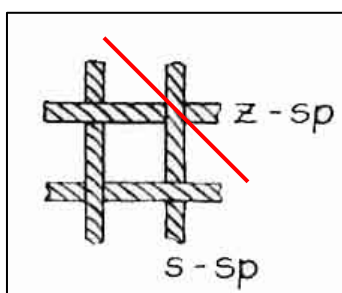
S- og Z-spundne garner.
(Efter Hald 1980:127)

Enkeltrådede (spundne) og flertrådede (tvundne) garner.
(Efter Hald 1980:127)

Garnets spindingsretning påvirker stoffets endelige udseende. Hvis et tekstil væves med S-spunden trend og Z-spunden islæt vil graderne vende samme retning. Det har betydning for, hvordan lyset falder, elasticiteten og filtnings-evnen.

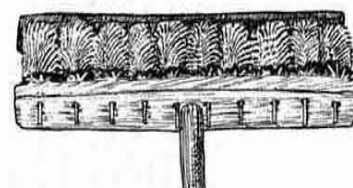
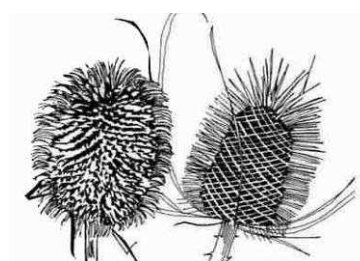
Før garnet spindes bliver det rensat og rett (kardet). Her kan man, ved at kæmme de længere lige fibre fra de kortere krusede, opnå forskellige uldkvaliteter til spinding. De længere fibre spindes til kamgarn, mens de kortere krusede spindes til kardegarn.

Ved en s-spunden trend og z-spunden islæt vil graderne ligge i samme retning, som illustreret ved den røde streg.
(Efter Hald 1980:127)

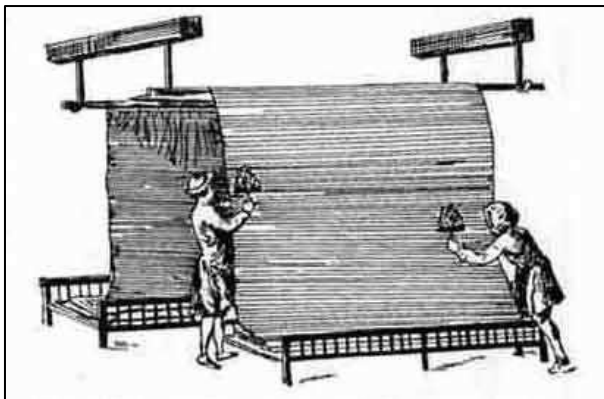
Efterbehandling (sekundær forarbejdningsteknik)

Materialet kan gennemgå forskellige efterbehandlinger. Her er filtning eller valkning almindeligt. I vand og sæbe, eller anden katalysator, stemples eller slynges materialet således, at de krusede uldfibre bindes sammen. Dermed opnår man en tæt og lukket

Kardebolle og redskab til ruening lavet af kardeboller.
(Gordon 1982:10)

kvalitet. Efterfølgende kan materialet opkradses eller *rues*. Ved hjælp af *kardeboller* kradses fibre op således, at materialet får en rejst *luv*, dvs. de små hår redes op. Efterfølgende bliver den rejste luv skåret således, at overfladen bliver ensartet afklippet. Det kan gøres helt tæt eller det kan gøres i en bestemt længde, alt efter hvilken kvalitet man ønsker.

Et ophængt tekstil rues. (Efter Gordon 1982:12)

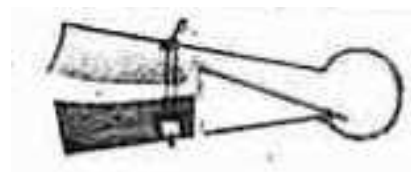
Man kan også helt undlade at skære det, hvorved det vil fremstå med lodden overflade.

Tekstilet kan også presses mellem varme jern. På den måde sveder man ulden en smule og denne fremstår dermed mere glansfuld.

Det er også muligt at behandle det færdige tekstil med gummivand eller vandglas. Dermed bliver tekstilet stift og struttende.

Overskærer i færd med at behandle et tekstil med en stor overskærer saks. (Efter Gordon 1982:13)

Tekstilhåndværket er en meget sammensat og forgrenet fagkundskab med mange og varierende parametre. De her skitserede elementer skal udelukkende betragtes som grundelementer. De er imidlertid nødvendige for at forstå og være i stand til overordnet at forestille sig de elementer, der skal indgå i en registrering og hvorledes disse kan varieres og kombineres på forskellige måder.

Historiske termer

Manteau: Damekjole der er åben foran så skørtet kan ses.

Watteaulæg: Damekjole med slæb, der begynder ved skuldrene.

Piemontaise: Variation af watteaulæg

Pocher: Hoftepuder.

Herrekjol: Herrejak

BILAG 3

Historiske dragter

	Klædedragt	Materiale	Farve	Person	Historie
”TIDENS TØJ”	Brudekjole.	Silkebrokade.	Gulgrøn og blomstret.	Købmandsfrue.	En brudekjole fra Nørre Vosborg. Om Mette Bagge, der blev gift med købmand og døde i barselssengen. Om brudekjoler, der også brugtes til fest.
	Morgentoilette.	Silke med piquésyning.	Rosa.	Slægten von Arenstorff.	Morgentoilette. Om den lange tid et morgentoilette tager, hvorfor man fik besøg imens.
	Brudemorgendragt.	Silke med piquésyning.	Gul.	Præstefrue.	Om stænderne og de gejstliges gode position. Om modtagelse dagen efter brylluppet.
	Dragt til hjemme- og daglig brug.	Mønsterstukk et atlask.	Hvid.	Schlegel, velhavende købmandss lægt.	Om inspirationen fra udlandet.
	Slåbrok.	Kattun.	Brun med trykt blomstermønster.		Om erhvervelsen af teaterkostymer. Om fiskerne, der ikke kunne have en så fin slåbrok.
	Korset, pocher og særk.	Lærred.	Hvid og rosa.		Den genstridige krop. Om den snørede krop hos børn, primært blandt de fornemme.
	Barnekorset og særk.	Lærred og hørlærred.	Hvid og grågul.		Om svøbning og korsetterning af børn.
	Barnekjortel.	Uld, silke og fløjl.	Rød, grøngult og rosa.	Velstillet familie.	At aflægge "sideklæder" Om børn, der træder ind i voksenverdenen i 4-5-års alderen.
	Kjole med slæb.	Silke med lærredsfoer.	Rosa og rød og blomstret.	Slægten Busky Neergaard.	Samme kjole - forskellige fortolkninger. Beskriver arbejdet med museumsgenstande.
	Kjoleliv til pige.	Silkebrokade med blaarlærred foer.	Østersfarve t med blomster.	Fornem pige.	Fornemme piger. Unge piger blev klædt som voksne damer. Livet passer til en 7-årig.
	Kjole.	Helsilke atlask med	Gul med blomster.	Lensgrevin de Roma	Silkeindustri. Om den engelske silkeindustri.

	lærredsfoer.	Hvidt foer.	Petersdorff, f. Bille Brahe Selby.	
Kjøl, vest og knæbukser.	Kjøl: Silke med silkefoer. Vest: Silkesatin, ryg af lærred og foer af bommesi. Buks: Silkesatin med foer af bommesi og lærred.	Rosa kjøl, resten hvidt med broderier.		Muskuløse lægge. Om herremodens genvordigheder.
Barnekjole.	Silketaft.	Hvid.		En "falsk" kjole. Om små piger, der skal ligne voksne.
Hjemmedragt .	Kinesisk silke.	Hvid. Blomstret.	Baronesse Iselin.	Kinesisk inspiration. Om handlen på østen.
Kjøl til 4-5-årige.	Silke.	Brunrød.	Hans Caspersen, dreng fra et borgerligt miljø, København	De små voksne. Om børn, der klædes som voksne samt hans venskab med Oehlenschläger
Kjøl, vest og knæbukser.	Guldmor og sølvomor.	Med broderier.	Adelsmand .	Tøj som statussymbol. Om stændernes forskelle og om adelens privilegier.
Liv og skørt.	Lærred og kattun.	Hvid, trykte blomster.		Engelsk kjole. Om forskellige dragttyper og om engelsk inspiration.
Piemontaise.	Silke.	Lyserød med blå striber.	Salmedigteren Brorsons familie.	Piemontaise. Om wattaulæg
Drengedragt med lange ben.	Silkeatlask og bomuldsflonel.	Blå.	"Vidner om en vis velstand".	Da bukserne blev lange. Om nye idealer for opdragelse, der afspejles i dragten.
ENB-genstande	Brudekjole.	Se ovenfor		
	Brudemorgen dragt.	Se ovenfor		

	Spædbarnetøj .	Silke og lærred.	Hvid.	Velstillet købmand.	Om spædbørnsdødelighed
NATIONAL-MUSEET	Herredragt.	Vadmél, kipervævet.	Ufarvet brun.	Bonde.	Kjolen hørte til bondestandes fineste klæder. Ofte først erhvervet til bryllup. Har tilhørt en bonde i Kirkerup sogn.
	Strømpe.	Uldstrik.	Hvid.	Bonde.	Uldne bondestrømper, Lolland.
	Herredragt.	Uldklæde.	Rød.	Borger.	Lauritz Møller til Tranum Strandgård.
	Strømper.	Silkestrik.	Silke.	Borger.	Mode var et tegn på, hvor man befandt sig på den sociale rangstige.
	Herredragt.	Silke med sølvbroderi.	Rød. Broderet.	Kancellipræsident.	Leder af centraladministrationen.
	Nationaldragt .	Lærredsvævet uld.	Lilla, blå og rød med broderi. Hvid linned.	Festdragt.	Nationaldragt med særegen hovedklædning.
	Kvindedragt.	Lærredsvævet uld.	Stribet, blå og hvidt.	Skånsk dragt.	Modemæssige traditioner tilbage fra renæssancen.
	Herredragt.	Mønsterskåret silkefløjl.	Brunt og lyserødt. Ternet.	Oberstløjtnant Greve Ulrich Wilhelm de Roepstorff.	Handel og slaveri. Generalguvernør i Dansk Vestindien.
	Kvindedragt.	Kipervævet. vadmel.	Brun.	Bonde.	Brudedragt til bondekone. Dragten var normalt sort med tilbehør. Dermed kunne den benyttes igen. Håret dækkes efter bryllup.
”KLÆDT PÅ TIL TIDEN”	Barnekjortel.	Se ovenfor.			Om at aflægge sideklæder.
	Barnekorsset og særk.	Se ovenfor.			Om svøbning og korsettering af børn
	Kjoleliv til pige.	Se ovenfor.			Fornemme piger
	Barnekjortel.	Se ovenfor.			At aflægge ”sideklæder”.
	Brudekjole.	Se ovenfor.			En brudekjole fra Nørre Vosborg.
KØBENHAVNS BYMUSEUM	Pudderparyk.				Aristokrati.

	Drengedragt.	Uld.	Grøn.	Forældre- løs, løsgænger.	Samfundsstrukturen var opdelt efter stænder. Indgik man ikke i et hushold faldt man udenfor samfundet.
ROSENBORG	Frederik d. 4.	Sølv- og guldmohr. Foer: Silkefløjl og silketaft	Guld og sølv samt rødbrunt foer. Mønster- vævet og broderet.	Konge- dragt. Maskerade- dragt.	Om at klæde sig som tjenere og om impulser fra Italien. (Desuden salvingsdragt, hjemmedragt med flere dele, kniplinger, nathue og sko).
	Christian d. 6	Silke. Foer i bukser: Lærred.	Violet og hvidt foer. Mønster- vævet og broderet.	Konge- dragt. Brokade- dragt fra hans søns bryllup.	Om forbud af import af luksusklæde. Om reparation af dragten måske i samtiden grundet snittet. (Desuden salvingsdragt og tøfler)
	Frederik d. 5.	Uldklæde og silkefoer. Vest af silke.	Rød, beige og hvid. Broderi.	Konge- dragt. Uniforms- dragt.	Om hvordan han efterligner uniformer og næsten var blevet dræbt. (Desuden kun bryllupsdragt. Henvi- sning til kilde, der skildrer hans genbrug af sin fars tøj).
	Christian d.7.	Silkebrokade.	Hvid. Blomstret.	Kronings- dragt.	Om den arkaiske tradition i kroningsdragten. (Desuden Bryllupsdragt, jagtdragt (uniform) og slåbrok).
KUNST- INDUSTRI- MUSEET	Damekjole.	Silkedamask.	Blå og hvid. Blomstret.	?	
	Herrekjol.	Silkebrokade.	Rosa, rødbrun og beige.	?	
	Spædebarne- dragt.	Silke med kniplinger.	Rosa og hvid.	Præsen- tationsdragt	

BILAG 4

Ikonografisk materiale

	Klædedragt	Farve	Motiv	Kunstner	Type	Årstal
STATENS MUSEUM FOR KUNST	Manteau i silketaft.	Østersfarvet.	Enkedronning Juliane Marie.	Vigilius Eriksen.	Maleri.	1776
	Kroningsdragt.	Fersken farvet silke- damask, kniplinger, hvide silkestrømper og hermelinskåbe.	Frederik d.5.	C. G. Pilo.	Maleri.	1723- 1793
	Ridedragt.	Mørkegrøn fløjl og rødt silkeslag.	Frederik d.5. til hest.	C. G. Pilo.	Maleri.	1754
	Herrekjol med vest, krave og kniplinger.	Rød fløjl, sort krave.	Hofsignet- stikkeren Ahron Jacobsen.	Jens Juel.	Maleri.	1767
	Herrekjol med ensfarvet vest.	Grønt klæde.	Selvportræt.	Jens Juel.	Maleri.	1773- 1774
GLYPTO- TEKET	Kjole med hvidt tørklæde og hovedlin.	Violet klæde.	Elisabeth Vilhelmine Juel.	Jens Juel.	Maleri.	1780ér ne
	Drengeskjole med silkefoer og kniplinger.	Blågrøn fløjl med blågrønt silkefoer.	Herman Junge.	Jens Juel.	Maleri.	Ca. 1771
KØBENHAVNS BYMUSEUM	Brun kjole, gul vest, mørkeblå bukser og grå strømper. Med opslag og knapper.	Brun, gul, mørkeblå og grå.	Moritz Pheifermann, Gadehandler og jøde.	Ukendt.	Træ- figur.	Før 1795
	Herrekjole, vest, bukser og strømper.	Rød kjole, blå vest med broderi og bukser. Hvide strømper.	Fornem herre og tigger.	Ukendt.	Akvarel.	
KUNST- INDUSTRI- MUSEET	Kjole med hvid guldbroderet vest.	Gulgrøn.	Anthón Trolle.	C.A. Lorentzen.	Maleri.	1760

	Rustning over kjol og draperet silke.	Gul, lyst blåt silke.	Frederik d. 5.	Pilo.	Maleri.	1750- érne.
DIVERSE KUNSTNERE	Frakke med pelsfoer og knapper. Nattrøje med blålig bul med røde kanter.	Brun. Rød og blå.	Kusk.	Peter Cramer.	Maleri.	Før 1782
	Kjole med pelsbesætning.	Turkis.	Dronning Caroline Mathilde.	Jens Juel.	Maleri.	1769
	Herrekjol med vest.	Mørkerødt klæde.	N.A. Abildgaard, maler og professor.	Jens Juel.	Maleri.	1772
	Kjoleliv med sort kåbe.	Lysegråt silke.	C. S. W. Wedell, gift med lensgreve Wedell.	Jens Juel.	Maleri.	1768
	Herrekjol med vest.	Rødt klæde.	Ung mand.	Jens Juel.	Maleri.	1768
	Pigekjoler.	Lyseblå og ferskenfarvet.	Søstrene Ravn.	Jens Juel.	Maleri.	1770
	Damekjole.	Rød og blåblomstret på hvid baggrund.	Kunstnerens søster.	Jens Juel.	Maleri.	1765
	Herrekjol med pelskanter. Blåt moireret ordensbånd.	Rød fløjl.	Frederik Christian Rosenkrantz til Rosenholm, geheimeråd og overkrigssekre tær.	Jens Juel.	Maleri.	
	Herrekjol med vest og busk.	Lys lilla og gul silke	Kobberstikker en J.F. Clemens ved sit arbejdsbord.	Jens Juel	Maleri	1776
	Damekjole	Lys blå silke	Kunstnerens datter	Balthasar Denner	Maleri	1728
	Herrekjol med vest samt kniplinger.	Blå fløjl med lysegrøn vest.	Etatsråd Johan Henrik Kirchhoff.	Johan Hörner.	Maleri	1726- 1763
	Skjorte og vest.	Hvid og rød velourvest.	Jens Juel.	Virgilius Eriksen.	Maleri	1772- 1778

Herrekjol og vest.	Lysegrøn og mørkeblå.	Kunstdrejer og kunstammerforvalter Lorenz Spegler.	Virgilius Eriksen.	Maleri.	1757
Damekjole.	Lysegrøn silkedamask.	Speglers hustru.	Virgilius Eriksen.	Maleri.	1756

BILAG 5 Tekstilprøver

	Nr.°	Årstal	Årsag	Materiale	Betegnelse	Farve	Andet
RIGS- ARKIVET	154	1760	Prøvebog til varebestilling Bomulden er vedlagt et ønske om oprettelse af fabrik.	Uld 149 Kamgarn 14 Bomuld/ Hør 4 Bomuld 35	Kirsej 2 Draget 2 Serge 1 Klæde 144 Lærredsvævet kamgarn 14 Bomuldsfløjl 6 Bomuldslerred 21 Bomuldsvelour 7 Bomuld/hør lærred 4 Strik 1 12 kvaliteter mangler prøver: Kirsey 2, Svanbay 2 Filtbay 2, kalemanke 11 Camelot 1 Serge 1 Chalon 1 Silkedroguet 2 Damask 3 Taft 2 Dantziger sajetter 3 Flonel 6	Røde 38 Brune 11 Mørkeblå 21 Grå 35 Gråmelerede 2 Grønne 22 Bordeaux 3 Hvide 5 Creme 5 Grålilla 6 Lyseblå 19 Lyserøde 8 Sorte 3 Kanel 2 Olivengrønne 3 Rød/grøn 1 Stribet bomuld 17 Trykt bomuld 1	Be- klædnings- stoffer.
	155	1740	Varer fra Magasinet til afsættelse hos landets kræmmere.	Uld 70	Klæde 70	Ensfarvet	Be- klædnings- stoffer.
	156	1763	Specifikation over forskellige materialer. Varebetegnelse fra inventarliste.	Uld 6	Klæde 2 Multum 2 Rye 2	Lysegrå 6	Be- klædnings- stoffer.
	157	1753-57	Ønske om oprettelse af fabrik.	Silke 2 Uld/hør 1	Silkebånd 2 Hvergarn 1	Hvid 1 Lyserød 1 Stribet blå/gult 1	Be- klædnings- stoffer.

158	1747	Intet anført.	Uld 8	Rask 2 Estoff 4 Camlot 2	Lysegrå 1 Grønne 2 Brune 1 Sort 1 Hvid 1 Stribet 2	Be- klædnings- stoffer.
159	1756	Intet anført.				Be- klædnings- stoffer.
160	1749	Intet anført.	Uld 6	Klæde 6	Lyseblå 3 Grønne 3	Be- klædnings- stoffer.
161	1773	Prøvebog fra generel- magasinet og Viborg tugthus.	Uld 122	Klæde 113 Kirsey 2 Serge 3 Plys 3 Vadmæl 1	Lyseblå 7 Brune 3 Lyserøde 4 Lyseblå meleret 7 Bordeaux 12 Lyserød meleret 9 Creme 2 Kanel 2 Lys grålillae 6 Orange 5 Blåmeleret 4 Grå 13 Lysegrå 14 Mintgrønne 2 Mørklillae 3 Fersken 5 Olivengrønne 2 Røde 2 Blå 1 Mørkeblå 3 Mørkegrønne 5 Grøn 1 Hvid 1 Gul 1 Lyserød/blå 1 Rød/grøn 1 Grøn/gul 1 Grå/sort 1 Pink/sort 1 Rød/sort 1	Be- klædnings- stoffer.
162	1773	Prøver på klæde som kan leveres i stedet for betaling af gæld. Kontrol af ægthed fra	Uld Bomuld Hør Silke	Sigteflor 2 Klæde 9 Fløjl 1 (uld) Hørlærred 2	Silkegaze ? Grønne 4 Blå 2 Hvid 1 Sorte 2	Sigteflor og be- klædnings- stoffer

		producent.				
163	1775	Ikke anført.	Uld 2	Klæde 2	Rød 1 Hvid 1	
164	1775	Ansøgning om oprettelse af flonels-trykkeri.	Uld 21	Klæde 15 Flonel 6	- Mønstret 6	Be- klædnings- stoffer.
165	1776	Opfordring til at lade bønder væve vadmæl.	Uld 3	Vadmæl 3	Lysegrå 3	Be- klædnings- stoffer.
166	1776	Prøvebog fra producent.	Uld 1 Bomuld 1	Vadmæl 1 Lærred 1	Lysegrå 2	Be- klædnings- stoffer.
167	1776	Ansøgning om økonomisk støtte.	Uld 1	Klamanke 1	Stribet 1	Be- klædnings- stoffer.
168	1776- 77	Ønske om oprettelse af farveri. Opdatering af silkeproduktionens fremskridende.	Uld 2 Silke 10	Klæde 2 Taft 10	Røde 2 Lyserøde 2 Gul 1 Lyseblå 1 Sort 1 Hvide 2 Fersken 3	Be- klædnings- stoffer. De to røde uldklæde er fra den militære klæde- fabrik.
169	1777	I, II og III farveprøver for produktion. Prøvebog med pris og mål. Silkefabrikanten søger om kredit.	Uld 60 Silke 4	Klæde 60 Silkefløjl 4	Røde 20 Turkisblå 4 Gule 3 Lysegrønne 4 Olivengrøn 1 Lyserøde 5 Bordeaux 1 Creme 1 Fersken 1 Grønne 3 Mørkeblå 7 Sorte 6 Brune 2 Gråmeleret 3 Bordeauxmeleret 2 Lyseblå 1	
170	1777	Prøvekort over farveprøver.	Uld 18	Klæde 18	Turkisblå 4 Gule 3 Lysegrønne 4	Identisk med II og III fra 169

					Olivengrøn 1 Bordeaux 1 Rød 1 Lyserøde 2 Creme 1 Fersken 1	
171	1777	Ansøgning til økonomiske støtte.	Uld 3 Kamgarn 9 Silke 9	Taftbånd 9 Repsbånd 12	Sorte 4 Blå 6 Lyserøde 3 Røde 2 Hvid 1 Grønne 3 Gule 1 Fersken 1	
172	1777-78	Farveprøver.	Uld 10	Klæde 10	Røde 6 Blågrønne 4	
173	1778	Ansøgning om lån. Ansøgning om præmie for overskærer arbejde.	Bomuld Uld	Bomuldsgarn 1 Klæde		
174	1778	Ansøgning om forskud til fabrikation. Forsøg af farvning. Ansøgning om udlovet præmie til overskæresvend.	Uld 13	Floss-kavaj 1 Klæde 12	Røde 11 Bordeaux 1 Brun 1	
175	1778	Prøvebog?	Uld 5	Klæde 5	Røde 5	
176	1779	Prøve på farveforsøg.	Uld 31 Bomuld 1	Klæde 31 Lærred 1	Olivengrønne 5 Turkise 2 Creme 4 Lysegrå 6 Mørkegrå 2 Fersken 4 Mørkeblå 2 Sorte 6 Bordeaux 1	

	185	1778	Prøvekort fra Italien.	Uld 90	Klæde 90	-	
STADS- ARKIVET	33	1763	Prøve til konfirmation støj.	Uld 1	Vadmél 1	Brun 1	
	35	1769	Lærred til skjorter og halsklude.	Hør 8	Lærred 8	Hvide 8	
	36	1765	Ikke anført.	Uld 28	Klæde 22 Kirsey 6	Mørkegrønne 10 Grå 9 Lysgrå 8 Grøn 1	
	37	1766	Prøve til drengenes gangklæder.	Uld 19	Klæde 14 Kirsey 5	Lysgrå 13 Sort 1 Mørkegrønne 5	
	38	1768	Prøve til drengenes gangklæder.	Uld 5	Kirsey 5	Mørkegrønne 5	
	39	1768	Prøve til drengenes gangklæder.	Uld 12	Klæde 10 Kirsey 2	Mørkegrønne 5 Lysegrå 6 Sort 1	
	40	1769	Prøve til drengenes gangklæder.	Uld 23	Klæde 17 Kirsey 6	Lysegrå 13 Sort 1 Mørkegrønne 8 Olivengrøn 1	
	41	1770	Ikke angivet.	Uld 2	Klæde 2	Lysegrå 2	
	42	1777	Prøvekort.	Uld 13	Klæde 13	Mørkblå 8 Grå 3 Olivengrønne 2	

---

* Numrene referer til registreringsnumret i Cock-Clausen 1987.